

Doeltreffendheid van de wezenuitkering

Onderzoek naar de bestaanszekerheid van wezen in
Nederland en de rol van de wezenuitkering daarin

Projectnummer P0211

Onderzoek in opdracht van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid

Auteurs: Jildou Talman | Noortje Hippert | Mirjam Engelen

© 21 februari 2022 | De Beleidsonderzoekers | www.beleidsonderzoekers.nl

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt via druk, fotokopie of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming.

Inhoud

Samenvatting	5
<i>Portret A: “De wezenuitkering geeft mij een gevoel van zelfstandigheid”</i>	15
1. Inleiding	16
1.1 Aanleiding van het onderzoek	16
1.2 Doel- en vraagstelling	19
1.3 Onderzoeksaanpak	20
1.4 Begrippenlijst	23
1.5 Leeswijzer	24
<i>Portret B: “Ik mis mijn moeder wel, maar ik weet eigenlijk niet anders”</i>	26
<i>Portret C: “De wezenuitkering geeft mij het gevoel dat de overheid ook een stukje van de opvoeding en de zorg voor de kinderen meedraagt ”</i>	27
<i>Portret D: “Je hoort wel eens dat dingen niet helemaal lekker lopen bij Jeugdzorg, dus ik wil op mijn 18e zelf het geld hebben”</i>	28
2. Kenmerken van de doelgroep en Anw	29
2.1 Kenmerken van de doelgroep	29
2.2 Algemene nabestaandenwet	36
2.3 Conclusie	39
<i>Portret E: “Zij staat alleen op de wereld, de dood van haar moeder maakt haar kwetsbaar. Als wij wegvallen, wat blijft er dan voor haar over?”</i>	41
<i>Portret F: “Tot nu toe heeft hij nog geen grote uitgaven nodig gehad, het financiële plaatje zit wel goed”</i>	42
<i>Portret G: “Je keert zo’n kind de rug toe als overheid”</i>	42
3. Klantreis en uitvoeringsproces	43
3.1 Procesbeschrijving	43
3.2 Knelpunten	47
3.3 Gebruik van de wezenuitkering	48
3.4 Uitvoeringskosten	49
3.5 Conclusie	49
<i>Portret H: “Zonder wezenuitkering zou ik zijn pleegouder niet meer volledig kunnen betalen”</i>	52
<i>Portret I: “Ik ben 21 geworden, maar ik heb mijn ouders daarmee niet ineens terug”</i>	53
4. Kosten voor de opvoeding en verzorging van wezen	54
4.1 Kosten van (wees)kinderen	56
4.2 Kosten van (ouderloze) jongvolwassenen	57
4.3 Conclusie	59

Portret J:	<i>“Mijn kind mag niet de dupe worden van mijn financiële problemen”</i>	62
Portret K:	<i>“Mijn uitkering is inmiddels gestopt, dus ik moet nu rondkomen van het geld van de meisjes”</i>	63
5.	Financiële aanvullingen op de wezenuitkering	64
5.1	Aanvullingen onafhankelijk van opvangsituatie	64
5.2	Aanvullingen afhankelijk van opvangsituatie	68
5.3	Conclusies	76
Portret L:	<i>“Ik vind het fijn dat er in ieder geval één instantie is die aan ons denkt”</i>	79
Portret M:	<i>“Als je geen ouder hebt wordt het heel anders op je 18e, je wordt in de volwassenheid gedrukt”</i>	80
6.	Doelbereik en doeltreffendheid wezenuitkering	81
6.1	Bestaanszekerheid	82
6.2	Bereik van de wezenuitkering	85
6.3	Doelmatigheid van de wezenuitkering	87
6.4	Conclusie over doeltreffendheid en doelmatigheid wezenuitkering	88
6.5	Verwonderpunten	90
6.6	Verbeterpunten	91
6.7	Slotwoord	93
Portret N:	<i>“Ik wil niet dat ze dingen niet kunnen doen omdat het te veel kost, terwijl we het onze biologische kinderen wel kunnen geven.”</i>	95
Portret O:	<i>“We hebben onszelf de vraag gesteld: in hoeverre hebben wij het nodig?”</i>	96
Bijlage 1:	Subvragen, zoals door het ministerie gesteld	97
Bijlage 2:	Checklists voor diepte-interviews	99

Samenvatting

De algemene doelstelling van de wezenuitkering is het beschermen van kinderen en jongvolwassenen tegen financiële gevolgen in het leven van kinderen en jongvolwassenen na het overlijden van hun ouders. De wezenuitkering valt onder de Algemene nabestaandenwet (Anw). Artikel 9 Nabestaanden (en daarmee de Anw) was onderwerp van een beleidsdoorlichting in 2019. De wezenuitkering is in dat onderzoek niet uitgebreid meegenomen. Op verzoek van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) hebben De Beleidsonderzoekers daarom de doeltreffendheid en doelmatigheid van de wezenuitkering nader onderzocht. Hieronder volgt een samenvatting van dit rapport.

Doel van het onderzoek

Wanneer een kind beide ouders verliest, heeft dit uiteraard een enorme impact op het leven van het kind¹. Los van verdriet en veranderingen in de dagelijkse situatie, verandert ook de financiële situatie van het kind. De overheid heeft de verantwoordelijkheid om nabestaande partners en wezen voor zover nodig te beschermen tegen de financiële gevolgen van het verlies van partner of ouder(s)². Nabestaanden kunnen aanspraak maken op de Algemene nabestaandenwet (Anw). Voor kinderen die hun ouders verliezen bestaat er de wezenuitkering.

¹ Zie voor een uitgebreide omschrijving bijvoorbeeld deze bron: Nederlands Jeugdinstituut, 'Overlijden ouder', 2015

² Rijksbegroting 2021. XV Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Artikel 9 Nabestaanden, p. 124

Er is op dit moment echter weinig bekend over de impact van de wezenuitkering op het (financiële) leven van het kind.

In 2019 stuurde SZW de beleidsdoorlichting 'Artikel 9 Nabestaanden'³ naar de Tweede Kamer waarin onderzocht werd of het gevoerde beleid doelmatig en doeltreffend is. Onder dit artikel vallen de Anw-uitkering (voor partners) en ook de wezenuitkering. Bij deze beleidsdoorlichting is de wezenuitkering niet in detail onderzocht. De vraag van het ministerie is dan ook de wezenuitkering nader te onderzoeken.

Het doel van dit onderzoek is om de doeltreffendheid en doelmatigheid van de wezenuitkering in kaart te brengen. Door de kenmerken van wezen en hun financiële situatie in kaart te brengen, kunnen we mogelijke beleidsmatige en uitvoeringstechnische verbeterpunten van de wezenuitkering vaststellen. Het ministerie vraagt daarnaast om inzicht in de klantreis die wezen en/of hun verzorgers bij de uitvoeringsorganisatie van de uitkering doorlopen (de SVB). Aan deze doelstellingen koppelt het ministerie de volgende hoofdvraag:

Is de financiële tegemoetkoming die de Anw biedt aan wezen doelmatig en doeltreffend? En wat zijn de mogelijkheden voor verbetering?

Deze hoofdvraag hebben De Beleidsonderzoekers beantwoord met behulp van deskresearch, interviews met vijf experts, 27 telefonische of online interviews met in Nederland wonende wezen en met verzorgers van wezen en drie interviews met medewerkers van de Sociale Verzekeringsbank (SVB).

Achtergrond: wezen in Nederland

Voorlopig onderzoek van het CBS laat zien dat er in Nederland ongeveer 1.600 kinderen en jongvolwassenen jonger dan 21 jaar wees zijn. Het kan gaan om kinderen en jongvolwassenen die hun beide (juridische) ouders⁴ tegelijkertijd verliezen door bijvoorbeeld een ongeval of bijvoorbeeld achtereenvolgens aan ziekten. Er zijn ook kinderen en wezen die maar één ouder hebben, de andere ouder is uit beeld (veelal heeft deze ouder het kind niet erkend bij de geboorte). Wanneer deze ouder overlijdt, is het kind direct wees.

Wanneer een kind minderjarig is als de laatste/enige ouder overlijdt, wordt er door de kinderrechtster een voogd aangewezen. Dat is in de meeste gevallen in eerste instantie een **gecertificeerde instelling** in de vorm van voorlopige voogdij (VoVo). Bijna altijd kan de voogdij daarna overgedragen worden op een natuurlijke persoon, namelijk een persoon in het netwerk van het gezin (bijvoorbeeld grootouders, ooms en tantes of vrienden van de familie) een **netwerkverzorger** of een **pleeggezin**. Het merendeel van de wezen komt in een dergelijke

³ <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2019/12/20/kamerbrief-over-uitkomsten-beleidsdoorlichting-artikel-9-szw-begroting-nabestaanden>

⁴ Een kind heeft maximaal twee juridische ouders. Juridische ouders zijn wettelijk familie van het kind, maar zij hoeven niet biologisch verwant te zijn aan het kind. In de eerste instantie is de geboortemoeder altijd juridisch ouder. De tweede juridische ouder kan de man zijn die op dat moment getrouwd is met of geregistreerd partner is van de geboortemoeder. Wanneer de vader getrouwd is met of geregistreerd partner is van de geboortemoeder, is erkenning niet nodig. Dit principe gaat in Nederland nog niet op voor niet-heteroseksuele huwelijken of partnerschappen. Een andere manier om juridische ouder te worden, is adoptie van het kind of erkenning van het kind bij de gemeente. Juridisch ouderschap loopt ten einde wanneer de juridisch ouder het ouderlijk gezag overdraagt (bijvoorbeeld aan wensouders), wanneer hij/zij uit het ouderlijk gezag ontzet wordt of wanneer hij/zij komt te overlijden. Meestal zijn juridische ouders de biologische ouders.

opvangsituatie terecht, ze worden opgenomen in een gezin. Sommige wezen blijven onder voogdij van een gecertificeerde instelling staan.

Jongvolwassenen die wees worden na hun 18^e verjaardag, komen vaak **alleen te wonen** na het overlijden van hun ouder(s). Er wordt voor hen geen voogd aangewezen, omdat zij al volwassen zijn ten tijde van het overlijden. Soms vangen deze jongvolwassen wezen ook minderjarige broertjes of zusjes op.

In het rapport spreken wij over vier verschillende woon- of opvangsituaties van wezen: zij komen in een netwerkgezin of in een pleeggezin terecht, blijven onder voogdij staan bij een gecertificeerde instelling en wonen geïnstitutionaliseerd (zoals in een woon- of behandelgroep) of wonen na hun 18^e verjaardag zelfstandig.

De wezenuitkering

Het doel van de wezenuitkering is kinderen en jongvolwassenen die hun ouder(s) verliezen te beschermen tegen eventuele financiële gevolgen van het verlies van de ouders. Voor dit onderzoek hebben we de doelstelling geoperationaliseerd als de mate waarin de wezenuitkering bijdraagt aan de bestaanszekerheid van wezen (zie Hoofdstuk 1 voor verdere toelichting). De wezenuitkering maakt het mogelijk dat wezen na het overlijden van hun ouder(s) opgevoed en verzorgd kunnen worden door familie, vrienden of kunnen zorgen voor zichzelf. De wezenuitkering komt tegemoet aan de maandelijkse kosten voor de opvoeding en verzorging van wezen. Tot de 18^e verjaardag neemt de wettig voogd van de wees de wezenuitkering in ontvangst, na de 18^e verjaardag doet de wees dit zelf.

Naast de voorwaarde dat het kind of de jongvolwassene geen ouder(s) meer heeft, gelden er ook specifieke leeftijdsgebonden voorwaarden. Dat zijn de volgende:

Tabel S1. Leeftijdsgebonden voorwaarden voor wezenuitkering

Tot 16 jaar	16-18 jaar	18-21 jaar
Geen extra voorwaarden	<ul style="list-style-type: none"> • Op school om startkwalificatie te behalen of • Vrijgesteld van behalen startkwalificatie of • Volgt na behalen startkwalificatie nog steeds voltijd dagonderwijs of • Arbeidsongeschikt verklaard (vanaf 18 jaar vergoedt de Wajong arbeidsongeschiktheid) of • Draagt als alleenstaande zorg voor andere wees (mits de ontvanger een startkwalificatie heeft of is vrijgesteld van behalen startkwalificatie) 	<ul style="list-style-type: none"> • Volgt volledig dagonderwijs of • Draagt als alleenstaande zorg voor andere wees (mits de ontvanger een startkwalificatie heeft of is vrijgesteld van behalen startkwalificatie)

Het maandelijkse bedrag van de wezenuitkering is een bepaald percentage van het wettelijk minimumloon⁵. De wezenuitkering is niet inkomensafhankelijk, maar wel leeftijdsafhankelijk. Na de 10^e verjaardag en na de 16^e verjaardag wordt de uitkering hoger. Daarbij is door de regering in aanmerking genomen dat de kosten van het levensonderhoud hoger zijn naarmate de leeftijd van het kind hoger is. De bedragen zijn in de onderstaande tabel weergegeven.

Tabel S2 Leeftijdsgebonden berekening van de wezenuitkering, uitgaande van het WML per 1 juli 2021

	Wezen 0-10 jaar	Wezen 10-16 jaar	Wezen 16-21 jaar
Percentage van WML	32%	48%	64%
Bruto bedrag per 1 juli 2021	€427,80 - €27,75 vakantiegeld	€641,70 - €41,62 vakantiegeld	€855,59 - €55,49 vakantiegeld

Bron: *Uitkeringsbedragen per 1 juli 2021*. Rijksoverheid, 23 juni 2021.

Een voorverkenning door het CBS suggereert dat er sprake kan zijn van niet-gebruik onder de doelgroep van de wezenuitkering (oftewel: de kinderen en jongvolwassenen die volgens de wet wél wees zijn). De resultaten van deze voorverkenning zijn indicatief: het CBS hanteert in de afbakening van de doelgroep wezen andere criteria⁶ dan de SVB. Een andere mogelijke verklaring voor dit niet-gebruik is onbekendheid van de wezenuitkering, in de samenleving in het algemeen én onder professionals. Wanneer voogden en meerderjarige wezen geen informatiebrief van de SVB ontvangen of zien, zijn zij aangewezen op hun netwerk voor kennisgeving over de wezenuitkering. Er lijken echter maar weinig partijen te zijn die specifieke expertise hebben over de wezenuitkering die óók door voogden en wezen gevonden worden. Het is in zekere zin een kwestie van toeval of een professional in het netwerk van een voogd/meerderjarige wees afweet van de wezenuitkering wanneer de voogd of wees de brief van de SVB niet ontvangt. Er bestaat dus een kans dat een deel van doelgroep zoals beschreven in de wet geen aanvraag indient vanwege algehele onbekendheid van de wezenuitkering.

Waarom wezen geen gebruik maken van de wezenuitkering, ook al komen zij er wel voor in aanmerking, is niet duidelijk: voor dit onderzoek hebben wij niet met niet-gebruikers gesproken.

Er zijn ook gezinnen (al dan niet met lage inkomens) die ouderloze kinderen verzorgen, die niet in aanmerking komen voor de wezenuitkering. Volgens de wet zijn zij geen wees. Het gaat veelal om kinderen die wel door hun biologische vader erkend zijn, maar die hem niet kennen of al jaren niet hebben gezien. Volgens de wettelijke definitie hebben deze ouderloze kinderen geen recht op de wezenuitkering, al weten verzorgers/voogden dat de nog levende juridische ouder in de praktijk niet kan zorgen voor het kind bijvoorbeeld vanwege psychische, financiële of verslavingsproblematiek.

⁵ Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (XV) voor het jaar 2021. MEMORIE VAN TOELICHTING. Vergaderjaar 2020-2021, p. 120.

⁶ Er gelden geen voorwaarden voor minderjarige wezen jonger dan 16. De definities van de SVB en van het CBS komen voor die groep overeen. Van 16 tot 18 geldt voor zowel de SVB als het CBS dat een kind schoolgaand moet zijn. Terwijl de SVB soms een schoolverklaring vraagt wanneer onduidelijk is of een kind schoolgaand is of niet, gaat het CBS uit van beschikbare geregistreerde gegevens. Ten slotte gelden enkele mogelijke scenario's voor wezen van 18 jaar of ouder volgens de SVB, terwijl het CBS alleen wezen telt die op hetzelfde adres geregistreerd zijn als een jongere wees ("huishoudwezen"). Daarmee mist het CBS wezen die schoolgaand zijn of een voltijd opleiding volgen.

Rol van de Sociale Verzekeringsbank

De Sociale Verzekeringsbank (SVB) is uitvoerder van de Algemene nabestaandenwet. Dat betekent dat de SVB aanvragen beoordeelt en dat de SVB de uitkeringen die onder de Anw vallen, maandelijks uitbetaalt. Het aanvragen van de wezenuitkering is betrekkelijk eenvoudig en ook de stappen die de medewerkers van de SVB moeten zetten, zijn beperkt. We hebben geen signalen dat voogden en/of wezen problemen ondervinden bij het aanvraagproces van de wezenuitkering, wat impliceert dat dit aanvraagproces goed te doorlopen is. Per jaar is er bij elk van de vestigingen van de SVB een klein aantal nieuwe aanvragen.

Wanneer een kind wees is en daarmee recht kan hebben op de wezenuitkering, stuurt de SVB een brief om de wees en/of voogd erop te wijzen dat er mogelijk recht is op de wezenuitkering. Het aanvraagproces vanuit het perspectief van de aanvragers bestaat standaard alleen uit het invullen van het aanvraagformulier. Daarnaast is het soms mogelijk dat er na de 16^e verjaardag van de wees een schoolverklaring opgestuurd moet worden (wanneer informatie over de school niet in Suwinet te vinden is) en moeten wezen die ná hun 18^e de wezenuitkering ontvangen vanwege voltijd dagonderwijs, jaarlijks bewijs leveren dat zij nog ingeschreven staan bij hun opleiding.

Voor de medewerkers van de SVB vergt het verwerken van een aanvraag over het algemeen weinig tijdsinvestering. Een grove inschatting is dat de eerste beoordeling plus het controleren van de schoolverklaringen in totaal (oftewel, één dossier) ongeveer twee uur vereist. Een beoordeling bestaat uit controleren of de laatste/enige ouder verzekerd was voor de Anw, uitzoeken of de tweede ouder ook overleden of niet-bestaand is en bij bepaalde leeftijden checken of het kind/de jongvolwassene schoolgaand is of zorg draagt voor een andere wees. Niet-standaard dossiers vereisen meer tijd, bijvoorbeeld omdat er een internationale component is (de laatste ouder woonde of werkte in het buitenland).

Volgens de medewerkers van de SVB die zijn gesproken is het lastigste onderdeel van de wezenuitkering dat zij mensen soms moeten vertellen dat zij niet in aanmerking komen of dat zij aanvragen moeten afwijzen, terwijl de medewerker zich afvraagt of dit wel de bedoeling van de wet is. Bijvoorbeeld wanneer de vader niet in beeld is, maar het kind wel erkend heeft.

Kosten van de opvoeding en verzorging van wezen

Uit het onderzoek blijkt dat de kosten van de opvoeding en verzorging van minderjarige wezen voogden en verzorgers niet significant afwijken van de kosten voor de opvoeding en verzorging van biologische kinderen. Verzorgers van minderjarige wezen hoeven niet meer uit te geven voor deze kinderen, soms kiezen ze ervoor om wel wat meer te investeren in vrijetijdsbesteding (bijvoorbeeld vakanties, uitjes, sportclubs). Vrijetijdsbesteding wordt meerdere malen genoemd als manier om kinderen te helpen omgaan met het overlijden van hun ouders.

Voor meerderjarige wezen die alleenstaand zijn lopen de kosten wel op in vergelijking met die van alleenstaande niet-wezen. Zij moeten namelijk vaak alle kosten zelf betalen, zonder terug te kunnen vallen op een financiële bijdrage van (pleeg)ouders. Lukt het hen niet om alle kosten te betalen, dan hebben wezen (pleeg)ouders om op terug te vallen. In dat opzicht ervaren de geïnterviewde alleenstaande wezen grote verschillen met de niet-wezen in hun vriendenkringen. Vooral de huur van een woning weegt zwaar. Veel jongvolwassen wezen hebben nog een

goede band met hun voormalig voogden (voogdij loopt af op de 18e verjaardag), in die gevallen is er de mogelijkheid dat een voogd financieel kan bijspringen wanneer de wees het zelf niet redt.

De werking van de wezenuitkering

Per 1 januari 2020 zijn er in Nederland rond de 1.000 wezen die gebruikmaken van de wezenuitkering. Sinds 2006 is dit aantal betrekkelijk stabiel gebleven.

Waar de wezenuitkering voor gebruikt wordt, is afhankelijk van de opvang- en inkomenssituatie waarin de wees na het overlijden van de laatste/enige ouder terecht komt. Afhankelijk van de opvang- en inkomenssituatie zijn er immers aanvullende financiële regelingen beschikbaar.

Onafhankelijk van de opvangsituatie zijn de volgende inkomenscomponenten die een rol kunnen spelen, aanvullend op de wezenuitkering:

- Salaris van verzorger/voogd en/of wees
- Toeslagen, zoals de huurtoeslag, kinderopvangtoeslag en kindgebonden budget
- (Gedeeltelijke) bijstandsuitkering
- Wezenpensioenen en erfenissen

Er zijn ook financiële aanvullingen op de wezenuitkering die wel afhankelijk zijn van de opvangsituatie. Wij maken, zoals eerder uitgelegd, een onderscheid tussen vier typen opvang: wonen in een netwerkgezin, wonen in een pleeggezin, geïnstitutionaliseerd wonen (waarbij de voogdij bij een gecertificeerde instelling ligt en de wees bijvoorbeeld woont in een woongroep) en alleenstaand wonen.

Netwerkverzorgers die voogd zijn van weeskinderen, kunnen gebruik maken van de kindregelingen. In ieder geval ontvangen zij de kinderbijslag, die toeneemt naarmate het weeskind ouder wordt. Onder bepaalde voorwaarden zijn ook het kindgebonden budget en de dubbele kinderbijslag beschikbaar voor netwerkverzorgers. Netwerkvoogden krijgen de wezenuitkering op hun eigen rekening gestort en kunnen kiezen wat zij met dit geld doen. Zij kunnen het geld specifiek gebruiken voor de opvoeding en verzorging van het weeskind, het geld gebruiken voor alle dagelijkse uitgaven, of het geld sparen op een spaarrekening voor het kind.

Het grote verschil tussen netwerkverzorgers en **pleegouders**, is dat pleegouders de pleegvergoeding ontvangen. Als ze pleegvergoeding, die bedoeld is om kostendekkend te zijn, ontvangen, komen ze niet in aanmerking voor de kindregelingen. De hoogte van de pleegvergoeding is afhankelijk van het aantal dagen dat een pleeggezin zorg draagt voor een kind. Er zijn onder bepaalde voorwaarden ook toeslagen boven op de pleegvergoeding mogelijk. Daarnaast vergoeden pleegzorgorganisaties sommige bijzondere kosten los van de pleegvergoeding. Ook pleegoudervoogden krijgen de wezenuitkering op hun eigen rekening gestort. Net als netwerkverzorgers kunnen zij naar eigen inzicht bepalen wat zij met het geld doen. We zien tijdens het onderzoek dat pleegouders het geld uit de wezenuitkering veelal sparen op een spaarrekening voor het kind. Soms maken zij er gebruik van wanneer er grote uitgaven voor het kind nodig zijn, zoals een nieuwe fiets of laptop.

Vanaf de 18^e verjaardag kan een wees zonder voogdij **zelfstandig** gaan wonen. Om na de 18^e verjaardag nog in aanmerking te komen voor de wezenuitkering, moet een jongvolwassen wees ofwel schoolgaand zijn, ofwel (financieel) zorg dragen voor een andere wees die schoolgaand is. In ons onderzoek treffen we met name jongvolwassen wezen die student zijn. Studenten en scholieren kunnen na hun 18^e verjaardag gebruik maken van studiefinanciering voor hun school of opleiding. Een deel van dit geld is een gift, een ander deel is een lening. Voor wezen is het aandeel geld voor school of opleiding dat een gift is, hoger dan voor de gemiddelde student: dit is de aanvullende beurs of aanvullende toelage. Daarop hebben zij recht omdat zij geen ouders hebben. Volwassen wezen ontvangen de wezenuitkering zelf. In het onderzoek zien wij dat zij het geld meestal uitgaven aan dagelijkse kosten, met name om de huur van een zelfstandige woning te betalen. Ook draagt de wezenuitkering bij aan de kosten van hun studie. Wanneer de jongvolwassen wees 21 jaar wordt, komt de wezenuitkering ten einde. Dan moet de wees op zoek naar oplossingen om het financiële gat dat zo ontstaat, te dichten.

Er zijn ook minderjarige wezen die noch in een netwerkgezin, noch in een pleeggezin terechtkomen. Er is dan geen natuurlijke persoon die de voogdij over het weeskind op zich kan nemen. In dat geval blijft de voogdij liggen bij de **gecertificeerde instelling**. Een gecertificeerde instelling is een instelling die namens een gemeente de jeugdbescherming en jeugdreclassering uitvoert en die voldoet aan een normenkader van het ministerie van Justitie en Veiligheid en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten. Het weeskind komt vervolgens bijvoorbeeld in een woongroep of behandelgroep terecht. Kosten die gemaakt worden voor de opvoeding en verzorging van geïnstitutionaliseerde weeskinderen worden direct of indirect door de gemeente betaald. Voor grotere uitgaven zijn incidentele potjes bij gemeenten of bij fondsen beschikbaar. De wezenuitkering wordt op rekening van de gecertificeerde instelling gestort, die deze veelal in zijn geheel op een spaarrekening voor het weeskind zet. Soms wordt de wezenuitkering ingezet voor grotere uitgaven, deze moeten dan wel eerst goedgekeurd worden door een kantonrechter.

We observeren tijdens het onderzoek dat er onder ontvangers uiteenlopende ideeën bestaan over de doelstelling van de wezenuitkering. Dit speelt met name onder netwerkvoogden en pleegoudervoogden. Sommige van deze voogden geloven dat de wezenuitkering per se opgespaard moet worden (dat is hen bijvoorbeeld verteld door een SVB medewerker of door een jeugdbeschermer), zelfs als er weinig geld overblijft voor dagelijkse kosten. In enkele gezinnen wordt de wezenuitkering lange tijd opgespaard, waardoor de spaarrekeningen voor wezen en niet-wezen in het gezin sterk uiteen kunnen lopen. Andere respondenten geven de wezenuitkering uit aan dagelijkse kosten, maar weten niet altijd zeker of ze daar goed aan doen.

Daarnaast zien we dat de wezenuitkering soms botst met andere financiële regelingen. De oorzaak hiervan is dat de wezenuitkering gezien wordt als inkomen. Dit kan gevolgen hebben voor het recht op inkomensafhankelijke regelingen, zoals de toeslagen en bijstandsuitkering. Het is mogelijk bij de Belastingdienst een verzoek in te dienen om de wezenuitkering te laten aanmerken als bijzonder inkomen⁷. Van deze mogelijkheid lijken niet alle verzorgers zich bewust. Een consequentie hiervan is dat financiële aanvullingen op de wezenuitkering soms lager worden. Het is dan onder meer de wezenuitkering die gebruikt wordt om het financiële gat dat zo ontstaat, te dichten. Het kan zijn dat de wezenuitkering dan niet alleen bij moet

⁷ De pleegvergoeding wordt bij de berekening van de toeslagen en de bijstandsuitkering standaard aangemerkt als bijzonder inkomen.

dragen aan de bestaanszekerheid van de wees, maar ook aan de bestaanszekerheid van het hele gezin.

Doeltreffendheid en doelmatigheid wezenuitkering

De wezenuitkering heeft tot doel wezen te beschermen tegen de financiële gevolgen van het verlies van hun ouder(s). Om de doeltreffendheid en doelmatigheid van de wezenuitkering te bepalen is er in dit onderzoek gekeken of de wezenuitkering bijdraagt aan de bestaanszekerheid van wezen. De wezenuitkering is *doeltreffend* wanneer deze het doel bereikt: het leveren van een bijdrage aan de bestaanszekerheid van de wees. De *doelmatigheid* van het beleid is bepaald door te kijken naar de kosten die gemaakt worden voor de opvoeding en verzorging van wezen en de mate waaraan daar wordt bijgedragen door de wezenuitkering⁸. De vraag die daarbij centraal staat is of met minder middelen de doeltreffendheid hetzelfde blijft. Er is een grote variatie in doeltreffendheid en dus de bijdrage van de wezenuitkering aan bestaanszekerheid van wezen. Meerdere factoren zijn daarbij van invloed op de mate van doeltreffendheid en doelmatigheid van de wezenuitkering. We lopen ze hieronder langs.

De **inkomensituatie** van het gezin waarin de wees terecht komt speelt een grote rol bij de doeltreffendheid van de wezenuitkering. Als een wees terecht komt in een huishouden met een minimuminkomen en de wezenuitkering ontvangt, is de wezenuitkering bijna altijd doeltreffend (mits de voogd of de meerderjarige wees besluit deze aan dagelijkse kosten te besteden). In situaties met een hogere inkomenspositie draagt de wezenuitkering zelden direct bij aan de bestaanszekerheid, maar besluiten verzorgers deze vaak op te sparen om zodoende bij te dragen aan de bestaanszekerheid van de wees in de toekomst (bijvoorbeeld na de 18^e of na de 21ste verjaardag).

Er zijn ook verschillen waar te nemen in doeltreffendheid van de wezenuitkering die te maken hebben met de **woonsituatie** van de wees. Bij meerderjarige wezen die zelfstandig wonen draagt de wezenuitkering over het algemeen meer bij aan de bestaanszekerheid dan wanneer een (minderjarige of meerderjarige) wees inwoont bij een verzorger die (een deel van de) kosten op zich neemt. Wezen in pleeggezinnen hebben in vergelijking met wezen in een netwerkgezinnen meer garantie op bestaanszekerheid, omdat de pleegvergoeding al sterk bijdraagt aan deze bestaanszekerheid. Daarom is de wezenuitkering vaker doeltreffend bij wezen in een netwerkgezin dan bij wezen in een pleeggezin (waar er minder directe behoefte is aan de wezenuitkering). Voor wezen die in een jeugdhulpinstelling of gezinshuis wonen lijkt de wezenuitkering belangrijk te zijn, aangezien de wezenuitkering vaak de enige inkomstenbron is van het kind is. Anderzijds wordt de opvoeding en verzorging vaak door de gemeente betaald. In dit onderzoek hebben we geen goed beeld kunnen krijgen van de financiële situatie van minderjarige wezen die niet wonen in een pleeggezin of netwerkgezin. Daarom kunnen we geen goede inschatting maken over de doeltreffendheid van de wezenuitkering voor deze groep.

Daarnaast zijn er ouderloze kinderen en wezen die de uitkering **niet ontvangen** om verschillende redenen. Het gaat hier om ouderloze kinderen en wezen die niet onder de beoogde doelgroep vallen (omdat zij een nog levende ouder hebben die het kind erkend heeft of omdat ze niet aan de (leeftijds-)voorwaarden voldoen) en om wezen die wel recht hebben op

⁸ De doelmatigheid van de bedrijfsvoering (met andere woorden, kan de SVB hetzelfde resultaat bereiken met minder uitvoeringskosten) is niet te bepalen omdat er geen zicht is op de uitvoeringskosten van de wezenuitkering.

de wezenuitkering, maar deze door onwetendheid nooit hebben aangevraagd. Bij deze laatste groep kan de wezenuitkering niet doeltreffend zijn door niet-gebruik.

De **doelmatigheid** van de wezenuitkering is bepaald door het maandelijkse bedrag van de wezenuitkering te vergelijken met de benodigde kosten om bestaanszekerheid te creëren voor wezen. De wezenuitkering is beleidsmatig doelmatig wanneer hij doeltreffend is tegen zo weinig mogelijk kosten. Dat betekent dus dat de wezenuitkering dan de te maken kosten voor verzorging en opvoeding dekt, een te hoge uitkering is niet optimaal qua doelmatigheid. Voor wezen onder de 16 jaar is de doelmatigheid van de wezenuitkering te verbeteren, doordat de wezenuitkering vaak een hoger maandbedrag heeft dan de kosten die maandelijks nodig zijn voor opvoeding en verzorging. Een uitzondering hierop zijn gezinnen die rondkomen van een laag inkomen of een uitkering. Voor de groep boven de 16 jaar is de wezenuitkering niet doeltreffend, omdat deze groep wezen geld tekort komt om hun maandelijkse kosten te kunnen dekken. Een oordeel over doelmatigheid van beleid is weinig zinvol wanneer de wezenuitkering voor deze groep niet doeltreffend is. Door de hoogte van de wezenuitkering beter te laten aansluiten op de leeftijd, bijvoorbeeld door een verhoging voor jongvolwassenen, kunnen jongvolwassen wezen beter in hun levensonderhoud voorzien en wordt de uitkering doeltreffender.

De doeltreffendheid en de doelmatigheid van de wezenuitkering zijn te verbeteren door het bedrag van de wezenuitkering beter af te stemmen op de benodigde kosten naar leeftijd van de wezen. We kunnen op basis van dit onderzoek geen uitspraken doen over de doelmatigheid van de uitvoering van de SVB, omdat we geen zicht hebben op de uitvoeringskosten van de wezenuitkering.

Verbeterpunten

Aan de hand van dit onderzoek hebben we de volgende verbeterpunten voor het beleid en de uitvoering in de toekomst bepaald:

- *De doelstelling van de wezenuitkering kan scherper worden geformuleerd.* Het is vanuit de huidige doelstelling moeilijk te bepalen wanneer de wezenuitkering concreet doeltreffend is. Een goed meetbaar doel is beter te evalueren dan het huidige doel van de wezenuitkering.
- *Zorg ervoor dat er meer informatie beschikbaar is met name over het doel van de uitkering voor wezen, voogden, verzorgers en andere betrokken partijen.* Daarbij is het cruciaal om de informatievoorziening rondom het doel van de wezenuitkering te verbeteren. Is de wezenuitkering bedoeld om de kosten van het kind in het heden te betalen of moet het geld worden opgespaard voor de toekomst?
- *Het is van belang om beter in kaart te brengen wat de dagelijkse kosten zijn van wezen per leeftijdscategorie.* De wezenuitkering kan beter aansluiten bij de dagelijkse kosten die een wees maakt, waardoor de doelmatigheid en doeltreffendheid van het beleid van de wezenuitkering wordt vergroot.
- *Om het mogelijke niet-gebruik beter in kaart te brengen is te overwegen een non-respons onderzoek in te stellen.* Op basis van het onderhavige onderzoek zijn er signalen over mogelijk niet-gebruik van de wezenuitkering. Een eerste stap in het onderzoeken van niet-gebruik is om na te gaan hoe hoog de respons op eerste brief

die de SVB aan mensen die wees worden stuurt en na te gaan wat er aan de hand is wanneer er niet wordt gereageerd.

- *Overweeg om de wezenuitkering standaard te laten gelden als bijzonder inkomen.* In het huidige stelsel moeten wezen/voogden bij de Belastingdienst een verzoek indienen om de wezenuitkering te laten gelden als bijzonder inkomen. Niet iedereen is zich bewust van deze regeling. De wezenuitkering wordt anders automatisch opgeteld bij het huishoudinkomen, waardoor er binnen sommige huishoudens geen recht meer is op andere toeslagen. Hierdoor draagt de wezenuitkering niet altijd bij aan bestaanszekerheid van de wees.
- *Heroverweeg de voorwaarden van de wezenuitkering.* Niet alle voorwaarden helpen momenteel om bestaanszekerheid te realiseren. De maximumleeftijd kan opnieuw worden overwogen, immers veel jongeren zijn op de leeftijd van 21 jaar nog niet klaar met studeren. Het is ook de vraag of de voorwaarden van het volgen van voltijd onderwijs wanneer een wees tussen de 16 en 21 jaar is bijdraagt aan het doel van de wezenuitkering: bestaanszekerheid.
- *Neem de afbakening van de doelgroep 'wezen' in heroverweging om beter te voldoen aan de bedoeling van de wet.* Sommige kinderen zijn na het overlijden van hun moeder of vader volgens de wet geen 'wees' terwijl er in de dagelijkse praktijk geen ouder meer is die voor ze zorgt. Dit is het geval als een erkende ouder volledig en vaak al jaren uit beeld is. Deze kinderen hebben geen verzorger, dus ook geen financieel vangnet. Wettelijk zijn ze dan geen wees, maar in de praktijk wel. Deze kinderen zouden ook gebaat zijn bij een uitkering om hun bestaanszekerheid te garanderen.

Slotwoord

In dit onderzoek hebben we gemerkt dat de verhalen van alle 27 wezen die wij hebben gesproken uniek zijn, maar dat de meerwaarde van de uitkering in vrijwel al deze gevallen groot is. Niet alleen draagt de wezenuitkering in veel gevallen financieel bij, maar de wezenuitkering geeft daarnaast alle wezen het gevoel dat de overheid aan hen denkt. Voor deze specifieke doelgroep is dat erg belangrijk, omdat er geen andere specifieke regelingen voor wezen zijn.

Portret A: “De wezenuitkering geeft mij een gevoel van zelfstandigheid”

Wees A is 19 jaar en woont op kamers. Tot zijn 18^e heeft A samen met zijn zusje bij zijn tante en oom in huis gewoond. Hij kan zich nauwelijks herinneren hoe zijn leefsituatie eruitzag voordat hij bij zijn tante en oom kwam te wonen, omdat hij het grootste gedeelte van zijn jeugd bij hen heeft geleefd. Dit komt doordat zijn ouders allebei jong aan een ziekte zijn overleden. Zijn vader overleed zelfs nog vóór de geboorte van zijn zusje, zijn moeder bleek in datzelfde jaar ook ziek.

Wees A was zes jaar toen zijn vader overleed, drie jaar later is ook zijn moeder na een lang ziekbed overleden. Zijn moeder kon vóór haar overlijden alles rond financiën en voogdij voor hem en zijn zusje regelen, zodat hij en zijn zusje in de toekomst geen (geld)zorgen zouden hebben. Zijn oom en tante werden voor het overlijden van zijn moeder er door haar op voorbereid dat ze de voogdij over wees A en zijn zusje op zich zouden nemen. Zijn tante en oom hadden toen zelf al een biologische zoon, met wie wees A en zijn zusje het altijd goed konden vinden.

Tot hun 18^e hebben de oom en tante van wees A de wezenuitkering namens hem en zijn zusje ontvangen. Naast de wezenuitkering ontvingen de tante en oom van wees A ook nog enkele honderden euro's wezenpensioen per maand. De wezenuitkering hebben zij gebruikt om de au pair van wees A en zijn zusje onderdak te bieden. Hun moeder wilde graag dat zij hun au pair zouden behouden; oom en tante waren het ermee eens dat dit stukje stabiliteit voor de wezen belangrijk zou zijn. Uit de wezenuitkering betaalden zij het salaris, de onderhoudskosten en de Nederlandse taallessen van de au pair. De oom en tante van wees A hebben het wezenpensioen daarnaast zoveel mogelijk opgespaard. Zo zouden hij en zijn zusje wanneer zij volwassen werden, voldoende geld hebben om op zichzelf te gaan wonen en te gaan studeren. Dat is precies wat wees A op zijn 18^e heeft gedaan. Met alleen het geld van de wezenuitkering was dat niet gelukt, maar op hetzelfde moment kwamen er meerdere potjes met geld vrij, zoals de erfenis van zijn ouders en een erfenis van zijn eerder overleden grootouders. Daarnaast heeft hij altijd bijbaantjes gehad. De tante van A heeft hem na zijn 18^e verjaardag geholpen overzicht in zijn financiën te krijgen. Met haar hulp is hij zich er bewust van geworden wat er elke maand binnenkomt op zijn rekening en wat hij uit kan geven.

A vertelt dat hij nooit geldzorgen heeft. De huur van zijn studentenkamer kan hij eenvoudig betalen. Wanneer het mentaal wat minder met hem gaat en hij hierdoor minder uren in een maand kan werken, weet hij dat hij financieel niet in de knel komt. De rouwverwerking zit A soms nog in de weg. Zijn zusje, dat iets jonger was toen hun ouders overleden, lijkt hier beter mee om te kunnen gaan. Over wat er gebeurd is met zijn ouders praat A liever niet, hij zoekt liever naar afleiding. Therapieën hebben hem in de eerste jaren na het overlijden van zijn ouders wel een beetje kunnen helpen, maar toen hij naar de middelbare school ging had hij geen behoefte meer aan therapie. Hij denkt dat hij in de toekomst wel weer op zoek gaat naar een psycholoog, als er weer wat meer rust in de rest van zijn leven is. Nu is hij nog te druk met zijn studentenleven, vrienden en werken aan zijn eigen toekomst. Wees A heeft eigenlijk nooit tijd gehad om echt stil te staan bij zijn verleden.

De wezenuitkering geeft A een gevoel van zelfstandigheid. Het gevoel dat hij niet meer afhankelijk is van zijn tante en oom, die al genoeg voor hem hebben gedaan. Hij is hen nog altijd erg dankbaar en ziet hen regelmatig, ook wanneer hij vragen over geld heeft. Hij bezoekt ook zijn voormalig au pair - die hij als een soort oudere zus is gaan zien - nog vaak: zij is inmiddels Nederlandse en heeft zelf een kindje.

Inleiding

In dit inleidende hoofdstuk staan we stil bij de achtergrond van dit onderzoek naar Nederlandse wezen en de wezenuitkering. We gaan in op de aanleiding van het onderzoek en de historische context van de wezenuitkering (paragraaf 1.1). Daarbij bespreken we de doelstelling van het onderzoek (paragraaf 1.2) en de gebruikte onderzoeksmethodiek (paragraaf 1.3). In paragraaf 1.4 definiëren we een aantal (juridische) begrippen die wij in dit rapport regelmatig gebruiken. Deze inleiding sluit af met een leeswijzer (paragraaf 1.5).

1.1 Aanleiding van het onderzoek

1.1.1 Kinderen zonder ouders

Wanneer een kind beide ouders verliest, heeft dit uiteraard een enorme impact op het leven van het kind⁹. Los van verdriet en veranderingen in de dagelijkse situatie, verandert ook de financiële situatie van het kind. Op dit punt grijpt het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) in doordat alle wezen recht hebben op een uitkering, de wezenuitkering. Er is op dit moment echter weinig bekend over de wezenuitkering en wat de impact hiervan is op het (financiële) leven van het kind. Er zijn geen eerdere onderzoeken uitgevoerd naar de wezenuitkering. Dit is de reden dat het ministerie van SZW onderzoek heeft laten doen naar de doeltreffendheid en doelmatigheid van de wezenuitkering. Dit rapport geeft

⁹ Zie voor een uitgebreide omschrijving bijvoorbeeld deze bron: Nederlands Jeugdinstituut, 'Overlijden ouder', 2015

voor het eerst uitgebreid inzicht in de levens van Nederlandse wezen, hun bestaanszekerheid en de rol van de wezenuitkering hierin.

De groep minderjarige wezen in Nederland bestaat, volgens een schatting uit 2015, uit 1.200 kinderen¹⁰. Hieronder vallen ook kinderen waarvan één ouder onbekend is, doordat diegene het kind niet heeft erkend bijvoorbeeld, en de ander overleden. Onderzoek uit 2013 laat zien dat binnen deze groep van 1.200 wezen ongeveer 330 minderjarigen zijn wiens beide ouders zijn overleden, de andere 870 kinderen verloren hun enige ouder en werden zo wees¹¹. Deze data van het CBS zijn sinds 2013 niet meer geactualiseerd. Ook is onbekend hoeveel meerderjarige wezen er zijn.

We werken hieronder kort de wet- en regelgeving uit om daarna dieper in te gaan op het doel van het onderzoek en de onderzoeksmethodiek.

1.1.2 Wet- en regelgeving

Het ministerie van SZW is verantwoordelijk voor het beschermen van nabestaande partners en wezen tegen de onverwachte financiële gevolgen van het verlies van een partner of ouder(s). Nabestaanden kunnen aanspraak maken op de Algemene nabestaandenwet (Anw). Voor kinderen die hun ouders verliezen bestaat er de wezenuitkering. Kinderen en jongvolwassenen hebben hier recht op als de laatst overleden ouder verzekerd was voor de Anw op het moment dat hij/zij overleed. Iedereen die werkt of woont in Nederland is hiervoor automatisch verzekerd. Verderop in dit rapport werken we de specifieke voorwaarden uit waaraan wezen per leeftijdscategorie moeten voldoen om in aanmerking te komen voor de wezenuitkering. De hoogte van de wezenuitkering hangt af van de leeftijd van de wees. Andere inkomsten van de wees of verzorgers hebben hier geen invloed op: de wezenuitkering is in principe inkomensonafhankelijk. In het eerste kwartaal van 2021 waren er rond de 1.000 personen die een wezenuitkering ontvingen van de SVB^{12 13}.

1.1.3 Historische context van de wezenuitkering

Voordat we dieper ingaan op de doelstelling van de wezenuitkering, geven we een kort historisch overzicht van de wezenuitkering. In 1959 werd de algemene Weduwen en Wezenwet geïntroduceerd. Uitgangspunten waarop de wezenuitkering toen is gebaseerd, zijn dat een wees een bedrag nodig heeft, waarbij in het beginsel moet worden uitgegaan van de normale kosten van het levensonderhoud van deze kinderen, en dat deze kosten hoger zullen zijn naarmate een kind ouder wordt¹⁴. De wet is na de totstandkoming in 1959 in essentie nauwelijks gewijzigd.

In 1996 is, na een herziening van de AWW, de Anw ingesteld. Toen is er een leeftijdsvoorwaarde van recht op de wezenuitkering tot 16 jaar ingevoerd. Wezen tussen de 16 en 21 jaar hebben sindsdien recht op de wezenuitkering als zij hun tijd grotendeels besteden aan het volgen van onderwijs of aan het huishouden waarin tenminste één andere wees behoort, of wanneer zij arbeidsongeschikt zijn¹⁵. In 2009 zijn de tijdsbestedingsvoorwaarden vervangen door voorwaarden die aansluiten bij de kwalificatieplicht uit de leerplichtwet. De overweging hierbij

¹⁰ Nederlands Jeugdinstituut, 'Steun voor weeskinderen', 2015

¹¹ CBS, 'Jaarlijks verliezen ruim 6 duizend minderjarige kinderen een of beide ouders', 2013

¹² Kwartaalbericht SVB, 1^e kwartaal 2021, p. 36-37. Het precieze aantal is door de SVB vastgesteld op 1066 wezen.

¹³ In dit onderzoek maken we gebruik van verscheidene bronnen om toe te lichten hoeveel wezen onder de 21 jaar er in dat jaartal waren. Derhalve verschilt het aantal wezen soms per bron. In de afgelopen jaren is het aantal wezen onder de 21 jaar met een wezenuitkering op ruim 1000 wezen geschat.

¹⁴ Kamerstukken II 1958/59, 5390, 3 (Mvt. Algemene weduwen- en wezenverzekering), p. 28

¹⁵ Kamerstukken II 1994/95, 24 169, 3 (Mvt. Algemene nabestaandenwet)

was dat het voor wezen van belang is dat zij een startkwalificatie behalen¹⁶. Daarnaast veranderde de voorwaarde dat de wees die het huishouden verzorgt ook een startkwalificatie heeft behaald in de leeftijdscategorie van 16 tot 21 jaar. De gedachte hierachter is dat het wezen bevordert om een startkwalificatie te behalen. Arbeidsongeschikte wezen blijven in alle gevallen het recht behouden op de wezenuitkering. Tot 2015 was ook sprake van een halfwezenuitkering, in 2015 is deze vervallen.

1.1.4 Doelstelling van de wezenuitkering

De wezenuitkering is een onderdeel van de Anw. De algemene doelstelling van de Anw, beschreven in Artikel 9 in de Rijksbegroting 2021, is dat nabestaande partners en wezen voor zover nodig tegen de financiële gevolgen van het verlies van partner of ouder(s) worden beschermd¹⁷. Concreet geldt voor wezen dat de overheid hen beschermt tegen de mogelijke financiële gevolgen van het verlies van hun ouder(s). De financiële ondersteuning door de wezenuitkering moet ervoor zorgen dat deze doelstelling wordt behaald. Echter, financiële gevolgen van het overlijden van ouders zijn per individuele casus verschillend. Voor dit onderzoek betekent dit dat het uiterst ingewikkeld is om te meten wat de *doeltreffendheid* is van de wezenuitkering. Immers wanneer de doeltreffendheid met de huidige algemene doelstelling in de Anw wordt gemeten, "het beschermen van wezen voor zover nodig voor financiële gevolgen", resulteert dit in verschillende uitkomsten per wees. Het is de vraag of de bedoeling van de wezenuitkering niet een andere is. De gedachte uit 1959 was dat de wezenuitkering zorgt voor een bestaansminimum voor wezen, waardoor bestaanszekerheid wordt gerealiseerd voor kinderen die wees geworden zijn. Dit moet voorkomen dat wezen in armoede leven als gevolg van het overlijden van hun ouder(s). Wanneer we het voorkomen van armoede, en daarmee het zorgen voor bestaanszekerheid als doel van de wezenuitkering nemen is het meten van doeltreffendheid eenvoudiger. Om doeltreffendheid in dit onderzoek te meten, gebruiken we als doel van de uitkering dat de wezenuitkering moet zorgen voor bestaanszekerheid van de wees.

Het recht op bestaanszekerheid staat geformuleerd in Artikel 25 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens¹⁸ als:

'Eenieder heeft recht op een levensstandaard, die hoog genoeg is voor de gezondheid en het welzijn van zichzelf en zijn gezin, waaronder inbegrepen voeding, kleding, huisvesting en geneeskundige verzorging en de noodzakelijke sociale diensten, alsmede het recht op voorziening in geval van werkloosheid, ziekte, invaliditeit, overlijden van de echtgenoot, ouderdom of een ander gemis aan bestaansmiddelen, ontstaan ten gevolge van omstandigheden onafhankelijk van zijn wil.'

Het volgende punt is wat bestaanszekerheid nu precies is. Bestaanszekerheid bestaat volgens Divosa¹⁹ uit de volgende componenten: voldoende voorspelbaar inkomen; de zekerheid om te wonen; toegang tot de zorg; en de mogelijkheid om een financiële buffer op te bouwen voor onverwachte uitgaven²⁰. Deze vier elementen die nodig zijn om bestaanszekerheid te garanderen zijn concreter te gebruiken om de doeltreffendheid van de wezenuitkering te toetsen dan de formele doelstelling zoals beschreven in Artikel 9. We hebben er daarom in dit onderzoek voor gekozen de doeltreffendheid van de wezenuitkering aan de hand van deze vier

¹⁶ Kamerstukken II, 2008/09, 31890, 3, p. 9

¹⁷ Rijksbegroting 2021. XV Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Artikel 9 Nabestaanden, p. 124

¹⁸ <https://www.amnesty.nl/encyclopedie/universele-verklaring-van-de-rechten-van-de-mens-uvm-volledige-tekst>

¹⁹ Bron: <https://www.divosa.nl/onderwerpen/bestaanszekerheid>

²⁰ Een spaarrekening voor in de toekomst behoort niet tot deze onverwachte uitgaven.

componenten in kaart te brengen. De wezenuitkering is doeltreffend wanneer deze bijdraagt aan het realiseren van bestaanszekerheid van een wees. Alle vier de elementen moeten dan worden gewaarborgd. De doelmatigheid van het beleid van de wezenuitkering bepalen we door het maandelijkse bedrag van de wezenuitkering af te zetten tegenover de maandelijkse kosten voor de opvoeding en verzorging van een wees. Doelmatigheid van de uitvoering is niet vast te stellen omdat er geen inzicht is in de uitvoeringskosten van de wezenuitkering²¹.

1.2 Doel- en vraagstelling

In 2019 stuurde SZW de beleidsdoorlichting 'Artikel 9 Nabestaanden'²² naar de Tweede Kamer waarin onderzocht werd of het gevoerde beleid doelmatig en doeltreffend is. Onder dit artikel vallen de Anw-uitkering (voor partners) en ook de wezenuitkering. Bij deze beleidsdoorlichting is de wezenuitkering niet in detail onderzocht. De vraag van het ministerie is dan ook doeltreffendheid en doelmatigheid van de wezenuitkering nader te onderzoeken.

Het doel van dit onderzoek is om de doeltreffendheid en doelmatigheid van de wezenuitkering te bepalen en om zo mogelijke verbeterpunten in kaart te brengen. Om dit te bereiken onderzoeken we wie de wezen zijn en hoe hun financiële situatie eruitziet. Het ministerie vraagt daarnaast om inzicht in de klantreis die wezen en/of hun verzorgers bij de uitvoeringsorganisatie van de uitkering doorlopen, namelijk de SVB. Ten slotte is het ministerie geïnteresseerd in verbetermogelijkheden voor (de uitvoering van) de wezenuitkering.

Aan deze doelstellingen koppelt het ministerie de volgende twee centrale onderzoeksvragen:

Is de financiële tegemoetkoming die de Anw biedt aan wezen doelmatig²³ en doeltreffend? En wat zijn de mogelijkheden voor verbetering?

We hebben het Logic Model²⁴ gebruikt als basis voor dit onderzoek. In dit model wordt een relatie gelegd tussen de middelen, activiteiten en resultaten van beleid. Dit model helpt om de effectiviteit van beleid te optimaliseren en evalueren. Het geeft inzicht in de veronderstelde causale verbanden: de wezenuitkering leidt tot bepaalde resultaten en uiteindelijk tot het behalen van bepaalde effecten die een impact hebben op de doelgroep, zie figuur 1, voor het onderzoekskader. De subvragen (zie Bijlage 1) van het onderzoek zijn in te delen in dit onderzoekskader.

Figuur 1.1. Onderzoekskader

²¹ De SVB heeft wel zicht op de uitvoeringskosten van de Anw als geheel, maar er is daarbij geen onderscheid te maken tussen de Anw en de wezenuitkering. In dit onderzoek kunnen we daarom geen uitspraken doen over de doelmatigheid van de uitvoering.

²² <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2019/12/20/kamerbrief-over-uitkomsten-beleidsdoorlichting-artikel-9-szw-begroting-nabestaanden>

²³ Omdat de kosten van de uitvoering van de wezenuitkering onbekend zijn, is een oordeel over de doelmatigheid van de uitvoering van de wezenuitkering niet mogelijk. In de rest van het rapport bespreken we daarom alleen de doeltreffendheid van de wezenuitkering en de doelmatigheid van het beleid van de wezenuitkering.

²⁴ W.K. Kellogg Foundation, Evaluation Handbook, Michigan, 2010. W.K. Kellogg Foundation, Logic Model Development Guide, Michigan, 2004.

Dit onderzoekskader is de basis geweest voor de structuur van dit onderzoek én de structuur van deze rapportage. De volgende onderwerpen hebben we in dit onderzoek meegenomen:

1. We zijn gestart met de *probleemanalyse* waarbij we achterhalen **wie** de wezen zijn. Voorafgaand aan dit onderzoek was er weinig bekend over de doelgroep. We hebben inzicht verkregen in de kenmerken van de doelgroep. Daarnaast was er niet veel bekend over de precieze **financiële situatie van wezen**. We zoomen daarom in op de financiële situatie van de wees voor en na het verlies van zijn/haar ouders.
2. De **wezenuitkering** wordt gebruikt als *middel* (voor bestaanszekerheid) voor de wees. De hoogte van de wezenuitkering verschilt per leeftijd.
3. De uitvoering: **dienstverlening** en **uitvoering** van de wezenuitkering zijn meegenomen in het onderzoek. Deze geven ons inzichten over de manier waarop de resultaten (en dus de doeltreffendheid) worden bereikt. Daarbij hebben we de mogelijke verbeterpunten van de uitvoering en de dienstverlening onderzocht.
4. De **resultaten** van de wezenuitkering en de **doeltreffendheid** en **doelmatigheid** van de wezenuitkering hebben we beoordeeld aan de hand van het volgende doel: de wezenuitkering is doeltreffend wanneer de uitkering bijdraagt aan de bestaanszekerheid van wezen. Een voorwaarde voor een doeltreffende regeling is dat er daadwerkelijk gebruik van wordt gemaakt.

Het is lastig gebleken om een representatief onderzoek naar de wezenuitkering uit te voeren, omdat de doelgroep lastig te bereiken is. Het gevolg hiervan is dat er in totaal een beperkt aantal voogden en/of wezen gesproken zijn (zie de volgende paragraaf). Het onderzoek heeft daarom een verkennend karakter. De nadruk ligt op de betekenis van de uitkering voor de wezen en het evalueren van de doeltreffendheid van de wezenuitkering en de doelmatigheid van de wezenuitkering.

1.3 Onderzoeksaanpak

De dataverzameling tijdens dit onderzoek richtte zich op drie thema's: 1) de leefsituatie van Nederlandse wezen, 2) de financieringsbronnen waarvan wezen en hun verzorgers gebruik kunnen maken en 3) de klantreis die wezen afleggen om de wezenuitkering aan te vragen. Om deze thema's nader te onderzoeken zijn deskresearch, vijf expertinterviews, gesprekken met 27 verzorgers en/of wezen en een reflectiesessie uitgevoerd. Dit onderzoek is vooral kwalitatief van aard, met enkele cijfermatige aanvullingen²⁵ waar mogelijk. Het onderzoek biedt een diepgaand inzicht in de leefsituatie van Nederlandse wezen, wel is belangrijk om op te merken dat we niet weten in welke mate de 27 gesprekken die we hebben gevoerd met wezen en verzorgers, representatief zijn voor alle ongeveer 1.000 ontvangers van de wezenuitkering.

1.3.1 Deskresearch

Ter voorbereiding van het onderzoek, maar ook gedurende het onderzoek, is relevante literatuur gerelateerd aan wezen in Nederland doorgenomen. De gebruikte bronnen zijn toegevoegd aan voetnoten. Er is over het algemeen niet veel gepubliceerd over deze specifieke doelgroep.

²⁵ Dit betreft een verkennend onderzoek door het CBS, dat als indicatief beschouwd dient te worden.

Daarnaast hebben wij online onderzoek gedaan naar alternatieve financiële regelingen voor wezen en hun verzorgers/voogden, naar webpagina's is verwezen in voetnoten. Ten slotte is verkennend cijfermatig onderzoek van het CBS naar weeskinderen verwerkt in dit rapport.

1.3.2 Expertinterviews

Voor dit onderzoek zijn vijf experts gesproken. Het gaat om vertegenwoordigers van de volgende organisaties:

- WeesWijzer
- WeesGelukkig
- GGZ
- Raad voor de Kinderbescherming (interviewvragen zijn schriftelijk beantwoord)
- EVE-Foundation

Het bleek lastig om experts te vinden voor dit onderzoek. Veel organisaties die soms te maken hebben met weeskinderen en wezen zijn benaderd met een uitnodiging. Deze uitnodigingen voor expertinterviews zijn veelvuldig afgewezen op gronde van een gebrek aan specifieke expertise. Geen van de organisaties kende één of meerdere professionals die zich specifiek bezighielden met de doelgroep. Kennis over wezen is bij veel organisaties fragmentarisch.

1.3.3 Interviews met wezen en verzorgers

Primair bestond dit onderzoek uit 27 diepte-interviews met wezen en/of de volwassenen die betrokken zijn bij de verzorging van minderjarige weeskinderen²⁶. De interviews vonden grotendeels telefonisch plaats, een aantal interviews betrof videogesprekken. Vanwege de coronapandemie was het niet mogelijk om de respondenten face-to-face te spreken.

In totaal spraken wij direct met 7 wezen²⁷. 17 interviews waren met verzorgers (deze verzorgers hadden niet altijd de voogdij over de wezen) en 3 interviews waren met betrokken professionals werkzaam bij gecertificeerde instellingen (één inkomensbeheerder en twee jeugdbeschermers). Gemakshalve verwijzen wij in de rest van het rapport naar de interviews met volwassen betrokken als interviews met "verzorgers", al zijn sommige van hen niet direct betrokken bij de verzorging van het kind.

Wezen en hun verzorgers zijn op drie manieren uitgenodigd voor dit onderzoek:

1. Door de Sociale Verzekeringsbank is een brief verzonden naar iedere ontvanger van de wezenuitkering, voor zover ze de uitkering langer dan een jaar ontvangen²⁸. Wegens tegenvallende respons is een herinneringsbrief gestuurd aan dezelfde groep. Er is voor gekozen internationale ontvangers van de wezenuitkering niet te benaderen. Ontvangers van de wezenuitkering konden zich aanmelden via een website of konden direct contact opnemen met de onderzoekers. Via deze route hebben we de meeste aanmeldingen gekregen.
2. Aanvullend hierop is door enkele betrokken organisaties via sociale media aandacht gegeven aan het onderzoek. Via deze route hebben enkele wezen zich aangemeld.

²⁶ Het was de bedoeling 30 wezen en/of hun verzorgers te spreken voor dit onderzoek. Dit aantal is, ondanks allerlei extra inspanningen (zie hieronder voor de opsomming), niet gehaald.

²⁷ Eenmaal betrof het een interview met een voogd, waarin ook kort de wees zelf inhaakte op het gesprek. Zij kon enkele vragen over haar biologische ouders beantwoorden.

²⁸ Er is bewust gekozen wezen die korter dan één jaar wees zijn niet te benaderen vanwege het feit dat het overlijden van de ouder(s) nog maar kort geleden is.

3. Aanvullend hierop hebben via een Facebookpagina voor pleegouders enkele voogden van weeskinderen zich aangemeld voor het onderzoek.

Voor de diepte-interviews maakten wij gebruik van twee checklists, één voor verzorgers en één voor wezen. Deze checklists zijn te vinden in [Bijlage 2](#).

Box. Aantallen in het rapport

In het rapport noemen wij enkele keren de aantallen geïnterviewde wezen op wie een stuk tekst betrekking heeft. Een voorbeeld: "17 van de wezen over wie wij spreken zijn opgevangen door verzorgers in hun eigen netwerk."

Wij namen in totaal 27 interviews af onder wezen en/of voogden. Er is echter over méér dan 27 wezen gesproken tijdens deze interviews. Soms ging het interview immers over meerdere broers en/of zussen die gelijktijdig wees werden en in dezelfde of in verschillende opvangsituaties terechtkwamen. Wanneer we aantallen geven, gaan deze aantallen over alle "getroffen" wezen die zich in het betreffende scenario bevinden, inclusief broers en zussen (terwijl deze wellicht niet het onderwerp waren van het interview). Wanneer de broers/zussen meegeteld worden in het aantal wezen die bij interviews ter sprake zijn gekomen, spreken we over een totaal van 44 wezen. De aantallen verderop in dit rapport zijn steeds gebaseerd op dit totaal van 44 wezen.

1.3.4 Interviews met medewerkers van de SVB

Over de klantreis - en de rol van de (medewerkers van de) Sociale Verzekeringsbank daarin - zijn drie interviews met medewerkers van de SVB gevoerd. Er is gesproken met drie medewerkers die bij de SVB werken in de uitvoering.

1.3.5 Portretten

In dit rapport zijn 15 portretten van wezen opgenomen, om zo de rol van de wezenuitkering in het leven van de wezen te illustreren. Deze zijn gebaseerd op 27 interviews met wezen en hun verzorgers.

Zes portretten zijn min of meer fictief: deze portretten gaan over wezen die niet echt bestaan, maar die een soort "gemiddelde" zijn van meerdere wezen die we hebben gesproken. Deze fictieve portretten zijn gebaseerd op meerdere interviews die een min of meer overeenkomstig beeld schetsten. De samengenomen interviews komen volgens de onderzoekers overeen in de zin dat er dezelfde conclusies over de wezenuitkering uit getrokken kunnen worden (bijvoorbeeld: de wezenuitkering is doeltreffend, de wezenuitkering biedt bestaanszekerheid of de wezenuitkering kent bepaalde knelpunten).

Negen portretten zijn gebaseerd op slechts één interview. Deze uiteraard geanonimiseerde portretten hebben wij ter akkoord voorgelegd aan de betreffende verzorgers en/of wezen. Hier en daar hebben wij op hun aanraden details aangepast. Alle verzorgers en wezen gingen akkoord met het opnemen van hun verhalen in dit rapport.

1.4 Begrippenlijst

Rondom de opvang van wezen kwamen wij veelvuldig een aantal termen tegen. In Tabel 2.3 zijn deze termen nader toegelicht. Deze termen worden ook verderop in het rapport nogmaals gebruikt.

Tabel 1.1. Begrippenlijst

Begrip	Betekenis
Juridische ouder	<p>Een kind heeft maximaal twee juridische ouders. Juridische ouders zijn wettelijk familie van het kind, maar zij hoeven niet biologisch verwant te zijn aan het kind. In de eerste instantie is de geboortemoeder altijd juridisch ouder.</p> <p>De tweede juridische ouder kan de man zijn die op dat moment getrouwd is met of geregistreerd partner is van de geboortemoeder. Wanneer de vader getrouwd is met of geregistreerd partner is van de geboortemoeder, is erkenning niet nodig. Dit principe gaat in Nederland nog niet op voor niet-heteroseksuele huwelijken of partnerschappen. Een andere manier om juridische ouder te worden, is adoptie van het kind of erkenning van het kind bij de gemeente.</p> <p>Juridisch ouderschap loopt ten einde wanneer de juridisch ouder het ouderlijk gezag overdraagt (bijvoorbeeld aan wensouders), wanneer hij/zij uit het ouderlijk gezag ontzet wordt of wanneer hij/zij komt te overlijden.</p>
Ouderlijke erkenning	<p>De geboortemoeder is per definitie juridische ouder. Haar partner kan juridische ouder worden door het kind bij de gemeente te erkennen. Daarbij is de geboortemoeder persoonlijk aanwezig of zij geeft schriftelijk toestemming. Bij erkenning ontstaat tussen het kind en de erkenner een juridische band. De juridische ouder is per definitie ook ouderlijk gezaghebber.</p>
(Ouderlijk) gezaghebbende	<p>De gezaghebbende over een kind is degene die tot zijn/haar 18^e verjaardag verantwoordelijk is voor zijn/haar opvoeding. Veelal zijn dit juridische ouders. Zij hebben dan tot de 18^e verjaardag van het kind ouderlijk gezag over hem/haar. In uiterste gevallen kan dit gezag worden beëindigd door een kinderrechter. De Raad voor de Kinderbescherming adviseert de kinderrechter hierbij in dergelijke situaties.</p> <p>Het gezag over een kind ligt dus niet altijd bij de juridische ouders. Soms ligt het gezag tot de 18^e verjaardag van het kind bij een voogd, zoals een pleegouder of gecertificeerde instelling. Het gezag van een juridisch ouder kan worden beëindigd wanneer een kinderrechter bepaalt dat de ontwikkeling van een kind in ernstig gevaar is bij de juridische ouder. Ook beoordeelt de kinderrechter, mede op basis van advies van de Raad voor de Kinderbescherming, eerst of er mogelijkheden zijn om het gevaar te stoppen naast beëindiging van het ouderlijk gezag²⁹.</p>
Voogdij	<p>Een voogd is de persoon of instelling die tot de 18^e verjaardag van het kind het gezag uitvoert wanneer dit niet bij de juridische ouder ligt (art. 1: 245 BW lid 3). Komt een juridische ouder te overlijden, dan kan hij/zij een voogd aanwijzen voor de achterblijvende kinderen of het achterblijvende kind.</p>
Verzorger	<p>We gebruiken de term verzorger in het rapport als overkoepelend begrip, dit is geen juridisch begrip. De verzorger is degene die het kind verzorgt, oftewel degene die zorgt voor het lichamelijk en geestelijk welzijn van het kind. Dat hoeft niet</p>

²⁹ Bron: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/jeugdbescherming/vraag-en-antwoord/wanneer-eindigt-mijn-gezag-over-een-kind>

Begrip	Betekenis
	altijd de juridische ouder of voogd (d.w.z. de gezaghebber) te zijn, soms verzorgt iemand in het netwerk, een pleeggezin of een professional het kind. Wanneer de verzorger geen gezag heeft over het kind/geen voogd is van het kind, is de verzorging geen wettelijke verplichting.
Bewindvoerder / vermogensbeheerder	Het is mogelijk dat de voogdij, verzorging en het beheer van het inkomen van een kind gescheiden worden. Dit komt bijvoorbeeld voor wanneer de voogdij over een kind bij gecertificeerde instellingen ligt: dan heeft een kind een verzorger (bijvoorbeeld een pleegouder of gezinshuisouder), een voogd (namelijk de instelling, in de praktijk bijvoorbeeld de directie) en een vermogensbeheerder. Er is dan ook vaak een jeugdbeschermer die het kind niet verzorgt, maar die namens de organisatie wel contact heeft met het kind. Soms is de jeugdbeschermer ook vermogensbeheerder. In een testament kan een juridisch ouder ook vastleggen dat iemand in het netwerk de voogdij over een kind op zich neemt, maar dat iemand anders het vermogen zal beheren. Dit wordt ook wel bewindvoering genoemd. Overeenkomstig aan een vermogensbeheer door een instelling en door een bewindvoerder is dat het vermogen in principe achter slot en grendel zit. Er mag wel aanspraak gemaakt worden op het vermogen, maar dan moet de vermogensbeheerder of bewindvoerder goedkeuring vragen aan een kantonrechter. De inkomensbeheerder of bewindvoerder moet ook financiële verantwoording afleggen aan de kantonrechter. ³⁰
Ouderloos kind	In dit rapport gebruiken we een aantal maal de term "ouderloos kind" of "ouderloze jongvolwassene". Daarmee bedoelen we een kind of jongvolwassene die in zijn/haar beleving of in de beleving van zijn/haar voogd geen biologische ouders heeft, maar die volgens de Anw geen wees is. Bijvoorbeeld wanneer de ene juridische ouder overleden is en de andere juridische ouder afwezig of niet in staat om voor het kind te zorgen. We spreken pas van een wees wanneer het kind of de jongvolwassene onder de Anw valt en dus in aanmerking komt voor de wezenuitkering. Overwegend zijn alle kinderen die permanent in een pleeggezin wonen, in mindere of meerdere mate ouderloos. De Raad voor de Kinderbescherming heeft dan immers besloten dat de juridische ouder(s) van het kind om welke reden dan ook niet meer voor hem/haar kan/kunnen zorgen. Een ouderloos kind in een pleeggezin is volgens de Anw echter geen wees totdat er geen juridische ouders meer zijn, ofwel vanwege overlijden ofwel vanwege ontzetting uit het ouderlijk gezag.

1.5 Leeswijzer

In dit rapport doorlopen we min of meer het onderzoekskader. In **Hoofdstuk 2** beschrijven we het probleem waarvoor de wezenuitkering een oplossing dient te vormen: Nederlandse kinderen en jongvolwassenen die op moeten groeien zonder juridische ouders. We bespreken hoe zij ouderloos worden en in welke opvang- en inkomenssituaties zij terechtkomen na de verwezing. In **Hoofdstuk 3** bespreken wij de klantreis van wezen bij de Sociale Verzekeringsbank: welke stappen doorlopen zij en tegen welke knelpunten lopen de medewerkers van de SVB aan? **Hoofdstuk 4** is een beschrijving van de kosten die gemoeid zijn met de opvoeding en verzorging van wezen, gebaseerd op de interviews en aanvullende

³⁰ Bron: <https://financiaalfocus.abnamro.nl/expertise/dit-zijn-de-verschillende-soorten-bewindvoering/>

cijfermatige bronnen. Aan het einde van dit hoofdstuk laten we zien in hoeverre de wezenuitkering tegemoetkomt bij deze kosten. In **Hoofdstuk 5** beschrijven we welke financiële regelingen er náást de wezenuitkering beschikbaar zijn, onafhankelijk en afhankelijk van de opvangsituatie van de wees. Ten slotte trekken we in **Hoofdstuk 6** een conclusie over de doeltreffendheid en doelmatigheid van de wezenuitkering, waarbij we ingaan op zowel de bestaanszekerheid die de uitkering biedt als het (doel)bereik van de wezenuitkering. We geven in dit hoofdstuk antwoord op de hoofdvraag. Op basis van dit onderzoek schetsen we vervolgens verwonderpunten. We sluiten dit hoofdstuk af met een aantal verbeterpunten en een slotwoord.

Portret B: “Ik mis mijn moeder wel, maar ik weet eigenlijk niet anders”

Weeskind B is een meisje van 12 jaar. Al bijna haar hele leven noemt zij haar grootmoeder “mama” en haar grootvader “papa”, want haar biologische ouders zijn er niet meer. Haar biologische vader heeft weeskind B nooit erkend. En toen ze één jaar was, is de jonge moeder van weeskind B om het leven gebracht. Tot voor kort wist weeskind B niet dat haar grootouders niet haar echte ouders zijn. Ze dacht altijd dat haar biologische moeder haar oudere zus was. Ongeveer een jaar geleden zei een vriendinnetje op straat tijdens het spelen plotseling dat de moeder van weeskind B dood was. Daar schrok ze van. Haar grootouders hebben haar toen moeten vertellen over het misdrijf. Na een paar gesprekken met een schoolpsycholoog kon weeskind B er vrede mee hebben. Het is al zo lang geleden, ze kan zich helemaal niets meer van haar biologische moeder herinneren. Wanneer haar grootouders nu de begraafplaats bezoeken, gaat zij ook mee. Met haar juf heeft ze een memory boekje ter nagedachtenis aan haar moeder gemaakt.

Direct na het misdrijf volgde voor de grootouders van weeskind B een turbulente periode. Er waren ook problemen met de familie van de dader. Gelukkig kon de Raad voor de Kinderbescherming het heel snel voor elkaar krijgen dat de grootouders van weeskind B de voogdij over haar kregen. Vervolgens heeft Slachtofferhulp Nederland de grootouders bijgestaan bij het regelen van de zorg voor het weeskind, bijvoorbeeld door de wezenuitkering voor de nieuwe voogden aan te vragen. De grootouders hebben maar weinig zelf hoeven te regelen. Met alle vragen over de zorg voor weeskind B konden haar grootouders tot vijf jaar na het misdrijf nog terecht bij hun contactpersoon bij Slachtofferhulp. In het begin was er wat ook geld beschikbaar bij fondsen, bijvoorbeeld voor de inrichting van een kinderkamer. En dat geld was nodig, want de grootouders van weeskind B bevonden zich op dat moment niet in een financiële situatie waarin de opvang van een baby eenvoudig te bekostigen was. De grootmoeder van weeskind B moest immers minder gaan werken om voor de baby te zorgen.

Nu weeskind B wat ouder is, kan haar grootmoeder weer wat meer werken. Daarnaast ontvangen haar grootouders ook de kinderbijslag en het kindgebonden budget. Omdat beide volwassenen in het gezin werk hebben, kunnen zij van aanvullende toeslagen en fondsen zelden gebruikmaken. Soms moeten haar grootouders korten op uitgaven voor zichzelf. Nog steeds zijn de opgetelde inkomsten van de grootouders van weeskind B te weinig voor grotere uitgaven zoals een nieuwe fiets, de wezenuitkering is voor hen dan een uitkomst.

In het gezin van weeskind B heeft zij altijd voorrang. Haar grootouders vinden het belangrijk dat zij genoeg leuke dingen kan doen, dat zij een normale en zorgeloze jeugd kan hebben. Haar grootouders sparen ook maandelijks wat voor haar op, zodat ze wat geld heeft als ze 18 wordt. Ook haar moeder heeft haar een beetje nagelaten. Voor haar grootouders is het een opluchting dat het op dit moment zo goed gaat met weeskind B, het had ook anders kunnen uitpakken. Toch komt het voor dat zij zich zorgen maken over de toekomst van weeskind B: er is maar zo weinig beschikbaar voor wezen, waar kan zij met haar specifieke problemen terecht?

Portret C: “De wezenuitkering geeft mij het gevoel dat de overheid ook een stukje van de opvoeding en de zorg voor de kinderen meedraagt”

De wezen in gezin C zijn twee meiden met een tienerleeftijd. Ze wonen momenteel al meer dan tien jaar in het gezin van hun tante en oom. Tante en oom zijn de voogden van hun nichtjes. Door de kinderrechter zijn zij aangewezen als voogd nadat de moeder van de wezen C plotseling overleed toen de meisjes twee en drie jaar oud waren.

De moeder van de wezen C was een alleenstaande vrouw met een kinderwens. Door middel van een zaaddonor heeft zij deze wens in vervulling kunnen laten gaan: ze was een bewust alleenstaande moeder. Bij haar beide zwangerschappen vroeg zij haar zus in informele zin of die voor haar kinderen wilde zorgen als haar iets zou overkomen. Dit had de moeder van de wezen C ook formeel laten vastleggen door een notaris. Toen de moeder van de wezen C overleed, wist en hoorde haar zus dat zij officieel de voogdij zou krijgen over de kinderen. Ook al lag deze afspraak er, toch was het schrikken, want de tante en oom van de meisjes C hadden al drie kinderen in dezelfde leeftijdscategorie. Toch besloten zij met alle liefde om hun nichtjes ook in hun gezin op te nemen. Daardoor groeide het gezin ineens: van vijf naar zeven individuen.

Alle gezinsleden moesten even aan deze overgang wennen. Daarom besloten de oom en tante van de wezen C om zogenaamde sessies familieopstellingen te volgen met het hele gezin: dit is een therapievorm waarbij ieder gezinslid leert over zijn of haar plek in het gezin. Daarnaast was het ook noodzakelijk dat de twee weeskinderen C individuele behandelingen ondergingen. Het verdriet over het overlijden van hun moeder uitte zich namelijk in lichamelijke klachten, zoals eczeem. Voor deze klachten zijn de kinderen onder andere naar een huisarts, een homeopaat en een kindertherapeut geweest. Vanuit de aanvullende zorgverzekering kregen de voogden van de wezen C deze behandelingen gedeeltelijk vergoed, grotendeels betaalden ze hier zelf voor. De verschillende behandelingen en therapieën hebben het hele gezin erg geholpen, alle meiden zitten nu weer goed in hun vel.

In het gezin C draagt de wezenuitkering bij aan de wens dat alle kinderen in het gezin een zo normaal mogelijk leven kunnen leiden. Het gezin kan bijvoorbeeld gewoon op vakantie en op uitjes; de kinderen zitten ook allemaal op een sport en/of muzieklles. Zonder de wezenuitkering hadden de tante en oom van de wezen C ter compensatie meer moeten gaan werken, terwijl de vijf meiden wel allemaal wat extra aandacht nodig hadden na de grote veranderingen in het gezin. Oom en tante hebben er juist bewust voor gekozen om iets minder uren te werken. Zo konden ze de kinderen genoeg aandacht bieden. Tegelijkertijd konden de voogden op deze manier ook zélf het verlies van hun (schoon)zus en de veranderingen binnen het gezin beter verwerken.

Wat veel indruk heeft gemaakt op de oom en tante van de wezen C, was het gevoel van saamhorigheid na het plotselinge overlijden. Volgens hen droegen veel verschillende mensen in de gemeenschap op hun eigen manier een steentje bij op het moment dat de moeder van de meisjes overleed. De weeskinderen werden ruimhartig opgevangen door familieleden, maar ook door andere mensen in hun netwerk zoals leraren, vriendinnen van hun moeder en mensen bij de sportclub. Wanneer een kind wees wordt, komt er een grote taak op het bord van de voogden. Maar de ervaring is, volgens de voogden van de meisjes C, dat iedereen in de gemeenschap een stukje meedraagt. Zij hebben het gevoel dat ook de overheid hierin een stukje oppakt in de vorm van de wezenuitkering. Daar is het gezin C erg blij en dankbaar om.

Portret D: “Je hoort wel eens dat dingen niet helemaal lekker lopen bij Jeugdzorg, dus ik wil op mijn 18^e zelf het geld hebben”

Weeskind D is een meisje van 17 jaar oud. Toen weeskind D nog jong was, overleed haar moeder aan de gevolgen van een alcoholverslaving. Weeskind D weet niet wie haar vader is, ze heeft hem nooit gekend. Omdat de thuissituatie van weeskind D door de Raad voor de Kinderbescherming nog vóór het overlijden van de moeder van weeskind D beoordeeld werd als onveilig, werd haar moeder uit de voogdij ontzet. Weeskind D, haar jongere zusje en haar oudere broer werden per direct uit huis geplaatst. Hun moeder kwam te overlijden toen zij al in de crisisopvang zaten.

Na veel overplaatsingen tussen netwerkgezinnen (grootouders en ouders van een vriendinnetje), behandelgroepen en woongroepen, woont weeskind D nu in een gezinshuis. Daar leeft ze min of meer zelfstandig, met twee gezinshuisouders. Met haar zusje heeft weeskind D geen contact meer, die woont aan de andere kant van het land in een pleeggezin. Maar haar broer, die al een paar jaar een eigen huisje heeft, woont dichterbij: met hem heeft ze de laatste jaren wel veel contact. Ook hij kan zich hun moeder nog herinneren, ze praten vaak over haar. Het contact met haar broer helpt weeskind D meer dan de psychologen dat ooit konden in het verleden.

Weeskind D zorgt vooral voor zichzelf. Maar daarnaast bemoeien ook haar gezinshuisouders en haar contactpersoon bij Jeugdzorg zich met haar. Jeugdzorg is sinds het overlijden van haar moeder officieel haar voogd en ontvangt daarom ook haar wezenuitkering. Het gezinshuis betaalt voor weeskind D de kleine dagelijkse kosten, zoals geld voor maaltijden en zakgeld. De grote uitgaven, zoals een laptop, kan het gezinshuis niet voor weeskind D betalen. Daar is volgens haar gezinshuisouders te weinig geld voor. Om grote dingen te kopen moet weeskind D dus aan haar contactpersoon bij Jeugdzorg vragen om geld uit de wezenuitkering. Haar contactpersoon legt haar aanvraag dan voor aan de inkomensbeheerder van Jeugdzorg, die vervolgens met de aanvraag naar de kantonrechter moet. Dat is altijd een moeizaam proces, soms moeten er wel drie aanvragen achtereen ingediend worden. Bij grote uitgaven komt weeskind D daarom soms in de knel. Ze baalt daarvan: haar klasgenoten kunnen gewoon een laptop van hun ouders krijgen als ze die nodig hebben voor school. Tegelijkertijd weet weeskind D dat de andere jongeren in het gezinshuis (die ook geen ouders hebben, maar die volgens de wet geen wees zijn) het nog moeilijker hebben dan zij: zij hebben überhaupt geen wezenuitkering voor dat soort grote uitgaven. Ze ziet soms dat haar huisgenoten het slechte pad op gaan om toch grote aankopen te kunnen doen, dat hoeft zij gelukkig niet.

Weeskind D is opgelucht dat ze binnenkort 18 jaar wordt. Ze weet dat er dan namelijk een heleboel geld voor haar vrijkomt vanuit de wezenuitkering. Weeskind D heeft zelf de wezenuitkering opgezocht op internet en op basis daarvan uitgerekend dat er misschien wel duizenden euro's beschikbaar zullen komen. Het liefst zou ze daarvan een wereldreis gaan maken. Als ze niet meteen gaat studeren stopt haar wezenuitkering per direct, maar ze denkt dat ze die financiële klap met behulp van het spaargeld wel kan opvangen. Het is wel even onhandig dat ze dan de wezenuitkering bij terugkomst weer helemaal opnieuw moet aanvragen. Voor haar voelt de wezenuitkering als iets dat haar moeder voor haar heeft achtergelaten, een soort aandenken. Haar moeder zou volgens weeskind D hebben gewild dat ze iets bijzonders met dat geld zou doen.

Haar contactpersoon bij Jeugdzorg vindt de wereldreis geen goed plan: zij twijfelt of weeskind D na die wereldreis nog genoeg geld over zal hebben om bijvoorbeeld een studie van te bekostigen of een huurhuis te vinden. Daarom probeert de contactpersoon weeskind D ervan te overtuigen om zich aan te melden bij bewindvoering, maar daar heeft weeskind D geen zin in. Ze weet: na haar 18^e komt de voogdij van Jeugdzorg te vervallen en kunnen ze haar nergens meer toe verplichten.

Kenmerken van de doelgroep en Anw

De kern van dit hoofdstuk is een beschrijving van de Nederlandse wezen. We gaan in op de kenmerken van ouderloze kinderen in paragraaf 2.1. In deze paragraaf maken wij ook een tentatieve inschatting van het aantal kinderen en jongvolwassenen over wie het gaat en in welke opvangstructuren zij terechtkomen. De Algemene nabestaandenwet (Anw) beoogt het probleem van veranderingen in de financiële situatie van wezen te ondervangen. In paragraaf 2.2 zetten wij de belangrijkste aspecten van de Algemene nabestaandenwet voor wezen uiteen. Het hoofdstuk wordt afgesloten met de conclusies van de onderzoekers over de kenmerken van wezen en de wezenuitkering.

Figuur 2.1. Onderdelen van het onderzoekskader die in dit hoofdstuk centraal staan

2.1 Kenmerken van de doelgroep

Volgens cijfers van het CBS werden in 2020 ongeveer 27.200 uitkeringen vanuit de Anw uitgekeerd, waaronder zowel nabestaandenuitkeringen (voor partners) als wezenuitkeringen

vallen³¹. In de afgelopen 22 jaar is het aantal uitkeringen vanuit de Anw gestaag afgenomen, omdat de eisen zijn toegenomen.

Er zijn geen openbare cijfers beschikbaar over het aantal uitkeringen vanuit de Anw dat specifiek wezen betreft. Het CBS heeft voor dit onderzoek een vooronderzoek uitgevoerd op de beschikbare gegevens over de wezenuitkering en ouderloze kinderen. Deze aanvullende analyses stellen dat er in Nederland per 1 januari 2020 rond de 1.000 uitkeringen vanuit de Anw aan wezen uitgekeerd werden³². Tegelijkertijd waren er volgens het CBS per 1 januari 2020 ongeveer 1.595 kinderen van wie beide juridische ouders overleden zijn of de enige juridische ouder overleden is. Sinds 2006 is het aantal ouderloze kinderen licht afgenomen (zie [Tabel 2.1](#)).

Tabel 2.1. Aantal kinderen van wie beide juridische ouders overleden zijn of de enige juridische ouder overleden is (indicatief)

	1 januari 2006	1 januari 2010	1 januari 2015	1 januari 2020
Beide juridische ouders overleden	613	695	704	546
Enige juridische ouder overleden	1.206	1.199	1.040	1.049
Totaal	1.819	1.894	1.744	1.595

Bron: vooranalyse door het CBS

De experts die in hun werk te maken krijgen met wezen, zien geen ontwikkelingen in het aantal wezen dat zij jaarlijks behandelen. Een raadsonderzoeker van de Raad voor de Kinderbescherming die werkzaam is in twee kleine en één grote gemeente, geeft aan elk jaar twee tot vijf dossiers tegen te komen waarin een kind ouderloos wordt. Een inkomensbeheerder bij een regionaal georiënteerde gecertificeerde instelling ziet in haar werk ook ongeveer hetzelfde aantal nieuwe ouderloze kinderen in een jaar, vaak gaat het om broers of zussen.

2.1.2 Oorzaken van verwijzing

Over de oorzaken van verwijzing zijn geen cijfers beschikbaar. Uit de interviews voor dit onderzoek komen op hoofdlijnen gezien twee groepen van wezen naar voren:

1. Wezen van wie de beide ouders overleden zijn. Het kan zijn dat beide ouders tegelijkertijd omkomen, bijvoorbeeld in een auto-ongeluk. In ons onderzoek hebben wij alleen wezen getroffen van wie beide ouders achtereenvolgens aan een terminale ziekte kwamen te overlijden. Het gaat veelal om vormen van kanker. Uit [Tabel 2.1](#) komt het beeld naar voren dat ongeveer een derde van alle ouderloze kinderen twee ouders verloren heeft. Wij treffen in dit onderzoek 23 wezen van wie *beide* juridische ouders overleden zijn.
2. Wezen van wie de enige juridische ouder overleden is. De andere ouder is dan afwezig. Het gaat veelal om afwezige vaders, die het kind bij de geboorte niet erkend hebben. Het komt ook voor dat mensen besluiten als alleenstaande een kind te krijgen (zie bijvoorbeeld [portret C](#)) of te adopteren, in dat geval is er ook niet meer dan één juridische ouder. De enige juridische ouder van het kind kan om uiteenlopende redenen komen te overlijden. De cijfers in [Tabel 2.1](#) suggereren dat het bij ongeveer

³¹ Bron: <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/37789ksz/table?ts=1634892425957>

³² Er zijn ongeveer 30 uitkeringen die vanuit de Anw worden verstrekt aan wezen die niet in Nederland wonen. Daarvan is iets meer dan de helft woonachtig in de EU.

twee derde – oftewel het merendeel – van alle ouderloze kinderen gaat om kinderen van wie de enige juridische ouder (in alle getroffen gevallen de moeder) is overleden. Wij treffen in dit onderzoek 21 wezen wiens enige juridische ouder overleden is. In de interviews hebben we de volgende oorzaken van het overlijden van de enige juridische ouder aangetroffen:

- a. De moeder overlijdt aan een terminale ziekte, zoals kanker.
- b. Er ontstaat een onstabiele thuissituatie. De moeder heeft bijvoorbeeld psychische en/of verslavingsproblematiek. De biologische moeders van wezen uit een onstabiele thuissituatie kunnen bijvoorbeeld komen te overlijden aan de gevolgen van een alcoholverslaving of aan een drugsoverdosis. We hebben in ons onderzoek ook kinderen of jongvolwassenen getroffen wiens moeder na langdurige psychische problemen suïcide pleegde. In het onderzoek treffen we veel wezen van één juridische ouder die uit een minder stabiel gezin komen.
- c. In één geval is er sprake van partnerdoding. In dit geval bracht een ex-vriend (niet de biologische vader) de moeder van het kind om het leven.

2.1.3 Opvang na verwijzing

In het onderzoek treffen wij veel verschillende situaties aan waarin een wees terecht kan komen na het overlijden van de laatste/enige juridische ouder. Grofweg zijn de opvangsituaties als volgt in te delen:

- Het kind van de laatste/enige juridische ouder is al meerderjarig (18 of ouder) op het moment van overlijden van de ouder. Volgens de wet hoeft er geen voogd aangewezen te worden wanneer er sprake is van een meerderjarige wees. De wees wordt **alleenstaand** of komt samen met broers en/of zussen te wonen. Sommige meerderjarige wezen hebben ook partners bij wie zij kunnen intrekken. Wij treffen in het onderzoek acht alleenstaande volwassen wezen.
- Het kind van de laatste/enige juridische ouder is minderjarig op het moment van overlijden. Volgens de wet moet er een voogd aangewezen worden. Het kind kan na het overlijden van de ouder opgevangen in het eigen netwerk (dit noemen we in de rest van dit rapport een **netwerkgezin**). Hieronder worden bijvoorbeeld de grootouders, ooms en tantes, kennissen en vrienden van de ouder(s) en de ouders van vrienden/vriendinnen van het kind verstaan. Soms heeft de ouder in het testament al een voogd benoemd, soms gaat de Raad voor de Kinderbescherming op zoek naar passende opvang voor het kind. Het komt wel eens voor dat een netwerkgezin de voogdij pas na een rechtszaak toegewezen krijgt. Wij treffen in het onderzoek 16 weeskinderen die in een netwerkgezin wonen.
- Het kind van de laatste/enige juridische ouder is minderjarig op het moment van overlijden. Volgens de wet moet er een voogd aangewezen worden. Het kind wordt na of vóór het overlijden³³ van de laatste/enige juridische ouder overgeplaatst naar een crisispleeggezin. Dit crisispleeggezin of een ander **pleeggezin** neemt de langdurige opvang van het kind op zich nadat hij/zij wees wordt. Veelal ligt de voogdij gedurende de eerste drie maanden bij een gecertificeerde instelling (voorlopige voogdij of VoVo), maar de pleegouders kunnen er op den duur voor kiezen om de voogdij over het kind op zich te nemen. Er is dan sprake van pleegoudervoogden. Wij treffen in het onderzoek 10 weeskinderen die momenteel in een pleeggezin wonen.

³³ Een kind kan in een pleeggezin geplaatst worden wanneer de Raad voor de Kinderbescherming oordeelt dat de situatie bij de juridische ouder niet meer veilig is, bijvoorbeeld wanneer de moeder aan verslavingsproblematiek lijdt.

- Het kind van de laatste/enige juridische ouder is minderjarig op het moment van overlijden. Volgens de wet moet er een voogd aangewezen worden. De voogdij ligt gedurende de eerste drie maanden bij een gecertificeerde instelling (VoVo). Het kind wordt bij een pleeggezin geplaatst of komt in een woon- of behandelgroep terecht. Er is niemand die de voogdij op zich wil of kan nemen wanneer de VoVo afloopt. De voogdij blijft dan bij de **gecertificeerde instelling** liggen. Een gecertificeerde instelling krijgt dan meerdere taken met betrekking tot het kind, waaronder het zorgen voor een veilige woonsituatie en het inkomensbeheer van het kind. Wij treffen in het onderzoek drie weeskinderen over wie een gecertificeerde instelling de voogdij heeft en die daarnaast geen pleeg- of netwerkgezin hebben. Er zijn in het onderzoek ook weeskinderen die wel bij een pleeg- of netwerkgezin wonen (zij zijn verantwoordelijk voor de verzorging van het kind) terwijl de voogdij bij een gecertificeerde instelling ligt (deze is verantwoordelijk voor het inkomen en vermogen van het kind). In dit onderzoek zijn er vier weeskinderen over wie een gecertificeerde instelling de voogdij heeft, maar die wel in een netwerk- of pleeggezin wonen.

Het komt voor dat pleegoudervoogden of netwerkvoogden besluiten een ouderloos kind te **adopter**. Het kind wordt dan niet langer als ouderloos/wees beschouwd. Kregen deze voogden voorheen de wezenuitkering voor het kind dat zij verzorgden, dan komt de wezenuitkering bij adoptie ook te vervallen. Deze situatie hebben wij in ons onderzoek niet aangetroffen. Dit is logisch, omdat de respondenten voor het onderzoek geworven zijn via de SVB: onze uitnodigingsbrief is alleen verstuurd aan ontvangers van de wezenuitkering.

Het CBS heeft onderzocht in welke opvangsituaties de ontvangers van de wezenuitkering op dit moment verkeren. De uitkomsten van deze cijfermatige verkenning zijn weergegeven in **Tabel 2.2**. Deze cijfers zijn indicatief.

Tabel 2.2. Opvangsituaties per 1 januari 2019 van wezen die gebruikmaken van de Anw-uitkering (indicatief)

	Als (geadopteerd) kind	Als alleenstaande	Als partner in paar	Als alleenstaande ouder	Als overig gezinslid	In institutioneel huishouden	Totaal
Alleenstaand		216					216
Paar	2		7		259		268
Eénouderhuishouden	7			5	55		67
Overig huishouden					452		452
Institutioneel huishouden						43	43
Totaal	9	216	7	5	766	43	1.046

Bron: vooranalyse door het CBS

Een klein aantal wezen (7) is gaan samenwonen met een partner, nog iets minder wezen (5) hebben inmiddels zelf een kind. Ruim 40 kinderen bevinden zich in een institutioneel huishouden, volgens het CBS gedefinieerd als "Eén of meer personen die samen een

woonruimte bewonen en daar bedrijfsmatig worden voorzien in dagelijkse levensbehoeften"³⁴. Onder institutionele huishoudens vallen bijvoorbeeld instellingen en internaten (ook wel woon- en behandelgroepen zoals deze eerder genoemd zijn). Negen wezen zijn geadopteerd en daarmee geregistreerd als "kind"³⁵. Ten slotte suggereren de cijfers dat de meeste wezen ofwel in een netwerk- of pleeggezin³⁶ terechtkomen (minderjarigen) ofwel op zichzelf blijven of gaan wonen (meerderjarigen).

Uit interviews komt het beeld naar voren dat er voor kinderen die wees worden nadat beide ouders of de enige ouder overlijden aan een terminale ziekte, veelal nog vóór het overlijden een voogd wordt gevonden in het netwerk. De biologische ouders van deze kinderen kunnen daarover vóór hun overlijden nog afspraken maken en de voogd testamentair laten vastleggen. Ook de Raad voor de Kinderbescherming kijkt in de eerste instantie naar het eigen netwerk van het kind. Een raadsonderzoeker van de Raad voor de Kinderbescherming laat weten dat de Raad kinderen in principe het liefst onder voogdij plaatst bij een natuurlijke persoon, in plaats van bij een gecertificeerde instelling. Wanneer ouders plotseling komen te overlijden, is er vaak geen testament opgesteld, laat staan dat de ouders specifiek hebben laten opschrijven wat er met hun kind(eren) moet gebeuren.

In het algemeen geldt dat het een lastige keuze is om zonder voorbereiding een (extra) kind in huis te nemen. Niet iedereen verkeert in een (financiële) situatie waarin dat mogelijk is. Daarom kan het lastig zijn om langdurige opvang in het netwerk te vinden. Een pleeggezin daarentegen heeft er bewust voor gekozen om een kind op te vangen, soms alleen gedurende een crisisperiode en soms ook langdurig. Pleegouders hebben een bewuste afweging kunnen maken over de ruimte die zij hebben voor een (extra) kind in hun (financiële) situatie.

Er zijn geen cijfers bekend over de inkomenssituatie van de biologische ouders van de kinderen en jongvolwassenen die gebruikmaken van de wezenuitkering. Wel hebben wij soms op basis van de interviews met wezen en hun verzorgers een inschatting kunnen maken van de inkomenssituaties van hun biologische ouders. Afgaande op wat de wezen en/of hun verzorgers vertelden over de gezinnen waaruit de wezen afkomstig waren, ging het zeven keer om een lage inkomenssituatie, 16 keer om een laag tot middeninkomen, negen keer om een middeninkomen, vijf keer om een midden- tot hoog inkomen en één keer om een hoog inkomen. De aantallen die wij tijdens het onderzoek troffen, suggereren dat ouderloze kinderen vaker uit lagere inkomenssituaties komen. We kunnen echter niet inschatten in hoeverre de geïnterviewde wezen en/of verzorgers in dit onderzoek representatief zijn voor de hele populatie.

In ons onderzoek troffen wij zeven wezen in gezinnen met lagere inkomens aan (19%), negen wezen in gezinnen met lage tot middeninkomens (25%), 11 wezen in gezinnen met middeninkomens (31%), zeven wezen in gezinnen met midden- tot hogere inkomens (19%) en twee wezen in een gezin met een hoog inkomen (6%). Het gaat om een inschatting door de onderzoekers van de huidige inkomenssituatie, wezen en voogden zijn hier niet expliciet naar gevraagd.

³⁴ Bron: <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/begrippen/institutioneel-huishouden>

³⁵ De negen geadopteerde kinderen die in deze tabel worden vermeld, zijn waarschijnlijk kinderen die geen recht meer hebben op de wezenuitkering. Het kan bijvoorbeeld zijn dat de adoptie nog niet bekend is bij de SVB.

³⁶ NB Deze kinderen staan geregistreerd als "overig gezinslid". Er is geen uitsplitsing te maken naar wezen die in een pleeggezin wonen en wezen die bij iemand in hun netwerk intrekken.

Het lijkt erop dat 17 wezen met of over wie wij gesproken hebben voor dit onderzoek, er financieel nauwelijks op achteruit of vooruit zijn gegaan sinds het overlijden van hun ouders. Acht wezen zijn erop achteruitgegaan. Twaalf wezen staan er financieel beter voor dan vóór het overlijden van hun laatste/enige juridische ouder. Deze inschatting is gebaseerd op kwalitatieve informatie. Het is daarnaast ook onbekend in hoeverre deze aantallen representatief zijn voor de gehele populatie van wezen.

2.1.4 Betrokken professionals en organisaties

Wie er in professionele zin betrokken is bij de opvang van wezen, verschilt per scenario. Wel is het zo dat wanneer het ouderlijk gezag komt te vervallen omdat de juridische ouder(s) overlijdt/overlijden, de **Raad voor de Kinderbescherming** en een **kinderrechter** altijd betrokken zijn bij de overdracht van de voogdij. Een kinderrechter overziet de bewijsvoering van de Raad en velt een oordeel. Soms kan de voogdij direct overgedragen worden op een persoon in het netwerk. Soms is het even zoeken naar een passende voogd, dan blijft de Raad langer betrokken bij het kind. De Raad voor de Kinderbescherming en de kinderrechter zijn, zodra het kind bij een nieuwe voogd geplaatst is, niet meer betrokken bij het kind en zijn/haar nieuwe gezin. Het behoort niet tot hun takenpakket van de Raad en de kinderrechter om ondersteuning te bieden bij de opvang van het ouderloze kind.

Wanneer het gezag van een juridische ouder beëindigd is, wordt een voogd aangewezen. Meestal is dat een **jeugdbeschermer** (voogd) van een gecertificeerde instelling, maar het kan ook een pleegouder zijn. Een jeugdbeschermer van een gecertificeerde instelling ziet er dan op toe dat een minderjarig kind een goede verzorging en opvoeding krijgt. Een gecertificeerde instelling is een instelling die namens een gemeente de jeugdbescherming en jeugdreclassering uitvoert en die voldoet aan een normenkader van het ministerie van Justitie en Veiligheid en de VNG³⁷. Er zijn op dit moment 15 gecertificeerde instellingen in Nederland. Wanneer een kind onder voogdij van een natuurlijk persoon komt te staan (zoals een verzorger in het netwerk of een pleeggezin), dan kan een jeugdbeschermer op huisbezoek komen vanuit zijn verantwoordelijkheid voor de verzorging en opvoeding van een kind. De geïnterviewde verzorgers ervaren de inbreng van de jeugdbeschermer niet als behulpzaam: ofwel zij hebben maar heel weinig contact gehad met de jeugdbeschermer, ofwel zij ervaren dit contact als onprettig, omdat ze het gevoel krijgen dat er een oordeel wordt geveld op de kwaliteit van hun ouderschap. Jeugdbescherming brengt de verzorgers niet specifiek op de hoogte van het bestaan van de wezenuitkering, mogelijk doordat zij zelf niet op de hoogte zijn van het bestaan van de wezenuitkering.

De **gemeente** waarin het kind woont, is (financieel) verantwoordelijk voor de jeugdhulp en de uitvoering van jeugdbeschermingsmaatregelen. Wanneer een meerderjarige wees of een nieuwe voogd financiële hulp moet aanvragen, gaat dit vaak via de gemeente. Financiële regelingen zoals rechtshulp, subsidie voor de peuterspeelzaal en bijzondere bijstand lopen via de gemeente. Ook kunnen voogden met een laag inkomen bij de gemeente een vergoeding aanvragen voor de aanschaf van schoolspullen, fietsen, computers en sport- en cultuuractiviteiten. Sommige gemeenten bieden gezinnen met lage inkomens ook kortingspassen voor activiteiten in de buurt. Geïnterviewde voogden en wezen noemen in dit onderzoek inderdaad enkele regelingen en vergoedingen die zij via de gemeente aangevraagd hebben. In een enkel geval wordt een geïnterviewde voogd bijgestaan door een **maatschappelijk werker** die veel integrale steun kan bieden, soms ook op het gebied van de

³⁷ Bron: <https://keurmerk.nl/zorg-welzijn/certificering-jeugdbescherming-en-jeugdreclassering/>

verzorging van (wees)kinderen. Andere voogden hebben soms een budgetcoach of een bewindvoerder wanneer er sprake is van langdurige financiële problematiek, deze hebben in principe geen expertise op het gebied van de verzorging van (wees)kinderen. Wanneer professionals bij de gemeente wel iets afweten van wezen, is dat vaak per toeval. Niet alle verzorgers die financiële problemen ervaren, zien de gemeente als logische partner om mee in gesprek te gaan. Sommigen van de geïnterviewde verzorgers hebben negatieve ervaringen met de gemeente.

In het zeldzame geval dat er sprake is van partnerdoding of andere misdrijven, kan ook **Slachtofferhulp** Nederland betrokken raken. De politie geeft automatisch de gegevens van slachtoffers door aan Slachtofferhulp Nederland. Het lijkt (ook met het oog op de AVG) alleen om volwassen slachtoffers te gaan. Slachtofferhulp Nederland zegt in principe zo lang ondersteuning te bieden aan volwassen slachtoffers als noodzakelijk is, ook afhankelijk van de ernst van het misdrijf³⁸. In het geval van ernstige misdrijven kan een casemanager van Slachtofferhulp langdurige en intensieve begeleiding bieden, zowel bij praktische zaken (bijvoorbeeld rondom het strafproces) als in emotionele zin. Eén geïnterviewde voogd (de moeder van de overleden ouder) is zelf ondersteund door Slachtofferhulp Nederland. Haar casemanager bij Slachtofferhulp kon ook praktische hulp bieden bij de opvang van het achtergebleven weeskind, onder andere bij het aanvragen van de wezenuitkering. Bij deze casus bleef een casemanager van Slachtofferhulp tot vijf jaar ná het misdrijf betrokken bij het gezin. In dit specifieke geval was zowel voogd als wees nabestaande van de overledene. Het is niet bekend in hoeverre Slachtofferhulp Nederland ook ondersteuning biedt wanneer alleen het kind (een minderjarige) en níét de voogd (de volwassene, bijvoorbeeld een pleegouder) slachtoffer is van een misdrijf.

Komt het kind in een pleeggezin terecht, dan is naast jeugdbescherming ook een instelling voor **pleegzorg** betrokken. Pleegzorg blijft het pleeggezin continu ondersteunen, zowel op het gebied van financiën als bij doorverwijzing naar gespecialiseerde professionals. Totdat een kind 21 jaar wordt, kan pleegzorg ondersteuning blijven bieden. Geïnterviewde pleegouders geven aan dat zij bij de opvang van wezen veel baat hebben bij de ondersteuning door hun lokale pleegzorginstelling. Bovendien maken pleegouders vaak deel uit van een **informeel netwerk van pleegouders**; ook bij andere pleegouders kunnen zij steun en advies vragen. Het is onbekend of professionals bij pleegzorg bekend zijn met de wezenuitkering: wij treffen in het onderzoek geen pleegouders die via de pleegzorginstelling op de wezenuitkering zijn geweest.

In sommige gevallen is het nodig dat een **huisarts** doorverwijst naar passende medische zorg voor een wees. Veel van de wezen in dit onderzoek hebben direct na het overlijden van hun laatste/enige juridische ouder gedurende een periode hulp gehad van een **(kinder)psycholoog**. Sommige kinderen hebben daar veel aan en kunnen na een paar jaren zonder, bij sommige kinderen slaat de hulp niet aan. Ook op latere leeftijd kunnen wezen nog baat hebben bij hulp met de rouwverwerking, bijvoorbeeld van een klinisch psycholoog of alternatief behandelaar. Ook **schooldocenten** kunnen wezen tot op zekere hoogte ondersteunen bij de rouwverwerking, bijvoorbeeld door de kinderen apart te nemen als zij emotioneel lijken te zijn. Een aantal wezen in dit onderzoek maakt gebruik van medische ondersteuning door een **gespecialiseerde arts**. Ten slotte zijn er enkele wezen die gebruik hebben gemaakt van alternatieve hulpmiddelen en therapieën. Dit varieert van bijvoorbeeld een familieopstellingen therapie tot een fysieke bio-resonantietherapie. Verschillende

³⁸ Bron: <https://www.slachtofferhulp.nl/over-ons/onze-werkwijze/>

geïnterviewden hebben dit ervaren als een positieve bijdrage in hun rouwverwerkingsproces en/of traumaverwerking. Professionals die wezen psychisch en/of medisch ondersteunen hebben zelden specialistische kennis over wezen. Zij kunnen de geïnterviewde voogden ontlasten bij de behandeling van de emotionele en medische klachten van de wezen die zij verzorgen, maar kunnen voogden in veel mindere mate bijstaan bij het regelen van hun financiën.

Naast de bovengenoemde instanties en professionals bestaan er in Nederland ook enkele organisaties en stichtingen die op aanvraag van wezen, voogden of naasten ondersteuning kunnen bieden. Dat zijn de volgende **vrijwilligersorganisaties/stichtingen**:

- WeesWijzer
- WeesGelukkig
- Achter de Regenboog
- EVE-Foundation
- Big Brothers Big Sisters

WeesWijzer biedt integrale praktische informatie aan wezen en hun voogden. Ook treedt WeesWijzer op als belangenbehartiger voor wezen. De stichtingen WeesGelukkig, Achter de Regenboog en EVE-Foundation organiseren activiteiten voor kinderen en jongvolwassenen die één of meerdere ouders hebben verloren (zowel halfwezen als "volle" wezen mogen gebruikmaken van de diensten van deze stichtingen). Stichting Achter de Regenboog biedt ook informatie en advies over de rouwverwerking van kinderen. Stichting Big Brothers Big Sisters is actief in Amsterdam, Rotterdam en Utrecht en kan volwassen buddy's koppelen aan kwetsbare kinderen (onder meer wezen). Een enkele wees die wij interviewen voor dit onderzoek heeft deelgenomen aan de activiteiten van EVE-Foundation; een andere wees kwam in aanraking met het onderzoek via WeesWijzer. Twee wezen in ons onderzoek hebben direct na het overlijden hulp gehad van een Big Brother of van een Big Sister. Veel geïnterviewde wezen en voogden zeggen niet op de hoogte te zijn van de bovengenoemde vrijwilligersorganisaties/stichtingen³⁹.

2.2 Algemene nabestaandenwet

Op 1 juli 1996 verving de Algemene nabestaandenwet (Anw) de voorheen geldende Algemene Weduwen- en Wezenwet. De Anw bepaalde in de eerste instantie dat alle achterblijvende partners en achterblijvende kinderen een uitkering konden ontvangen. Het betrof zowel kinderen van wie beide ouders overleden waren (volle wezen) als kinderen van wie één ouder overleden was (halfwezen). Per 1 juli 2013 kwam de uitkering voor halfwezen te vervallen. Halfjaarlijks (per 1 januari en per 1 juli) worden de uitkeringsbedragen van de Anw bepaald. Iedereen die in Nederland woont of werkt en jonger is dan 65 jaar, is verzekerd voor een Anw-uitkering.

In deze paragraaf bespreken we alleen het deel van de Anw dat betrekking heeft op volle wezen. Het betreft Artikel 26 van de Algemene nabestaandenwet.

³⁹ Sommige respondenten geven tijdens het interview wel expliciet aan dat zij blij zijn dat er vrijwilligersorganisaties/stichtingen bestaan die zich specifiek op (activiteiten voor) wezen richten. Een aantal respondenten zegt de genoemde vrijwilligersorganisaties/stichtingen direct na het interview op te gaan zoeken.

2.2.1 Doelstelling wezenuitkering

Zoals uitgelegd in de inleiding hebben we ervoor gekozen de volgende doelstelling van de wezenuitkering te hanteren: de wezenuitkering heeft tot doel bij te dragen aan het realiseren van bestaanszekerheid van een wees. De wezenuitkering maakt het mogelijk dat wezen na het overlijden van hun juridische ouders opgevoed en verzorgd kunnen worden door familie of vrienden. De wezenuitkering komt tegemoet aan de maandelijkse kosten voor de opvoeding en verzorging van wezen. Tot de 18^e verjaardag neemt de wettig voogd van de wees de wezenuitkering in ontvangst, na de 18^e verjaardag doet de wees dit zelf⁴⁰.

2.2.2 Afbakening doelgroep

De wezenuitkering is bedoeld voor kinderen en jongvolwassenen jonger dan 21 jaar die beide juridische ouders of hun enige juridische ouder (het kan dus ook gaan om adoptieouders) hebben verloren. De laatste ouder moet vóór het overlijden verzekerd zijn geweest voor de Anw, namelijk door in Nederland te wonen of te werken⁴¹. De andere ouder hoeft niet per se te zijn overleden, er kan ook sprake zijn van:

- Onbekendheid van de biologische vader, specifiek wanneer deze het kind niet heeft erkend (er is nooit sprake geweest van meer dan één juridische ouder);
- Ontzetting uit de ouderlijke macht van de andere ouder (er blijft dan één juridische ouder over);
- Officiële vermissing (uitgesproken door de rechter) van de ene ouder vóór het overlijden van de andere ouder (er blijft dan één juridische ouder over)⁴².

Naast de voorwaarde dat het kind of de jongvolwassene geen ouders meer heeft, gelden er ook specifieke leeftijdsgebonden voorwaarden. Dat zijn de volgende:

Tabel 2.3. Leeftijdsgebonden voorwaarden voor wezenuitkering

Tot 16 jaar	16-18 jaar	18-21 jaar
Geen extra voorwaarden	<ul style="list-style-type: none"> • Op school om startkwalificatie te behalen of • Vrijgesteld van behalen startkwalificatie of • Volgt na behalen startkwalificatie nog steeds voltijd dagonderwijs of • Arbeidsongeschikt verklaard (vanaf 18 jaar vergoedt de Wajong arbeidsongeschiktheid) of • Draagt als alleenstaande zorg voor andere wees (mits de ontvanger een startkwalificatie heeft of is vrijgesteld van behalen startkwalificatie) 	<ul style="list-style-type: none"> • Volgt volledig dagonderwijs of • Draagt als alleenstaande zorg voor andere wees (mits de ontvanger een startkwalificatie heeft of is vrijgesteld van behalen startkwalificatie)

Bron: Algemene nabestaandenwet Artikel 26, lid 1 t/m 3

⁴⁰ Bron: Kamerstukken II 1994/95, 24 169, 3 (Mvt. Algemene nabestaandenwet),

<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-24169-3.html>

⁴¹ In het algemeen is iemand verzekerd voor de Anw wanneer diegene in Nederland woont of werkt. De verzekering voor de Anw eindigt wanneer de persoon buiten Nederland gaat wonen of werken. Er kan in dat geval wel sprake zijn van een vrijwillige verzekering.

⁴² Bron: *Wezenuitkering voor kinderen*. Sociale Verzekeringsbank.

Overlap wet en beoogde doelgroep

Er zijn twee punten waarop de afbakening van de doelgroep van de wezenuitkering volgens respondenten – ook de medewerkers van de SVB die we gesproken hebben – mogelijk in strijd is met de geest van de wet. Het gaat om de volgende bepalingen in de regeling:

- **Erkenning:** In het onderzoek treffen wij wezen van wie de beide juridische ouders overleden zijn. Ook treffend we kinderen en jongvolwassenen wezen die wees werden toen hun biologische moeder overleed, en die een volledig afwezige biologische vader hebben (die hen dan ook nooit erkend heeft). Wij treffen ook twee kinderen die hun moeders verloren hebben en een volledig afwezige vader hebben, die hen bij de geboorte wél erkend heeft. Deze beide kinderen die wel erkend zijn door hun afwezige vader, wonen noodgedwongen bij een pleeggezin. In de praktijk zijn er geen verschillen tussen kinderen van een afwezige juridische vader en kinderen die niet erkend zijn door hun vader. Volgens de wet is er wél een verschil: de twee kinderen met een afwezige vader zijn geen wees en hebben daarom geen recht op de wezenuitkering (in de registratie is er immers een nog levende juridische ouder). Ook de geïnterviewde medewerkers van de SVB laten weten telefonisch vaak vragen te krijgen over de vereiste van erkenning door de vader. Moeten zij een aanvraag afwijzen, dan is dit veelal omdat vaders afwezig zijn, maar het kind wel ooit erkend hebben.
- **Maximale leeftijd:** Een andere voorwaarde waar volgens de geïnterviewde medewerkers van de SVB weleens vragen over zijn, is de leeftijdsgrens van 21 jaar. Er zijn wezen die aangeven dat zij met 21 jaar nog geen alternatief hebben voor de wezenuitkering (omdat zij bijvoorbeeld studeren). In hun inkomsten valt vanaf hun 21^e verjaardag een gat van grofweg 700 euro per maand. We spreken ook wezen die deze overgang al hebben meegemaakt of voor wie de overgang in de nabije toekomst ligt en die zich er veel zorgen over maken. Zij hebben hun huishouden of gezin draaiende weten te houden met behulp van de wezenuitkering en tasten in het duister over financiële oplossingen ná hun 21^e. De medewerkers van de SVB zijn geacht te handelen volgens de wet en kunnen geen uitzonderingen maken voor deze individuele gevallen.

2.2.3 Hoogte bedrag

De wezenuitkering bedraagt een bepaald percentage van het wettelijk minimumloon⁴³. De wezenuitkering is niet inkomensafhankelijk, maar wel leeftijdsafhankelijk: het bedrag wordt hoger na de 10^e verjaardag en na de 16^e verjaardag. Het hanteren van verschillende leeftijdscategorieën hangt samen met het doel van de wezenuitkering. De wezenuitkering is ervoor bedoeld om te voorzien in het levensonderhoud van de wees. Daarbij is door de regering in aanmerking genomen dat de kosten van het levensonderhoud hoger zijn naarmate de leeftijd van het kind hoger is⁴⁴.

Tabel 2.4. Leeftijdsgebonden berekening van de wezenuitkering, uitgaande van het WML per 1 juli 2021

	Wezen 0-10 jaar	Wezen 10-16 jaar	Wezen 16-21 jaar
Percentage van WML	32%	48%	64%
Bruto bedrag per 1 juli 2021	€427,80 - €27,75 vakantiegeld	€641,70 - €41,62 vakantiegeld	€855,59 - €55,49 vakantiegeld

Bron: Uitkeringsbedragen per 1 juli 2021. Rijksoverheid, 23 juni 2021.

⁴³ Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (XV) voor het jaar 2021. MEMORIE VAN TOELICHTING. Vergaderjaar 2020-2021, p. 120.

⁴⁴ Bron: Kamerstukken II 1994/95, 24 169, 3 (Mvt. Algemene nabestaandenwet), <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-24169-3.html>

De bedragen in Tabel 2.5 zijn bruto bedragen. Er is sprake van heffing van inkomstenbelasting, in 2021 is dat 37 procent bij een belastbaar inkomen van minder dan €65.508,-. De aanvrager van de wezenuitkering kan er bij de aanvraag voor kiezen loonheffingskorting toe te passen. Het is onbekend hoe vaak aanvragers ervoor kiezen loonheffingskorting toe te passen.

Box: toepassen van loonheffingskorting

Tijdens het onderzoek treffen we één wees die niet wist dat de loonheffingskorting toegepast werd op zijn wezenuitkering, omdat zijn pleegouders deze uitkering jaren geleden namens hem aanvroegen. Deze wees koos ervoor de loonheffingskorting toe laten passen op zijn het salaris uit zijn bijbaan, niet wetende dat hij op dat moment twee keer gebruik maakte van de loonheffingskorting. Dit leidde ertoe dat hij aan het einde van het jaar onverwachts 2.000 euro terug moest betalen. De wees in kwestie woonde toen nog bij zijn pleegouder, die dit financieel verlies goed op kon vangen voor het pleegkind.

Een andere jongvolwassen wees begreep het principe van loonheffingskorting tot voor kort niet goed en liet deze níet toepassen. Er was na het overlijden van haar ouders namelijk niemand in haar naaste omgeving die haar kon uitleggen hun loonheffing en loonheffingskorting werkte. Daardoor liep deze wees gedurende ongeveer zes jaar duizenden euro's mis waar zij, gezien haar financiële omstandigheden, wel op korte termijn behoefte aan had. Later heeft zij met terugwerkende kracht nog een deel van het misgelopen geld terug kunnen krijgen.

2.3 Conclusie

Voorlopig onderzoek van het CBS laat zien dat er in Nederland ongeveer 1.600 kinderen en jongvolwassenen jonger dan 21 jaar wees zijn. Het kan gaan om kinderen en jongvolwassenen die hun beide juridische ouders tegelijkertijd verliezen door een ongeval of achtereenvolgens aan ziekten. Er zijn ook kinderen en wezen die maar één juridische ouder hebben, de andere ouder is uit beeld (veelal heeft deze ouder het kind niet erkend bij de geboorte). Uit de interviews komt het beeld naar voren dat wezen van één juridische ouder vaker uit een onstabiele thuissituatie komen.

Wanneer een kind minderjarig is wanneer de laatste/enige juridische ouder overlijdt, wordt er door de kinderrechter een voogd aangewezen. Dat is allereerst een gecertificeerde instelling en vervolgens vaak een natuurlijke persoon, namelijk een persoon in het netwerk van het gezin (bijvoorbeeld grootouders, ooms en tantes of vrienden van de familie) of een pleeggezin. Het merendeel van de wezen komt in een opvangsituatie als overig gezinslid terecht. Sommige wezen blijven onder voogdij van een gecertificeerde instelling staan.

Jongvolwassenen die wees worden na hun 18e verjaardag, komen vaak alleen te wonen na het overlijden van hun ouder(s). De kinderrechter wijst hen geen voogd toe, omdat zij al volwassen zijn ten tijde van het overlijden. Soms vangen deze jongvolwassen wezen ook minderjarige broertjes of zusjes op.

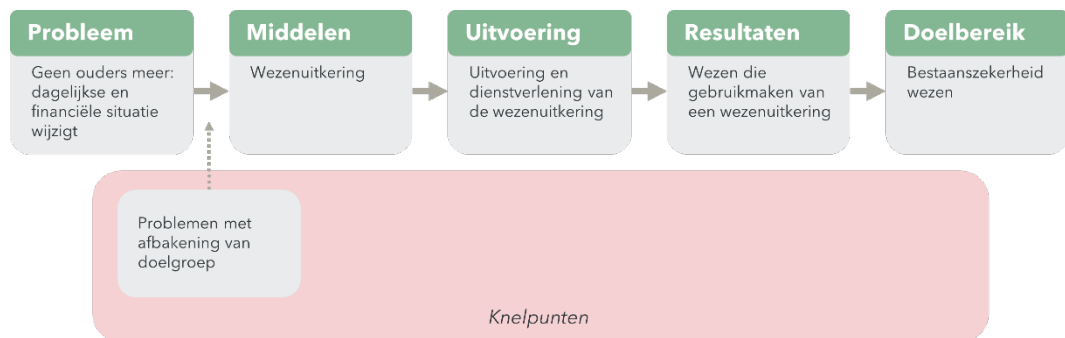
Er zijn ook gezinnen die ouderloze kinderen verzorgen, die niet in aanmerking komen voor de wezenuitkering. Het gaat veelal om kinderen die wel door hun biologische vader erkend zijn, maar die hem niet kennen of al jaren niet gezien hebben. Volgens de wettelijke definitie hebben deze ouderloze kinderen geen recht op de wezenuitkering, al weten verzorgers/voogden dat de

nog levende juridische ouder in de praktijk niet kan zorgen voor het kind bijvoorbeeld vanwege psychische klachten, financiële problemen of verslavingsproblematiek.

Ook zijn er wezen die 21 jaar oud worden en ineens zonder wezenuitkering zitten. Vaak studeren zij op hun 21e verjaardag nog fulltime en is er geen ruimte om bij te verdienen. Zij komen ineens niet meer uit met hun geld: dit kan hun woonsituatie, studie en soms de verzorging van een minderjarig broertje of zusje in de problemen brengen.

Het knelpunt waarbij de wet en de praktijk niet altijd overeenkomen - namelijk de discrepantie tussen de **wettelijke afbakening van de doelgroep** (wezen) en de doelgroep die de wet voor ogen *lijkt* te hebben (ouderloze kinderen en jongvolwassenen wiens dagelijkse en financiële situatie is veranderd door het overlijden van de ouder) - is in de onderstaande figuur schematisch weergegeven.

Figuur 2.2. Knelpunten beschreven in dit hoofdstuk

Portret E: “Zij staat alleen op de wereld, de dood van haar moeder maakt haar kwetsbaar. Als wij wegvallen, wat blijft er dan voor haar over?”

Weeskind E is een 10-jarig meisje dat samen met haar oudere broer en haar oudere zus bij haar gepensioneerde grootouders in hun koophuis woont. Weeskind E heeft een Canadese vader, die haar nooit heeft erkend. Haar moeder is bij deze man weggegaan en teruggekeerd naar Nederland omdat hij gewelddadig was. De oma van weeskind E is daarom blij dat zij niets met deze man te maken hoeft te hebben. In 2014, vlak na haar terugkeer naar Nederland pleegde de moeder van weeskind E suïcide. In haar testament benoemde zij haar eigen ouders tot wettelijk voogden van haar drie kinderen. Weeskind E was toen drie jaar.

De wezenuitkeringen van de drie wezen waren zeer welkom in het gezin. Voordat de grootouders van weeskind E door een kennis op de hoogte werden gebracht van de wezenuitkering (een brief ontvingen zij nooit), haalde het gezin voeding bij de voedselbank en nieuwe kleren bij de kledingbank. Ze moesten na het overlijden van hun dochter van alles betalen: haar crematie, haar schulden, een advocaat. Hoewel het gezin het krap heeft, hebben zij veel steun in de omgeving. Zo hebben zij zich vrijwillig aangemeld voor bewindvoering, de bewindvoerder verwees hen door naar jeugdzorg. Daarnaast kon de gemeente kortstondig de peuterspeelzaal vergoeden en ook de rouwverwerking die de kinderen nodig hadden. Ook bezorgde docenten op school (een juf is wel eens een uur met weeskind E gaan wandelen toen zij overstuur raakte van een scène in een speelfilm), vrienden van de kerk en burens springen wel eens in de bres. Inmiddels loopt weeskind E niet meer bij de kinderpsycholoog, al laat ze soms wel eens weten dat ze ooit weer terug wil. Haar grootouders doen alvast vooronderzoek.

De opa en oma van weeskind E ontvangen naast de wezenuitkering voor alle drie kinderen kinderbijslag en een kindgebonden budget. Ook hebben ze huur- en zorgtoeslag en twee pensioenen. Het geld dat de grootouders van weeskind E ontvangen, moeten zij direct uitgeven aan dagelijkse kosten. Ook zetten ze het geld soms in om leuke dingen van te doen, zoals uitstapjes naar de Efteling of naar Dinoland. Dat vinden de grootouders van weeskind E belangrijk voor de kinderen, want het liefst denken de kinderen zo min mogelijk na over de dood van hun moeder.

Naast de dagelijkse en incidentele uitgaven lukt sparen een beetje. Weeskind E is zelf blij met de wezenuitkering, zij is niet zo bezig met de toekomst. Maar volgens haar grootouders is het opgespaarde bedrag niet vergelijkbaar met het geld dat beschikbaar zou zijn voor kinderen mét ouders. Van hun moeder zullen de kinderen ook niets gaan erven, zij heeft niet in Nederland gewerkt. Daarnaast maken de grootouders van weeskind E zich zorgen over hun eigen leeftijd: jong zijn ze niet meer. De gedachte dat de kinderen op vrij jonge leeftijd nogmaals tweemaal een overlijden zullen meemaken, valt hen zwaar.

Portret F: “Tot nu toe heeft hij nog geen grote uitgaven nodig gehad, het financiële plaatje zit wel goed”

Weeskind F is een jongen van 8 jaar. Hij woont sinds enkele jaren in een pleeggezin met drie kinderen: zijn pleegouders hebben één biologische dochter van 15 en een ander pleegkind van 13 jaar, kind G (zie hieronder). Weeskind F werd op 3-jarige leeftijd door de Raad voor de Kinderbescherming uit het huis van zijn moeder gehaald. Zij oordeelden dat de situatie daar voor een kind niet veilig was. Zijn moeder had veel psychische klachten, ook werkte ze al jaren niet. Zijn vader is een man met meerdere vrouwen en meerdere kinderen, die weeskind F nooit erkend heeft. Toen weeskind F 7 jaar was, bracht zijn moeder zichzelf om het leven. Dat was een schok voor het hele pleeggezin, want het pleeggezin hadden op dat moment nog goed contact zijn moeder. Het pleeggezin van weeskind F bezoekt haar graf nog vaak, zij betalen ook het onderhoud van de grafsteen.

De pleegouders van weeskind F hebben inmiddels de voogdij over hem. Zij ontvangen naast hun pleegzorgvergoeding (ongeveer 500 euro per maand) nu ook de wezenuitkering. De aanvraag bij de SVB verliep soepel. Van de pleegzorgvergoeding, wezenuitkering, de kinderbijslag voor de biologische dochter in het gezin en het salaris van de pleegvader van weeskind F, komt het gezin goed rond. Ze kunnen ook leuke dingen doen met z'n allen en een stukje van de wezenuitkering kan opgespaard worden.

Jeugdzorg vertelde de pleegouder van weeskind F bij overdracht van de voogdij dat de wezenuitkering volledig moest worden opgespaard voor hem. Dat de pleegouders dit geld in plaats daarvan gedeeltelijk uitgeven aan dagelijkse kosten, bezorgde hen dus een beetje een schuldgevoel. Inmiddels zien ze in dat zij met behulp van het geld weeskind F een redelijk onbezorgde jeugd kunnen bieden. En als het zo goed met hem blijft gaan als het nu gaat, dan is er ook in de toekomst voor hem nog een appeltje voor de dorst.

Portret G: “Je keert zo’n kind de rug toe als overheid”

Kind G is de 13-jarige pleegbroer van weeskind F (zie hierboven). Terwijl het heel goed gaat met zijn jongere broertje weeskind F, heeft kind G allerlei problemen: hij heeft een prikkelstoornis, autismespectrumstoornis, symptomen van foetaal alcoholyndroom en PTSD. Kind G komt, net zoals veel pleegkinderen, uit een gezin met zware problematiek. Toen kind G bij zijn biologische moeder weggehaald werd en in de crisispleegzorg terechtkwam, was hij ondervoed en zeer angstig. Zijn pleegouders konden hem bijvoorbeeld niet optillen zonder dat hij helemaal verkrampde. Later, toen hij begon te spreken, begonnen zijn pleegouders te vermoeden dat hij er ook sprake was van seksueel misbruik.

De voogdij over kind G ligt nog bij jeugdzorg. Daar hebben zijn pleegouders bewust voor gekozen, want therapieën en medische behandelingen zijn zo veel eenvoudiger te regelen. Jeugdzorg heeft een poging gedaan om voor kind G een wezenuitkering aan te vragen, maar het mocht niet baten: de vader van weeskind G is niet meer in beeld, maar heeft hem bij zijn geboorte wel erkend. Kind G is dus volgens de wet geen wees.

De medische en psychiatrische zorg van kind G betalen zijn pleegouders nu aan de hand van de pleegzorgvergoeding, waarover zij een toeslag ontvangen omdat hij intensieve zorg vereist. En jeugdzorg heeft ook nog wel eens een potje beschikbaar. De pleegmoeder van kind G zorgt voltijd voor hem, hij krijgt van haar ook onderwijs aan huis. Omdat hij zoveel tijd en inspanning nodig heeft, heeft de pleegmoeder van kind G geen tijd meer over voor een betaalde baan. Ze bouwt dus ook geen pensioen meer op, dat zit namelijk niet bij de pleegzorgvergoeding in. Gelukkig heeft haar echtgenoot wel een betaalde baan en bouwt hij daarmee pensioen op. Met vragen over de opvoeding van kind G kunnen zijn pleegouders altijd bij de pleegzorginstelling of bij andere pleegouders in hun netwerk terecht, dat is een enorme opluchting voor hen.

Het gezin staat er niet alleen voor, wel vinden zij de gedachte achter de wezenuitkering krom en verkeerd. De pleegouders van kind G vinden dat hij eigenlijk meer behoefte heeft aan de wezenuitkering dan zijn pleegbroertje F, maar de wet zegt iets anders.

Klantreis en uitvoeringsproces

In dit hoofdstuk staat de aanvraagprocedure van de wezenuitkering centraal, oftewel de link tussen de beschikbare middelen en de uitvoering van de regeling. We werken de stappen in het aanvraagproces uit, zowel vanuit het perspectief van de aanvrager (veelal een voogd, soms een meerderjarige wees) als vanuit het perspectief van de medewerkers van de Sociale Verzekeringsbank (paragraaf 3.1). Deze medewerkers hebben we daarnaast specifiek gevraagd naar de knelpunten die zij signaleren in het uitvoeringsproces (paragraaf 3.2). Ook maken we een tentatieve inschatting van de uitvoeringskosten die met dit proces gemoeid zijn (paragraaf 3.3). Het hoofdstuk wordt afgesloten met de conclusies van de onderzoekers over de middelen en de uitvoering van de regeling.

Figuur 3.1. Onderdelen van het onderzoekskader die in dit hoofdstuk centraal staan

3.1 Procesbeschrijving

In deze paragraaf beschrijven we op welke wijze de wezenuitkering aangevraagd en toegekend wordt. Het aanvraagproces is onder te verdelen in vijf stappen:

1. Signalering van verwezing en informatievoorziening aan voogden/meerderjarige wezen
2. Aanvraag door voogd/meerderjarige wees
3. Beoordeling van en keuze over de aanvraag door de SVB: toekenning of afwijzing
4. In het geval van afwijzing: mogelijkheid tot bezwaar door voogd/meerderjarige wees
5. In het geval van toekenning: vervolcontact tussen voogd/meerderjarige wees en de SVB

3.1.1 Signalering en informatievoorziening

Het merendeel van de voogden en wezen die wij gesproken hebben, heeft een brief ontvangen waarin zij werden geïnformeerd over de wezenuitkering. Deze brief ontvingen zij één of enkele weken na het overlijden van de laatste/enige juridische ouder.

De informatiebrief van de SVB wordt automatisch verzonden wanneer het systeem van de SVB signaleert dat de laatste/enige juridische ouder van een kind of jongvolwassene jonger dan 21 jaar overlijdt⁴⁵. Volgens een medewerker werkzaam bij één van de negen regiokantoren gaat er per maand maximaal één brief de deur uit, waarschijnlijk minder. Volgens een medewerker bij een ander kantoor gaat het om niet meer dan vier brieven per jaar; elke beoordelaar behandelt daar ongeveer één wezendossier per jaar – als het niet minder is.

Uit de interviews met voogden en meerderjarige wezen komt het beeld naar voren dat meer dan de helft van hen geen brief heeft ontvangen. Daar hebben we als onderzoekers op dit moment de volgende verklaringen voor:

- Het kan zijn dat er wel een brief verstuurd is, maar dat de brief deze respondenten nooit bereikt heeft. Een impliciete aanname verbonden aan de informatiebrief van de SVB, is dat de SVB over het juiste adres van de voogd/de meerderjarige wees beschikt. Het kan voorkomen dat de brief naar een oud adres verstuurd wordt, bijvoorbeeld wanneer nog geen melding is gemaakt van een verhuizing van de wees.
- Ook is het mogelijk dat het systeem van de SVB een deel van de wezen niet als zodanig herkent. Dan moet de voogd of de achterblijvende meerderjarige wees zelf uitvinden dat de wezenuitkering bestaat of erop geattendeerd worden door anderen.

De respondenten die geen brief hebben ontvangen, horen meestal over de wezenuitkering van een vriend(in), kennis of betrokken professional. Ook lukt het de biologische moeder nog vóór haar overlijden soms te onderzoeken welke inkomstenbronnen er voor haar kind(eren) beschikbaar zijn, waarbij zij op de wezenuitkering kan stuiten. Zelden gaan voogden of wezen zelf op onderzoek naar aanvullende financiële regelingen, laat staan direct na het overlijden van de laatste/enige juridische ouders. Voogden en zeker wezen leven op dat moment vaak “in de waan van de dag”.

Voogden en meerderjarige wezen die geen brief over de wezenuitkering ontvangen of deze niet zien (bijvoorbeeld wanneer deze op een oud adres bezorgd wordt of wanneer zij de envelop niet openmaken⁴⁶), zijn aangewezen op anderen die wél op de hoogte zijn van het bestaan van de wezenuitkering. Onder andere om deze reden is het belangrijk dat voogden en meerderjarige wezen een goed geïnformeerd (professioneel) netwerk hebben. Het netwerk van professionals en organisaties rondom wezen hebben wij beschreven in [paragraaf 2.2.4](#). Uit de

⁴⁵ De brief wordt verzonden naar het adres dat van het kind bekend is in de BRP.

⁴⁶ De ervaring uit andere onderzoeken leert dat met name mensen die zich in een financieel moeilijke situatie bevinden, het spannend vinden om post van de overheid open te maken.

interviews blijkt dat de professionals en organisaties goed kunnen ondersteunen bij één of enkele aspecten van de problematiek van wezen, maar dat het merendeel van de professionals/organisaties ook niet op de hoogte is van de wezenuitkering. Soms hebben individuele professionals via-via iets over de regeling gehoord. Alleen de genoemde stichtingen hebben expertise over (half)wezen en weten altijd van het bestaan van de wezenuitkering af, maar de geïnterviewde voogden en wezen zijn op hun beurt zelden op de hoogte van deze stichtingen. Wanneer voogden en wezen de brief van de SVB missen én zij hebben in hun netwerk geen vriend(inn)en, kennissen of professionals die iets afweten van de wezenuitkering, dan bestaat de kans dat zij de wezenuitkering nooit aanvragen terwijl zij er wel voor in aanmerking komen. We kunnen op basis van dit onderzoek geen inschatting maken van het niet-gebruik van de wezenuitkering.

3.1.2 Aanvraag door voogd of wees

De aanvraag van de wezenuitkering loopt in principe via het DigiD van de wees. Is de aanvrager een voogd van een minderjarige wees, dan moet de aanvraag op papier ingediend worden. Ook gecertificeerde instellingen moeten hun aanvragen voor wezenuitkeringen op papier indienen, hun aanvraagproces ziet er niet anders uit dan het aanvraagproces van natuurlijke personen zoals netwerkverzorgers en pleegouders. Het gaat om een ingevuld aanvraagformulier en een aantal bewijsstukken, waaronder het voogdijbesluit van de kinderrechter.

Op het aanvraagformulier moet de volgende informatie ingevuld worden:

- Gegevens van het kind;
- Gegevens van de aanvrager, inclusief rechterlijke beschikking als de aanvrager voogd is;
- Gegevens eerst overleden en laatst overleden ouder, inclusief informatie over werksituatie (bijv. buiten Nederland gewerkt);
- Aanwezigheid van eventuele buitenlandse (wezen)uitkering;
- Schoolsituatie kind;
- Betalingsgegevens en toepassing loonheffingskorting.

Zoals hierboven aangegeven is, wordt in het aanvraagformulier informatie gevraagd over beide juridische ouders. Is er sprake van maar één juridische ouder, dan vinden voogden en meerderjarige wezen het niet altijd duidelijk wat er bij de tweede juridische ouder ingevuld moet worden⁴⁷. Zeker wanneer de tweede biologische ouder onbekend is of volledig uit beeld (bijvoorbeeld in het buitenland). Daarover bellen aanvragers vaak naar de SVB, geven de geïnterviewde medewerkers aan.

3.1.3 Beoordeling door en keuze van SVB

De geïnterviewde SVB'ers vinden het beoordelen van de aanvragen voor een wezenuitkering geen intensief proces. Er bestaan heldere werkinstructies voor het beoordelen van de aanvragen waar beoordelaars altijd op terug kunnen vallen.

Allereerst checkt de medewerker van de SVB of de laatste/enige juridische ouder vóór het overlijden verzekerd was voor de Anw. Meestal is dat in Suwinet – het systeem waarbinnen SVB, UWV, DUO, gemeenten en een aantal andere landelijke partijen veilig informatie met elkaar

⁴⁷ De in te vullen gegevens over de eerst overleden ouder mogen opengelaten worden als er sprake is van maar één juridische ouder, dit staat niet op het formulier aangegeven.

kunnen delen – eenvoudig te vinden. Met name wanneer er sprake is van twee juridische ouders, is volgens een geïnterviewde medewerker in één klik te checken of zij allebei overleden zijn. Wanneer de tweede ouder uit beeld is, vereist dit van de medewerker wat meer onderzoek. Specifiek wanneer er een internationale component aan een aanvraag zit, vergt de beoordeling extra werk. Het kan bijvoorbeeld gaan om wezen die een buitenlandse ouder hebben, of wezen wiens ouders over de grens in België of Duitsland werkzaam waren. Hoe vaak dit voorkomt, is moeilijk in te schatten.

Wanneer vastgesteld is of de laatste ouder verzekerd was voor de Anw, kijkt de beoordelaar naar de leeftijd van de wees. Wezen jonger dan 16 hebben – zolang hun laatste juridische/enige ouder verzekerd was – altijd recht op de wezenuitkering. Wezen ouder dan 16 jaar moeten daarnaast schoolgaand zijn, vrijgesteld zijn van het behalen van een startkwalificatie of zorg dragen voor een andere wees. Meestal is informatie over de school te vinden in Suwinet.

In meer complexe gevallen kunnen medewerkers met vragen terecht bij de bezwaarafdeling of de adviseur kennismanagement. Kunnen deze professionals geen antwoord geven op de vragen, dan is er ook een juridisch team beschikbaar. De geïnterviewde medewerkers van de SVB geven aan zelden vragen te hebben gehad over de wezenuitkering waar zij niet zelf een antwoord op konden vinden.

Een geïnterviewde medewerker geeft aan dat het merendeel van de aanvragen toegekend wordt. De meeste mensen die overwegen een wezenuitkering aan te vragen, informeren zich voordat zij de aanvraagprocedure starten in detail, bijvoorbeeld door te bellen naar de helpdesk van de SVB. Wanneer mensen erachter komen dat zij niet in aanmerking komen voor de wezenuitkering, dienen zij zelden een aanvraag in. Daardoor blijft het aantal afwijzingen laag. Moet een aanvraag wel afgewezen worden, dan is dat volgens de geïnterviewde SVB'ers om de volgende redenen:

- De aanvraag is niet ingediend door voogd of meerderjarige wees, maar door een goedbedoelende naaste zoals een buur of maatschappelijk werker. Dan mag de SVB de aanvraag niet in behandeling nemen. Volgens de geïnterviewde medewerkers van de SVB komt dit niet vaak voor.
- De wees blijkt niet (meer) voltijd schoolgaand te zijn. Volgt de wees nog wel een deeltijd opleiding, dan kan de medewerker bij de SVB coulant met deze voorwaarde omgaan. Maar wanneer de wees helemaal geen opleiding meer volgt en ook niet vrijgesteld is van het behalen van een startkwalificatie of zorg draagt voor een andere wees, moet de SVB de aanvraag afwijzen. Volgens de geïnterviewde SVB'ers komt dit betrekkelijk vaak voor, zeker bij langer lopende wezenuitkeringen.

“Als er een ouder in leven is, dan houdt het op.”

- De aanvrager denkt of vindt dat de vader afwezig is, maar die blijkt het kind toch erkend te hebben. Dan moet de SVB de aanvraag afwijzen, het kind is dan volgens de wet geen wees (zie ook [paragraaf 2.3.2](#))⁴⁸. Volgens de geïnterviewde SVB'ers komt dit betrekkelijk vaak voor. Zij moeten het gezin dan bijvoorbeeld doorverwijzen naar de gemeente, in de hoop dat er een bijstandsuitkering voor hen geregeld kan worden.

⁴⁸ Een geïnterviewde medewerker van de SVB vertelt over een casus waarin de biologische vader ná het toekennen van de wezenuitkering het kind toch besloot te erkennen bij de gemeente. De wezenuitkering moest beëindigd worden. Hij was niet van plan voor het kind te zorgen. Van de voogd vernam de uitvoerder dat de vader in een conflict over geld verwickeld was met de voogd en dat hij haar om die reden “een hak wilde zetten”.

“Ik kreeg een brief dat mijn aanvraag afgewezen was, toen heb ik er ook niet meer achteraan gebeld want ik was er klaar mee. Ik had het echt moeilijk met het overlijden van zijn moeder.”⁴⁹

3.1.4 Bezwaar door voogd of wees

De geïnterviewde SVB'ers laten weten dat het hen nog nooit is overkomen dat er na een afwijzing van de wezenuitkering bezwaar is aangetekend door de aanvrager.

De aanvraag van één geïnterviewde voogd werd afgewezen, omdat de vader het kind erkend bleek te hebben.

3.1.5 Vervolgcontact

Op de 10e en 16e verjaardag gaat het bedrag van de wezenuitkering omhoog. Dan moet de SVB een formele beschikking sturen naar de voogd. Na de 16e verjaardag is het mogelijk dat de SVB om een schoolverklaring vraagt van de voogd, wanneer niet uit Suwinet blijkt of het kind nog schoolgaand is. Vanaf de 18^e verjaardag stuurt de SVB aan het einde van elk schooljaar een brief naar de wees om te controleren of deze nog een voltijd studie volgt.

Naast deze gestandaardiseerde brieven is er na de eerste aanvraag van de wezenuitkering geen contact meer tussen de ontvanger van de wezenuitkering en de SVB. De meeste voogden of meerderjarige wezen geven aan dat zij het geen probleem vinden dat de SVB verder geen contact opneemt, sommigen vinden dat prettig.

3.2 Knelpunten

De medewerkers van de SVB zijn voor dit onderzoek gevraagd naar knelpunten waar zij vaker tegen aanlopen. Dat zijn er volgens hen niet veel: de wezenuitkering is vrij eenvoudig in de uitvoering. De medewerkers wijzen drie knelpunten aan, twee bij de aanvraag van de wezenuitkering en één die meer gaat spelen wanneer de wezenuitkering langer doorloopt.

Knelpunten bij de aanvraag

1. Eerder in hoofdstuk 2 is beschreven dat het kan gebeuren dat een tweede ouder (na het overlijden van de ouder die het kind verzorgt) volledig afwezig is, maar het kind wél erkend heeft. Volgens de wet heeft het kind met een afwezige vader die het kind wel erkend heeft geen recht op de wezenuitkering (in de registratie is er immers een nog levende juridische ouder). De kwestie of een kind wel of niet erkend is kan leiden tot verwarrende situaties bij homoseksuele koppels. Mannelijke koppels moeten een kind allebei erkennen of adopteren om gezag over het kind te krijgen. Bij vrouwelijke koppels is er vaak één geboortemoeder die per definitie juridisch ouder is en één moeder die het kind moet erkennen of adopteren om gezag te krijgen, ook al zijn de moeders huwelijks- of geregistreerd partners. Een geïnterviewde SVB'er vertelt over een casus waarbij een tweede moeder nog altijd voor het kind zorgde nadat de eerste (geboorte)moeder overleden was. De tweede moeder had het kind niet erkend of geadopteerd en was dus geen juridisch ouder, waardoor dit kind na het overlijden van

⁴⁹ Deze voogd moest de uitvaart van de moeder van het pleegkind regelen, omdat dit kind de enige nabestaande van de moeder was. Er was veel gedoe met de familie van de biologische moeder.

zijn/haar enige juridische ouder door het systeem aangemerkt werd als wees. Het kind ontving daarom een brief dat hij/zij gebruik kon maken van de wezenuitkering⁵⁰.

2. De wezenuitkering betreft maar zo'n kleine doelgroep, dat één standaard aanpak bij de beoordeling van aanvragen volgens de respondenten onhandig is. De standaard aanpak leidt soms tot keuzes waar de beoordelaars zelf problemen mee ervaren. Een geïnterviewde medewerker van de SVB zegt dat het nodig is om per geval te bekijken of er al dan niet behoefte is aan de wezenuitkering. Volgens haar bevindt de SVB zich in een positie om die flexibiliteit te bieden, maar de wetgeving staat dat niet toe. De medewerkers van de SVB vinden de smalle definitie van ouderloos zijn knellen in de praktijk.

“Kijk in de garage naar de bedoeling van de wet.”

Knelpunten bij doorloop

3. Ten onrechte ontvangen wezenuitkering moet worden teruggevorderd. Dit geldt voor wezen boven de 16 jaar die niet schoolgaand zijn. Sommige meerderjarige wezen maken er bijvoorbeeld geen melding van wanneer zij stoppen met hun voltijd studie. Zij blijven de wezenuitkering dan onterecht ontvangen. Ook de leerplichtambtenaar maakt er niet altijd melding van in Suwinet wanneer een kind niet meer schoolgaand is, terwijl dit na de 16^e verjaardag een belangrijke voorwaarde voor de wezenuitkering wordt. Het kan zijn dat de leerplichtambtenaren ervoor kiezen geen nieuwe problemen te creëren voor jongeren die niet meer naar school gaan. Wanneer achteraf blijkt dat wezen niet meer schoolgaand zijn, moet de te veel uitgekeerde wezenuitkering worden teruggevorderd.

3.3 Gebruik van de wezenuitkering

Uit de interviews is niet op te maken hoeveel kinderen en jongvolwassenen die onder de doelgroep van de wezenuitkering vallen, daadwerkelijk gebruik maken van de wezenuitkering. De medewerkers van de SVB die wij over het onderwerp spreken, geven aan maar erg weinig nieuwe aanvragen in een jaar te krijgen en nog minder aanvragen te hoeven afwijzen. Bovendien is het volgens hen zo dat mensen vaak vooraf aan een potentiële aanvraag bellen of zij ervoor in aanmerking komen. Blijken ze niet in aanmerking te komen, dan dienen ze de aanvraag zelden in. Vragen van wezen worden door de SVB niet apart bijgehouden.

Het CBS heeft onderzoek gedaan naar het aantal wezen dat gebruik maakt van de wezenuitkering en het aantal kinderen en het aantal jongvolwassenen dat aan de voorwaarden van de wezenuitkering voldoet. In **Tabel 3.1** is de overlap tussen deze twee groepen weergegeven. De resultaten van dit onderzoek zijn indicatief: het CBS hanteert in zijn afbakening van de doelgroep wezen andere criteria⁵¹ dan de SVB. Op basis van dit verkennende onderzoek zijn geen uitspraken te doen over het niet-gebruik van de wezenuitkering.

⁵⁰ De tweede moeder werd wel juridisch ouder van het kind toen zij hem/haar later adopteerde of erkende, maar volgens de SVB'er gingen er bij deze adoptie/erkenning geen belletjes af in het systeem van de SVB. Toen bekend werd dat het kind nog een juridische ouder had, moest het geld teruggevorderd worden.

⁵¹ Er gelden geen voorwaarden voor minderjarige wezen jonger dan 16. De definities van de SVB en van het CBS komen voor die groep overeen. Van 16 tot 18 geldt voor zowel de SVB als het CBS dat een kind schoolgaand moet zijn. Terwijl de SVB soms een schoolverklaring vraagt wanneer onduidelijk is of een kind schoolgaand is of niet, gaat het CBS uit van beschikbare geregistreerde gegevens. Ten slotte gelden enkele mogelijke scenario's voor wezen van 18 jaar of ouder volgens de SVB, terwijl het CBS alleen wezen telt die op hetzelfde adres geregistreerd zijn als een jongere wees ("huishoudwezen"). Daarmee mist het CBS wezen die schoolgaand zijn of een voltijd opleiding volgen.

Tabel 3.1. Aantal en percentages wezen naar gebruik/niet-gebruik van een Anw-uitkering (indicatief)

		1 januari 2006	1 januari 2010	1 januari 2015	1 januari 2020
Beide juridische ouders overleden	Wel gebruik	421 (69%)	505 (73%)	532 (76%)	404 (74%)
	Niet-gebruik	192 (31%)	190 (27%)	172 (24%)	142 (26%)
Enige juridische ouder overleden	Wel gebruik	580 (48%)	640 (53%)	631 (61%)	597 (57%)
	Niet-gebruik	626 (52%)	559 (47%)	409 (39%)	452 (43%)

Bron: vooranalyse door het CBS

De cijfers suggereren dat het gebruik van de wezenuitkering in het meest recente jaar en ook in de jaren daarvoor het hoogst waren onder wezen van wie de beide juridische ouders overleden zijn: ongeveer driekwart van hen maakt gebruik van de wezenuitkering. Het niet-gebruik lijkt in de afgelopen 15 jaar met name hoog te zijn onder wezen van wie de enige juridische ouder overleden was. In 2006 was het aantal niet-gebruikers onder deze groep wezen iets hoger dan het percentage gebruikers, sinds 2010 is het aantal gebruikers hoger dan het aantal niet-gebruikers.

Waarom wezen geen gebruik maken van de wezenuitkering, ook al komen zij er wel voor in aanmerking, is niet duidelijk: voor dit onderzoek hebben wij niet met niet-gebruikers gesproken.

3.4 Uitvoeringskosten

In algemene zin vinden de geïnterviewde medewerkers van de SVB het moeilijk om te benoemen hoeveel tijd zij kwijt zijn het beoordelen van de aanvragen voor de wezenuitkering. Het is bekend wat de uitvoeringskosten zijn van de Anw in het algemeen, de wezenuitkering is daar maar een klein onderdeel van. Een uitsplitsing van de partneruitkering (officieel: Anw-uitkering) en de wezenuitkering is tot op heden niet gemaakt, omdat het ministerie hier nooit naar gevraagd heeft.

“Het valt allemaal wel mee. Soms zijn er lastige gevallen, maar het veroorzaakt zeker geen druk op de afdeling.”

Een medewerker schat in dat hij aan een standaard dossier over de hele doorlooptijd ongeveer twee uur kwijt is. Soms vereist een dossier wat meer tijd, bijvoorbeeld als er een internationale component aan vast zit of als uit de gegevens in Suwinet niet duidelijk wordt of een wees nog schoolgaand is.

3.5 Conclusie

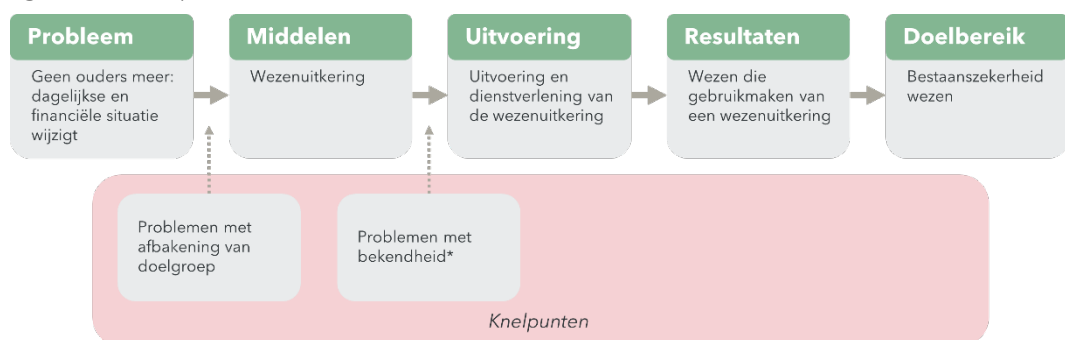
De klantreis die aanvragers van de wezenuitkering afleggen, is maar zeer beperkt. Het aanvraagproces vanuit het perspectief van de aanvragers bestaat standaard alleen uit het invullen van het aanvraagformulier. Daarnaast is het soms mogelijk dat er na de 16^e verjaardag van de wees een schoolverklaring opgestuurd moet worden (wanneer informatie over de school niet in Suwinet te vinden is) en moeten wezen die ná hun 18^e de wezenuitkering ontvangen

vanwege voltijd dagonderwijs, jaarlijks bewijs leveren dat zij nog ingeschreven staan bij hun opleiding.

Ook de medewerkers van de SVB besteden per nationaal dossier maar weinig tijd. Een grove inschatting is dat de eerste beoordeling plus het controleren van de schoolverklaringen in totaal (oftewel, één dossier) ongeveer twee uur vereist. Een beoordeling bestaat uit controleren of de laatste/enige juridische ouder verzekerd was voor de Anw, uitzoeken of de tweede juridische ouder ook weg is en bij bepaalde leeftijden checken of het kind/de jongvolwassene schoolgaand is of zorg draagt voor een andere wees. Complexe dossiers vereisen iets meer tijd, bijvoorbeeld omdat er een internationale component is (de laatste ouder woonde of werkte in het buitenland). Per jaar is er bij elke vestiging van de SVB maar een klein aantal nieuwe aanvragen. Over de uitvoeringskosten van de wezenuitkering is geen informatie beschikbaar, omdat er door de SVB geen onderscheid gemaakt wordt tussen de nabestaandenuitkering voor partners en de wezenuitkering. Om deze reden kunnen we geen oordeel vellen over de doelmatigheid van de wezenuitkering.

Al met al is de klantreis overzichtelijk; de beoordeling vergt weinig inspanningen van medewerkers van de SVB. Er lijkt echter wel sprake te zijn van niet-gebruik van de wezenuitkering onder de doelgroep. Een mogelijke verklaring hiervoor is onbekendheid van de wezenuitkering, in de samenleving in het algemeen én onder professionals. Wanneer voogden en meerderjarige wezen geen informatiebrief van de SVB ontvangen of zien, zijn zij aangewezen op hun netwerk voor kennisgeving over de wezenuitkering. Zoals aangegeven in [paragraaf 1.3.3](#) en in [Hoofdstuk 2](#) zijn er maar weinig partijen die specifieke expertise hebben over de wezenuitkering die óók door voogden en wezen gevonden worden. Het is in zekere zin een kwestie van geluk of een professional in het netwerk van een voogd/meerderjarige wees afweet van de wezenuitkering. Er bestaat dus een kans dat de doelgroep zoals beschreven in de wet geen aanvraag indient **vanwege algehele onbekendheid van de wezenuitkering**. Dit knelpunt is schematisch weergegeven in de onderstaande figuur.

Figuur 3.2. Knelpunten beschreven in dit hoofdstuk

* De CBS-cijfers over niet-gebruik van de wezenuitkering zijn indicatief. Het is niet exact vast te stellen hoeveel niet-gebruik er is. Wel wijzen de geïnterviewde voogden en meerderjarige wezen erop dat zij niet altijd een informatiebrief van de SVB ontvangen en dat zij per toeval hoorden over de wezenuitkering. Partijen in het veld waarmee voor dit onderzoek contact opgenomen is, geven veelal aan geen expertise te hebben op het gebied van wezen en/of niet bekend te zijn met de wezenuitkering.

Portret H: “Zonder wezenuitkering zou ik zijn pleegouder niet meer volledig kunnen betalen”

Weeskind H is een jongen van 11 jaar oud en gaat bijna naar de middelbare school. Hij heeft zijn beide ouders op jonge leeftijd verloren. Toen zijn moeder overleed was hij nog geen één jaar oud. Zijn vader is overleden rond zijn vijfde. Zijn vader had testamentair geregeld dat zijn zus de voogd zou worden van H. Daarmee ging de Raad voor de Kinderbescherming akkoord, waarna dit drie weken later door een notaris werd bekrachtigd. De partner van de tante van H is wel betrokken, maar heeft geen rol als voogd of bewindvoerder.

Het voogdijschap is geregeld volgens de officiële procedure. De rechtbank liet daarbij weten dat H's tante, naast zijn voogd, ook zijn bewindvoerder werd en daardoor jaarlijks verantwoording over het gevoerde financiële beleid af moet leggen aan het bewindsbureau van de rechtbank. Er is toen een inzake rekening voor H geopend waar betalingen mee worden gedaan. Dit is een type bankrekening waarbij het bewindsbureau mee kan kijken met de betalingen. H's tante beheert dus zijn vermogen en ontvangt daarom ook de wezenuitkering en het wezenpensioen van H op deze inzake rekening. Wees H woont echter niet bij zijn voogd, maar bij een pleegouder. Dit is een bekende van de voogd. De voogd en pleegouder wonen ongeveer een uurtje rijden van elkaar af. Ze hebben vaak contact met elkaar over de opvoeding en verzorging van weeskind H. Zijn tante en haar partner hebben ook regelmatig contact met H zelf. Daarbij passen ze minstens één keer in de maand op hem.

Na het overlijden van de vader van weeskind H werden alle toeslagen van H per direct beëindigd. Gedurende een behoorlijk lange periode ontving niemand voor H deze toeslagen die ouders normaliter wel kunnen ontvangen: kinderopvangtoeslag, kinderbijslag en persoonsgebonden budget. Omdat het de voogd niet lukte de toeslagen opnieuw aan te vragen - H woonde immers niet bij haar - nam ze contact op met het wijkteam van de woonplaats waar H als laatst met zijn vader woonde. Het wijkteam heeft er toen voor gezorgd dat de toeslagen weer werden uitgekeerd. Na een aantal maanden werd de kinderopvangtoeslag teruggevorderd. Volgens de Belastingdienst zou de voogd van weeskind H daar geen recht op hebben, zij werd beschuldigd van fraude met de kinderopvangtoeslag. (Momenteel loopt er een grootschalig onderzoek bij de Belastingdienst omtrent de toeslagenaffaire. Deze casus van de voogd van wees H wordt ook meegenomen in dat onderzoek.)

Vanuit de combinatie van de wezenuitkering, de kinderbijslag en het wezenpensioen betaalt de voogd van H de pleegvergoeding aan H's pleegouder. Dat is ongeveer €600 per maand. Deze vergoeding dekt de (dagelijkse) kosten voor de verzorging en opvoeding van wees H. Andere behoeftigheden zoals een bril, sportgeld of een beugel worden door H's tante met de rest van de wezenuitkering betaald. H weet zelf ook dat zijn tante zijn financiën voor hem beheert. Wanneer hij bijvoorbeeld beltegoed voor zijn mobiel nodig heeft, neemt hij hiervoor contact met haar op.

Sinds het overlijden van zijn ouders lijdt wees H aan PTSS. Vooral toen hij jonger was had hij last van gedragsproblematiek en psychische problemen. Voor zijn trauma's en gedragsproblemen is hij daarom langere tijd behandeld, waardoor het momenteel veel beter met hem gaat.

Op dit moment zijn de financiën goed geregeld. De tante van H heeft daardoor nog geen aanspraak hoeven maken op zijn erfenis of andere financiële hulp. Volgens zijn tante is het belangrijk om de erfenis als spaargeld achter te houden, omdat hij geen ouders meer heeft die hem bij kunnen staan wanneer hij later wil gaan studeren of op zichzelf gaat wonen. Bijverdienen tijdens een studie wordt voor wees H waarschijnlijk lastig, zijn voogd denkt dat hij vanwege zijn PTSS geen lange werkdagen zal kunnen draaien. De tante van wees H is blij dat ze zijn erfenis nog niet hoeft hoeven aanraken, onder andere doordat de wezenuitkering bijdraagt om de kosten te kunnen dekken voor zijn opvoeding en verzorging.

Portret I: “Ik ben 21 geworden, maar ik heb mijn ouders daarmee niet ineens terug”

Wees I is een jongeman van 21 jaar. Zijn verjaardag was ongeveer een maand geleden, sindsdien ontvangt hij geen wezenuitkering meer. Hij zit daarover in zak en as.

Rond 2019 werd hij wees toen zijn moeder overleed. Zij was terminaal ziek en koos ervoor om zich te laten euthanaseren. Zij liet vier jongens achter, van wie er drie ook nog te kampen hebben met een autismespectrumstoornis. Wees I is de op één na oudste zoon. Zijn oudere broer ging op zichzelf wonen, wees I nam de zorg over zijn twee jongere broers op zich. Omdat hij al volwassen was, kon hij de voogdij over hen krijgen. De voogdij deelt hij met een vriendin van zijn overleden moeder, die op afstand helpt bij de verzorging. De moeder van wees I had veel al geregeld toen zij kwam te overlijden, ze had onder andere de wezenuitkering gevonden. Wees I en zijn twee broers konden een huurhuis vinden, waar ze een tijdlang met zijn drieën van drie wezenuitkeringen leefden. Helaas ontstonden er in het gezin spanningen en moest wees I ervoor kiezen om de oudste van zijn twee broertjes te laten overplaatsen naar een woongroep. Deze broer neemt hem dat nog steeds erg kwalijk, maar wees I weet dat ze het met z'n drieën niet gezellig hadden kunnen houden. Nu woont hij alleen met zijn jongste broertje. Voor wees I waren de twee wezenuitkeringen noodzakelijk om “alle ballen in de lucht te houden”.

Wees I volgt een MBO-4-opleiding, die hij binnenkort gaat afronden. Hij heeft een jaar van die studie moeten overslaan vanwege het overlijden van zijn moeder. Voor het volgen van een voltijd opleiding kan hij als wees aanspraak maken op een aanvullende beurs, maar die loopt ten einde op het moment dat hij een MBO-4-diploma haalt. In het voorjaar van 2022 hoopt wees I zijn diploma te halen, daarmee houdt ook zijn aanvullende beurs op, vrijwel gelijktijdig met zijn wezenuitkering. Het gezin ontvangt nu de kinderbijslag, huur- en zorgtoeslag en de wezenuitkering van het broertje van wees I. Voorheen vond wees I het belangrijk dat zijn broertje dit geld kon opsparen, inmiddels moeten ze deze wezenuitkering gebruiken om bijvoorbeeld de huur (€840 inclusief) te betalen. Wees I ziet ertegen op om een bijstandsuitkering te vragen, hij ziet dit als een beperking van zijn keuzemogelijkheden. Wees I voelt zich dus gedwongen om te gaan werken na zijn mbo-opleiding, al zegt hij zelf dat hij zich momenteel niet in een emotionele toestand bevindt waarin hij werk lang kan volhouden en vasthouden. Liever zou hij een vervolgopleiding doen op het hbo, maar hij denkt niet dat hij opnieuw een volledige aanvullende beurs kan aanvragen voor het hbo. Op dit moment kan hij het zich dus niet veroorloven om door te studeren.

Wees I heeft het moeilijk met de rouwverwerking, hij heeft het langdurige euthanasietraject van zijn moeder nog nauwelijks kunnen verwerken. Hij heeft ook zoveel moeten regelen sinds haar overlijden. Eerder heeft hij geprobeerd in therapie bij een particuliere praktijk te gaan om de wachtlijsten in de GGZ te ontlopen (het was voor hem belangrijk dat hij snel geholpen werd), maar dit sloeg bij hem niet aan. En therapie bij een particulier is duur: daar heeft het gezin het geld niet voor.

Wees I heeft al contact opgenomen met de SVB met de vraag of zij iets aan de leeftijdsgrens van de wezenuitkering konden doen, maar bij de SVB viel er volgens hem geen speld tussen te krijgen. Hij vraagt zich af waarom er niet nauwkeuriger naar zijn situatie gekeken kan worden, ze zouden dan wel zien dat het gezin geld nodig heeft. Wees I weet niet hoe hij nu verder moet.

Kosten voor de opvoeding en verzorging van wezen

In dit hoofdstuk geven wij een kwalitatief en een kwantitatief beeld van de kosten die horen bij de opvoeding en verzorging van wezen. Deze kosten brengen we in kaart om uiteindelijk de doeltreffendheid en doelmatigheid van de wezenuitkering te toetsen. We maken een uitsplitsing naar kosten voor de opvoeding en verzorging van (wees)kinderen (paragraaf 4.1) en de kosten van alleenstaande wezen (paragraaf 4.2).

Voor dit onderzoek zijn voogden en meerderjarige wezen gevraagd naar de kosten die zij maken. In de tabel op de volgende bladzijde ([Tabel 4.1](#)) weergeven wij de kosten die genoemd zijn door de respondenten, uitgesplitst naar de leeftijdscategorieën van wezen. Het gaat telkens om bandbreedtes, van het laagste bedrag dat genoemd is tot het hoogste bedrag dat genoemd is. De leeftijdscategorieën zijn gebaseerd op de leeftijden zoals genoemd in de Anw.

Het valt in algemene zin op dat niet iedereen de bedragen paraat heeft. Vooral de voogden en meerderjarige wezen die zorgen hebben over hun financiën, kunnen exacte bedragen noemen. De respondenten die zich in een financieel stabiele situatie bevinden, zijn zich veelal niet als zodanig bewust van exacte bedragen.

Tabel 4.1. Bandbreedtes van genoemde maandelijkse kosten van wezen. Tussen haakjes in cursief staat telkens vermeld op hoeveel wezen de bandbreedte gebaseerd is.

	huisvesting	p/m	huishouden	p/m	kleding p/m	onderwijs	p/m	overig	p/m
Wezen tot 10 jaar	onbekend		luiers en flesvoeding:	€55 (1)	gratis (kan alles overnemen van ouder neefje)- €52,08 (3)	peuterspeelzaal: of: ouderbijdrage basisschool: schoolspullen:	€70 (1) €3,33- €4,17 (2) €5 (1)	zakgeld: contributie sportclub: kinderopvang / overblijf: medicatie:	€9 (1) €49,28-€50 (2) €10-€50 (2) €30 (1)
Wezen 10 tot 16 jaar	kale huur grotere huurwoning:	€822 (1)	onbekend		€7,29-€200 (2)	schoolspullen (incl. laptop): ouderbijdrage basisschool:	€5,42- €80,83 (4) gratis (pleegzorg-instelling betaalt)- €5,83 (2)	zakgeld: contributie sportclub: reiskosten OV: vrije tijd met vrienden:	€20-€22,5 (3) €15-€50 (3) €135-€450 (2) €56,25 (1)
Wezen 16 tot 21 jaar	kale huur: g/w/l: of inrichting en onderhoud koophuis:	€430- 680 (2) €155 (1) €62,67 (1)	boodschappen:	€157,50 (1)	€112,50 (1)	studiekosten: schoolspullen (incl. boeken):	€66,67- €200 (5) €33,33 (1)	zakgeld: contributie sportclub: wegenbelasting en benzine eigen auto: telefonie: zorgverzekering:	€50 (1) €20-€25 (2) €390 (1) €15 (1) €110 (1)

4.1 Kosten van (wees)kinderen

Over het algemeen worden kosten voor kinderen in relatieve zin berekend: welk deel van het inkomen besteden ouders aan hun kinderen? Het is immers zo dat ouders met een hoger inkomen ook vaak iets meer kunnen besteden aan hun kinderen en vice versa. Uit een inventarisatie van ABN AMRO en 24baby blijkt dat exacte kostenposten voor de opvoeding en verzorging van 2- tot 5-jarigen in ieder geval de volgende zijn:

- Opvang: Inkomensafhankelijk
- Kleding: €400 - €750 (per jaar)
- Luiers: €300-€685 (per jaar)
- Slaapkamer €100-€500 (eenmalig)
- Speelgoed: €50-€300⁵²

Voor de opvoeding en verzorging van 5- tot 13-jarigen gelden ten minste de volgende kostenposten:

- Opvang: Inkomensafhankelijk
- Schoolkosten: €50 bijdrage per jaar + €20 - €100 aan schoolspullen
- Kleding: €450 - €800 (per jaar)
- Zakgeld: €25 - €120 (per jaar)
- Sport en vrije tijd: €100 - €500 (per jaar)
- Zwemles: €500 - €900 voor diploma A⁵³

Ten slotte gelden voor de opvoeding en verzorging van 13- tot 18-jarigen ten minste de volgende kostenposten:

- Schoolkosten: €70 bijdrage + €50 - €200 schoolspullen
- Zakgeld: €180 - €360 (per jaar)
- Kleedgeld: €360 - €600 (per jaar)
- Sport en vrije tijd: €150 - €600 (per jaar)⁵⁴

Er zijn ook inschattingen te maken van relatieve kosten. Het CBS heeft gemiddelde uitgaven berekend gebaseerd op het aantal ouders in een gezin én het aantal kinderen in een gezin. Op basis van dit onderzoek kunnen we inschatten hoeveel méér de opvoeding en verzorging van een minderjarig weeskind kost in vergelijking met de huishoudsituatie voordat het weeskind opgevangen werd. Gemiddeld besteden tweeoudergezinnen 15 procent van hun inkomen aan één kind, 25 procent (een toename van 10%) aan twee kinderen en 29 procent (een toename van 4%) aan drie kinderen. Eenoudergezinnen besteden gemiddeld 23 procent aan één kind, 31

⁵² Bron: <https://www.24baby.nl/baby/sparen/wat-kost-een-kind/>

⁵³ Bron: <https://www.24baby.nl/baby/sparen/wat-kost-een-kind/>

⁵⁴ Bron: <https://www.24baby.nl/baby/sparen/wat-kost-een-kind/>

procent aan twee kinderen (een toename van 8%) en 37 procent aan drie kinderen (een toename van 6%)⁵⁵.

Uitgaande van de gemiddelden van het CBS zijn er huishoudens waarin de opvang van een weeskind financieel te overzien is en huishoudens waarin de opvang van een weeskind een grote verandering inhoudt. In een gezin met twee biologische kinderen en twee pleegouders vereist de opvoeding en verzorging van een weeskind dat bij het gezin komt wonen ongeveer vier procent meer van het besteedbare inkomen. Dat lijkt haalbaar. Wel hebben we in het onderzoek vernomen dat de plotselinge gezinsuitbreiding die komt kijken bij de opvang van een weeskind, soms tot hoge incidentele kosten kan leiden. Zo moeten sommige gezinnen een grotere auto aanschaffen en moeten andere gezinnen hun huis laten verbouwen om één of meerdere weeskinderen een eigen slaapkamer te kunnen bieden. Nadat deze aanpassingen zijn gemaakt, bestaat de kans dat de gemiddelde uitgaven weer meer gaan lijken op de inschatting van het CBS.

Een ander scenario: grootouders die hun kleinkind opvangen na het overlijden van de ouders van dit kleinkind, zouden volgens de berekeningen van het CBS 25 procent van hun inkomen moeten reserveren voor het kind. Dat kan een behoorlijke budgettaire aanpassing vergen. Het is voorstelbaar dat dit extra inkomen niet altijd op te brengen is, bijvoorbeeld wanneer verzorgers al met pensioen zijn of wanneer hun huur erg hoog is. Grote incidentele uitgaven, zoals de hierboven genoemde aanschaf van een grotere auto of verbouwingen aan het huis, kunnen dan zeer moeilijk op te brengen zijn. Mogelijk besteedt dit type verzorgers iets minder dan het gemiddelde bedrag aan de opvoeding en verzorging van een weeskind.

Er bestaat de mogelijkheid dat voogden structureel iets minder of juist iets meer besteden aan weeskinderen dan zij gemiddeld zouden besteden aan biologische kinderen. In de cijfers van het CBS zijn dit soort verschillen tussen wezen en niet-wezen uiteraard niet zichtbaar. De interviews wekken echter het vermoeden dat voogden in ieder geval niet minder aan weeskinderen uitgeven dan aan hun biologische kinderen en dat de opvoeding en verzorging van de wees juist iets méér kost. Geïnterviewde voogden geloven bijvoorbeeld dat uitjes en activiteiten met het gezin leuk zijn voor hun biologische kinderen, maar nuttig of zelfs essentieel voor weeskinderen. Bovendien lijken wezen vaker gebruik te maken van de geestelijke gezondheidszorg en alternatieve therapieën dan niet-wezen, wat niet altijd (volledig) vergoed wordt door de zorgverzekering en zorgt voor extra zorgkosten.

4.2 Kosten van (ouderloze) jongvolwassenen

Wanneer wezen 18 jaar worden (of wanneer jongvolwassenen 18 jaar of ouder zijn op het moment dat zij wees zijn), zijn er drie routes voor hen mogelijk: zij gaan studeren, zij gaan werken of zij moeten een bijstandsuitkering aanvragen. Deze routes zijn uitgewerkt in de figuur hieronder.

⁵⁵ Bron: <https://www.nibud.nl/consumenten/wat-kost-uw-kind/>

Figuur 4.1. Stroomdiagram met scenario's die mogelijk zijn voor wezen na hun 18^e verjaardag

Het onderzoek wekt de indruk dat de meeste jongvolwassen wezen die de wezenuitkering ontvangen, daarvoor in aanmerking komen omdat zij student zijn. Het Nibud maakt een inschatting van de gemiddelde kosten die studenten hebben in Nederland:

- Huur: 426 euro
- Boodschappen: 173 euro
- Studietoelagen en -benodigdheden: 49 euro
- Vervoer (naast de OV-kaart): 72 euro
- Ontspanning, uitgaan en sport: 124 euro
- Kleding en schoenen: 53 euro
- Zorgverzekering: 115 euro
- Telefoon: 19 euro⁵⁶

Uit de interviews blijkt dat met name de huur van een appartement zwaar weegt. Huur van een woning is niet alleen een kostenpost voor studerende wezen, maar ook voor jongvolwassen wezen die werken of die een uitkering ontvangen. Huurbedragen die expliciet zijn genoemd, zijn €430 kale huur voor een studentenkamer en €680 kale huur⁵⁷ en eenmaal €155 g/w/l (zie ook Tabel 4.1) voor een gezinswoning. Deze bedragen zijn hoger dan naar voren komt uit de inschatting van het Nibud hierboven. Het is mogelijk dat de huur die wezen betalen gemiddeld hoger is dan die van niet-wezen, omdat wezen geen ouderlijk huis hebben om op terug te vallen.

Bijna alle jongvolwassen wezen moeten waarschijnlijk op zoek naar een eigen huurwoning, ook al is het huis van hun ouders nog beschikbaar. Wezen mogen namelijk zelden in het huurhuis of nog niet afbetaalde koophuis van hun ouders blijven wonen. Wezen kunnen bijvoorbeeld niet

⁵⁶ Bron: Nibud Studentenonderzoek 2020. <https://www.nibud.nl/consumenten/wat-kost-studeren/>

⁵⁷ In het geval waar de huur €680 was, woonde er ook een jonger weeskind in huis bij de meerderjarige wees en had de meerderjarige wees bovendien een partner en eigen kind. Een kamer in een studentenflat volstaat dan niet meer, er is een grotere woonruimte met meer faciliteiten nodig. Niet alle meerderjarige wezen verkeren in een soortgelijke situatie, volgens Tabel 2.2 waren er in 2019 12 wezen die met een partner of een kind in één huis woonden. Hoeveel wezen er zijn die voor een jongere broer of zus zorgen, blijkt niet uit dezelfde cijfers. In ons onderzoek treffen we twee volwassen wezen die voor een jongere broer of zus zorgen. Overigens ligt €680 in 2021 nét onder de huurgrens, het gezin in kwestie kan nu nog de huurtoeslag ontvangen. Wil het gezin een groter huis vinden, dan is de huurgrens van €752,33 al snel bereikt.

zelfstandig de huur of de hypotheek betalen, zij moeten het huis dan noodgedwongen verkopen⁵⁸. Uitstel van betaling van een huis is voor wezen niet mogelijk, al heeft de minister van BZK wel beloofd te gaan werken aan een wetsvoorstel. Recent zijn er in de media voorbeelden geweest van jonge mensen die hun ouders verloren en van wie vrijwel direct geëist werd dat zij het huis van hun ouders zouden verkopen⁵⁹.

Boven op de huur komen voor studerende wezen de kosten van een opleiding. Opleidingskosten liggen ongeveer tussen de €250 en €2.200 (MBO Entree t/m MBO-4, hbo of universiteit⁶⁰), dit komt neer op ongeveer €100 per maand (variërend van €21 tot €183 per maand). De wezen die wij voor dit onderzoek spreken, volgen allemaal een opleiding/studie of zijn van plan een opleiding/studie te gaan volgen. Studeren is voor hen niet altijd een makkelijke keuze. Gezien hun totale inkomen is werken soms een logischer keuze dan studeren. Zeker wanneer de wezenuitkering stopt na de 21e verjaardag, zijn de kosten voor de huur plus de opleiding/studie soms lastig te overzien. Eén geïnterviewde wees zou graag een vervolgstudie willen doen, maar ziet geen mogelijkheid om deze te bekostigen zonder wezenuitkering. Deze wees moet ook een appartement voor twee betalen: hij zorgt voor zijn jongere broertje.

Jongvolwassenen kunnen op hun 18e verjaardag al wees zijn of kunnen na hun verjaardag wees worden. Als jongvolwassenen hun laatste/enige juridische ouder verloren toen zij nog minderjarig waren (oftewel: zij waren vóór hun 18^e verjaardag al wees), dan bestaat er de mogelijkheid dat er een oudere volwassene is die financieel bij kan springen: de natuurlijke persoon die in het verleden hun voogd was. Dan komen de kosten van alleenstaand leven weer enigszins overeen voor wezen en niet-wezen. We treffen veel jongvolwassen wezen die het liefst zo min mogelijk van hun voormalig voogd vragen.

4.3 Conclusie

Al met al lijkt het erop dat de kosten van de opvoeding en verzorging van minderjarige wezen voogden en verzorgers niet significant afwijken van de kosten voor de opvoeding en verzorging van biologische kinderen. Verzorgers van minderjarige wezen moeten niet meer uitgeven voor deze kinderen, soms kiezen ze ervoor om wel wat meer te investeren in vrijetijdsbesteding (bijvoorbeeld vakanties, uitjes, sportclubs). Vrijetijdsbesteding wordt meerdere malen genoemd als manier om kinderen te helpen omgaan met het overlijden van hun ouders.

Voor meerderjarige wezen die alleenstaand zijn (de op één na grootste groep die de wezenuitkering ontvangt) lopen de kosten wel op in vergelijking met die van alleenstaande niet-wezen. Zij moeten namelijk vaak alle kosten zelf betalen, zonder financiële bijdrage van ouders. Lukt het hen niet om alle kosten te betalen, dan hebben wezen geen ouders en/of ouderlijk huis om op terug te vallen. In dat opzicht ervaren de geïnterviewde alleenstaande wezen grote verschillen met de niet-wezen in hun vriendenkringen. Vooral de huur van een woning weegt zwaar. Veel jongvolwassen wezen hebben nog een goede band met hun voormalig voogden

⁵⁸ Bron: Aanhangsel van de Handelingen, 2335. Vergaderjaar 2020-2021.

⁵⁹ Bijvoorbeeld Fabienne en Valerie Valk uit Enschede: *Hun moeder overleed en nu moeten dochters Fabienne en Valerie uit hun huurhuis: 'Mama zou dit vreselijk vinden'*. De Gelderlander, 1 oktober 2021. <https://www.gelderlander.nl/enschede/hun-moeder-overleed-en-nu-moeten-dochters-fabienne-en-valerie-uit-hun-huurhuis-mama-zou-dit-vreselijk-vinden-a9275a8c/>

⁶⁰ In het schooljaar 2021/2022 zijn onderwijs- en studiekosten gehalveerd. Het is vooralsnog niet bekend of dit ook zal opgaan voor het schooljaar 2022/2023.

(voogdij loopt af op de 18^e verjaardag), dan is er de mogelijkheid dat een voogd financieel kan bijspringen. Al maken de jongvolwassen wezen hier liever geen gebruik van.

Aan de hand van de gegevens in dit hoofdstuk is berekend welk percentage van de kosten door de wezenuitkering betaald kan worden. De kosten zoals deze ingeschat zijn door ABN AMRO en 24baby hebben wij bij elkaar opgeteld. Bovendien bevatten de inschattingen van ABN AMRO en 24baby voor minderjarige kinderen geen kost en inwoning, daarom hebben wij stelposten meegenomen in de berekening: per maand grofweg €200 extra voor 2- tot 5-jarigen, €250 extra voor 5- tot 13-jarigen en €300 extra voor 13- tot 18-jarigen. Het dekkingpercentage per leeftijdsgroep is weergegeven in de figuur op de volgende bladzijde. Het gaat om een indicatie, kosten (en daarmee het dekkingpercentage) zullen per gezin zeer uiteenlopen.

Gemiddelde meerwaarde van de wezenuitkering

Tot de 16e verjaardag is de wezenuitkering onafhankelijk. Daarna moet een wees schoolgaand zijn of een opleiding volgen om in aanmerking te komen. Niet-schoolgaande wezen ouder dan 18 jaar kunnen de wezenuitkering ook ontvangen wanneer zij (financieel) zorg dragen voor een andere wees die wél schoolgaand is.

Verzorgingskosten voor kinderen 2 tot 5:

- Opvang: Inkomensafhankelijk
- Kleding: €400 - €750 (per jaar)
- Luiers: €300-€685 (per jaar)
- Slaapkamer €100-€500 (eenmalig)
- Speelgoed: €50-€300

Stelpost kost en inwoning: €200 per maand

Totaal: maandelijks minstens €265,28 - €358,47

Wezenuitkering voor 0 tot 10 jaar: maandelijks €417,72 (met loonheffingskorting)

De wezenuitkering dekt 117% tot 157% van de verzorgingskosten voor weeskinderen van 2 tot 5 jaar

Verzorgingskosten voor kinderen 5 tot 13:

- Opvang: Inkomensafhankelijk
- Schoolkosten: €50 bijdrage per jaar
- €20 - €100 aan schoolspullen
- Kleding: €450 - €800 (per jaar)
- Zakgeld: €25 - €120 (per jaar)
- Sport en vrije tijd: €100 - €500 (per jaar)
- Zwemles: €500 - €900 voor diploma A

Stelpost kost en inwoning: €250 per maand

Totaal: maandelijks minstens €308,96 - €390,21

Wezenuitkering voor 0 tot 10 jaar: maandelijks €417,72 (met loonheffingskorting)

De wezenuitkering dekt 107% tot 135% van de verzorgingskosten voor weeskinderen van 5 tot 10 jaar

Wezenuitkering voor 10 tot 16 jaar: maandelijks €617,75 (met loonheffingskorting)

De wezenuitkering dekt 158% tot 200% van de verzorgingskosten voor weeskinderen van 10 tot 13 jaar

Verzorgingskosten voor kinderen 13 tot 18:

- Schoolkosten: €70 bijdrage
- €50 - €200 schoolspullen
- Zakgeld: €180 - €360 (per jaar)
- Kleedgeld: €360 - €600 (per jaar)
- Sport en vrije tijd: €150 - €600 (per jaar)

Stelpost kost en inwoning: €300 per maand

Totaal: maandelijks minstens €367,50 - €452,50

Wezenuitkering voor 10 tot 16 jaar: maandelijks €617,75 (met loonheffingskorting)

De wezenuitkering dekt 137% tot 168% van de verzorgingskosten voor weeskinderen van 13 tot 16 jaar

Wezenuitkering voor 16 tot 21 jaar: maandelijks €752,02 (met loonheffingskorting)

De wezenuitkering dekt 166% tot 205% van de verzorgingskosten voor weeskinderen van 16 tot 18 jaar

Leefkosten voor studenten:

- Huur: 426 euro
- Boodschappen: 173 euro
- Studietoelagen en -benodigdheden: 49 euro
- Vervoer (naast de OV-kaart): 72 euro
- Ontspanning, uitgaan en sport: 124 euro
- Kleding en schoenen: 53 euro
- Zorgverzekering: 115 euro
- Telefoon: 19 euro

Totaal: maandelijks minstens €1031,00

Wezenuitkering voor 16 tot 21 jaar: maandelijks €752,02 (met loonheffingskorting)

Wezenuitkering voor 16 tot 21 jaar: maandelijks €515,60 (zonder loonheffingskorting)

De wezenuitkering dekt 73% van de leefkosten van wezen van 18 tot 21 jaar

De wezenuitkering dekt 50% van de leefkosten van wezen van 18 tot 21 jaar

Portret J: “Mijn kind mag niet de dupe worden van mijn financiële problemen”

Weeskind J is een jongen van 9 jaar. Acht jaar geleden werd zijn oma zijn wettelijk voogd. Met z'n tweeën wonen weeskind J en zijn oma in een sociale huurwoning. De moeder van weeskind J overleed in Caribisch Nederland aan een ziekte. Niemand weet waar de vader van weeskind J is. De oma van weeskind J heeft haar baan in de zorg moeten opzeggen om op weeskind J te kunnen passen, zij heeft een bijstandsuitkering.

Omdat zijn vader weeskind J nooit erkend heeft en zijn moeder overleden is, komt weeskind J in aanmerking voor de wezenuitkering. Zijn oma zou de wezenuitkering voor hem in ontvangst nemen, maar kan dat sinds een jaar niet meer zelf doen. Toen heeft zij zich namelijk vrijwillig aangemeld bij de schuldsanering. Sindsdien betaalt de SVB de wezenuitkering niet meer aan haar, maar wordt deze direct op rekening van de Kredietbank gestort. De wezenuitkering van weeskind J werd immers beschouwd als inkomen van zijn oma, en zij heeft ervoor getekend dat al haar inkomen door de Kredietbank geïnd zou worden. Ze had niet door dat de wezenuitkering ook onder háár inkomen gerekend zou worden, ze had begrepen dat deze uitkering eigendom van weeskind J was.

Wekelijks ontvangt het gezin nu €70 leefgeld van de Kredietbank. Daarnaast ontvangt ze elk kwartaal €271 aan kinderbijslag. (Wat er met haar kindgebonden budget gebeurt, is niet duidelijk. Waarschijnlijk wordt dat ook door de Kredietbank geïnd.) Het opgetelde bedrag is onvoldoende voor weeskind J en zijn oma, hij heeft namelijk heel veel hulp nodig. Weeskind J heeft gedrags- en (nog niet gediagnosticeerde) medische problemen, zijn medicatie en behandelingen kosten zijn oma veel meer dan het beschikbare leefgeld. Volgens haar kan hij maar heel moeilijk omgaan met het overlijden van zijn moeder. Na alle uitgaven gericht op weeskind J houdt zijn oma nauwelijks geld voor zichzelf over.

Het liefst zou de oma van weeskind J zijn wezenuitkering inzetten om zijn behandelingen van te bekostigen, maar zolang zij in de schuldsanering zit is dit geen mogelijkheid. Ze heeft het gevoel dat de wezenuitkering zonder haar medeweten uit handen van haar kind is getrokken.

Portret K: “Mijn uitkering is inmiddels gestopt, dus ik moet nu rondkomen van het geld van de meisjes”

De wezen in gezin K zijn drie tienermeisjes. Hun moeder overleed ongeveer twee jaar geleden aan een terminale ziekte. Nog voordat ze overleed maakte ze afspraken over de opvang van haar kinderen: haar goede vriend kon voor de meisjes zorgen. Een vader was er op dat moment al niet meer, die heeft de meisjes nooit erkend. Na een korte juridische strijd mocht de alleenstaande vriend van hun moeder voogd worden. Hij kon samen met de meisjes intrekken in het huurhuis van hun moeder. In zijn eigen huurwoning was namelijk niet genoeg ruimte voor een gezin van vier. Hij had al geen betaalde baan vóórdat hij de voogdij over de meisjes kreeg, maar nu hij voor hen moet zorgen komt hij al helemaal niet meer aan werk toe. Aan de drie tienermeisjes heeft hij een dagtaak. Gelukkig wordt hij bijgestaan door zijn eigen ouders en zussen.

Voordat hij voogd werd van de meisjes, ontving hij een uitkering. Die uitkering was voldoende voor hem alleen, maar voor een gezin van vier schoot de uitkering echt tekort. Pas een halfjaar nadat hun moeder overleden was, kreeg haar vriend de wettelijke voogdij over de wezen. Met behulp van een advocaat moest deze voogdij geregeld worden bij de rechtbank. Sindsdien ontvangt hij voor de meisjes de kinderbijslag en waarschijnlijk een kindgebonden budget. Een maatschappelijk werker wees hem daarnaast op het bestaan van de wezenuitkering, die hij ook aanvroeg. De aanvraag werd in één keer goedgekeurd. Maar toen kwam de Belastingdienst om de hoek kijken: zijn opgetelde inkomen (het grootste deel daarvan bestaat uit de drie wezenuitkeringen) zou te hoog zijn. Hij mocht niet langer een uitkering ontvangen.

Gezin K komt nu rond van ongeveer €2000 per maand (inclusief zorgtoeslag, voor huurtoeslag is het nieuwe appartement te duur). Daarvan betaalt hun voogd de huur van het nieuwe appartement (€822 per maand), g/w/l, boodschappen, schoolspullen, kleren voor de meisjes, abonnementen en uitjes. Gezin K komt maar nét uit met dit geld. Maar de meisjes hebben geen spaarrekeningen voor later, er blijft helemaal niets over aan het einde van de maand. Zodra zij 18 worden is er voor hen niets extra's, want hun moeder heeft hen ook niets kunnen nalaten.

De uitjes zijn voor de wezen belangrijk: zij zitten nog erg in over het overlijden van hun moeder. Een reisje naar Disney of een vakantie in het buitenland kan hun voogd hen niet onthouden, vindt hij. De drie meisjes zijn misschien een beetje verwend, maar in ruil daarvoor is hun nieuwe voogd soms gedwongen om op uitgaven voor zichzelf te korten.

Financiële aanvullingen op de wezenuitkering

In dit hoofdstuk bespreken we welke financiële regelingen er voor wezen en/of hun voogden bestaan in aanvulling op de wezenuitkering. Allereerst bespreken we enkele regelingen die min of meer situatieonafhankelijk zijn (paragraaf 5.1). In paragraaf 5.2 zijn per opvangstructuur de aanvullende financieringsstromen genoemd: voor netwerkverzorgers, pleegouders, gecertificeerde instellingen en alleenstaande wezen. We concluderen aan de hand van deze aanvullende financiële regelingen de meerwaarde van de wezenuitkering per doelgroep (paragraaf 5.3).

5.1 Aanvullingen onafhankelijk van opvangsituatie

In het vorige hoofdstuk hebben we een beeld gegeven van de kosten die gemoeid zijn met de opvoeding en verzorging van wezen. De wezenuitkering komt (gedeeltelijk) aan deze kosten tegemoet. Daarnaast zijn er aanvullende financieringsstromen, die wij in dit hoofdstuk bespreken.

Wezen en/of hun voogden hebben allereerst de mogelijkheid gebruik te maken van inkomen uit werk. Is het inkomen uit werk onvoldoende, dan zijn er in Nederland daarnaast inkomensafhankelijke regelingen beschikbaar voor mensen die dat nodig hebben. Onder bepaalde voorwaarden kunnen Nederlanders in aanmerking komen voor de toeslagen en een (aanvullende) bijstandsuitkering. Daarnaast kunnen wezen of hun voogden één of meerdere

wezenpensioenen en/of erfenissen ontvangen. In deze paragraaf bespreken we deze drie vier situatieonafhankelijke aanvullingen.

5.1.1 Salaris

Zowel voogden als wezen ouder dan 13 jaar hebben de mogelijkheid inkomen uit werk te verdienen. Voor minderjarige wezen is dat, door het minimumjeugdloon dat door vrijwel alle werkgevers wordt toegepast, in de eerste instantie uiteraard geen hoog inkomen. Vanaf ongeveer 16 jaar kan een wees een wat hoger salaris gaan verdienen, al geldt het minimumjeugdloon tot de leeftijd van 21 jaar. We treffen in dit onderzoek twee jongere broertjes van volwassen wezen die op de leeftijd van 16 op deze manier financieel bijdragen aan het huishouden. Ook weeskinderen die onder voogdij staan van een gecertificeerde instelling kunnen bijverdienen. Vanaf het moment dat een wees 18 jaar wordt en in staat is voltijd te werken, verdient hij of zij minimaal €850,50 per maand.

De interviews schetsen het beeld dat dit in de praktijk niet mogelijk is: niet alleen volgen de geïnterviewde meerderjarige wezen meestal een voltijd opleiding en blijft er op een dag maar weinig tijd over, ook geeft een aantal van hen aan emotioneel niet stabiel genoeg te zijn voor voltijd werk. De geïnterviewde wezen kunnen per week ongeveer twee dagen werken naast hun studie. Hun salaris draagt maar beperkt bij aan hun bestaanszekerheid, voor deze wezen is de aanvullende beurs en de wezenuitkering een veel bruikbaarere bron van inkomsten.

Ook netwerkverzorgers hebben veelal inkomsten uit werk. Een deel van dit inkomen kan ingezet worden bij de opvoeding en verzorging van een weeskind. Bij pleegoudergezinnen met twee ouders zien we dat meestal één ouder werkt en de ander niet. Hoe minder problematiek er speelt bij een pleegkind, hoe meer pleegouders in staat lijken om naast de opvoeding en verzorging te werken. Het is geen noodzaak voor pleegouders om te werken voor de extra kosten van een wees, aangezien pleegouders voor de dagelijkse kosten van een pleegkind de pleegvergoeding ontvangen. De hoogte van de inkomsten uit werk zijn afhankelijk van de leeftijd van de voogd en van de wees. Is de wees erg jong, dan is het soms nodig dat iemand minder gaat werken of de baan opzegt om voor het kind te zorgen. Als de netwerkverzorgers wat ouder zijn (bijvoorbeeld grootouders) dan is de kans groot dat één of allebei al met pensioen zijn of binnenkort met pensioen gaan. Dan moet de pensioenuitkering worden aangewend om voor het kind te zorgen.

Pleegouders kiezen er meestal voor om een pleegouder te worden wanneer zij zeker weten dat ze voldoende inkomen en/of vermogen hebben om een pleegkind op te voeden en te verzorgen. Bij de pleegouders die wij interviewen voor dit onderzoek, komt het vaak voor dat de vrouw niet of maar enkele uren per week werkt om zorg te kunnen dragen voor de kinderen. Echtgenoten in deze pleeggezinnen blijven wel werken, al dan niet voltijd. Wanneer besloten wordt minder uren te werken, betekent dit meestal inkomensverlies⁶¹.

5.1.2 Toeslagen

Voor voogden van minderjarige wezen en voor alleenstaande meerderjarige wezen zijn in ieder geval twee toeslagen relevant: de huurtoeslag en de zorgtoeslag. Daarnaast komen de voogden ook geregeld in aanraking met de kinderopvangtoeslag en het kindgebonden budget. Ook voor volwassen wezen met eigen kinderen zijn deze toeslagen beschikbaar, maar uit

⁶¹ Bron: *Onderzoek naar de financiële aspecten van pleegzorg*. Ecorys, 2018. Blz. 42-43

vooronderzoek van het CBS blijkt dat deze situatie zeer zeldzaam is. Het kindgebonden budget bespreken we in [paragraaf 5.2.1](#) onder de verzamelnaam kindregelingen.

Wanneer een weeskind opgenomen wordt door een nieuw gezin, kan het recht op de **huurtoeslag** van dit nieuwe gezin veranderen. Het is mogelijk dat verzorgers van weeskinderen – zowel netwerkverzorgers als pleegouders – recht op huurtoeslag krijgen of dat hun huurtoeslag toeneemt wanneer er een minderjarig kind bij een gezin intrekt. Daar kunnen de volgende redenen voor zijn:

- Verzorgers moeten soms minder werken of hun baan volledig opzeggen om voor een weeskind te kunnen zorgen. Het inkomen wordt dan lager. Wanneer het inkomen lager wordt, kan er recht op huurtoeslag ontstaan of de huurtoeslag kan hoger worden.
- Bij een gezin van acht of meer personen verandert de rekenhuur. Trekt een weeskind in bij een gezin van zeven, dan kan er recht op huurtoeslag ontstaan die er daarvoor nog niet was.
- Is de verzorger of zijn beide verzorgers jonger dan 23, dan is de huurgrens in 2021 €442,46. Met een inwonend kind wordt deze huurgrens hoger. De wees wordt als inwonend kind gezien zolang hij/zij minderjarig is. Trekt er een weeskind in bij een verzorgers of twee verzorgers van 23 jaar of jonger, dan neemt de huurgrens toe tot €752,33. Er kan dan recht op huurtoeslag ontstaan. Dit komt bijvoorbeeld voor wanneer een meerderjarige wees (tot 23 jaar) en zijn/haar minderjarige broertje of zusje samen in een huurhuis wonen.

Ook volwassen wezen maken vaak gebruik van de huurtoeslag om hun huurwoning van te bekostigen. In de meeste gevallen is hun inkomen niet erg hoog. Het is onbekend of het meerderjarige wezen altijd lukt om een huurwoning te vinden waarvan de maandelijkse huur minder dan de huurgrens van €442,46 is. Is de wezenuitkering sinds het overlijden van de ouder opgespaard, dan vormt het totale vermogen van de wees mogelijk een uitsluitingscriterium voor de huurtoeslag. De meerderjarige wezen die voor dit onderzoek geïnterviewd zijn en die een woning huren, maken allemaal gebruik van de huurtoeslag. Vanaf de 23^e verjaardag, of wanneer de wees zelf een kind heeft of krijgt, neemt de maximale huur toe.

Wordt een netwerkverzorger voogd van een wees, dan valt de wees onder de zorgverzekering van de voogd. Tot de leeftijd van 18 jaar is de zorgverzekering gratis. Het kind moet dan wel ingeschreven staan bij de zorgverzekeraar van de voogd. De zorgtoeslag van de voogd verandert in dit geval niet. De aanwezigheid van een weeskind heeft dus geen invloed op het recht op en de hoogte van de zorgtoeslag van een voogd. Wel kunnen wezen die 18 jaar worden zélf gebruik gaan maken van de **zorgtoeslag**, mits hun inkomen en vermogen niet te hoog zijn. De maximale zorgtoeslag in 2021 is €107 per maand.

Verzorgers kunnen voor jongere kinderen **kinderopvangtoeslag** ontvangen. De kinderopvangtoeslag is niet meer beschikbaar vanaf het moment dat het kind naar het voortgezet onderwijs gaat, meestal wanneer een kind 12 jaar oud is. Wanneer de verzorger(s) van het weeskind betaald werkt/werken of een opleiding volgt/volgen, heeft het gezin recht op kinderopvangtoeslag wanneer het kind gebruik maakt van kinderopvang. De kinderopvangtoeslag kan ingezet worden om de kosten voor dagopvang en buitenschoolse opvang gedeeltelijk te dekken, ouders/verzorgers betalen wel altijd een eigen bijdrage. De hoogte van de kinderopvangtoeslag is inkomensafhankelijk en afhankelijk van de opvangkosten (tarief per uur). Voogden van weeskinderen – namelijk netwerkverzorgers en pleegouders –

kunnen ook aanspraak maken op de kinderopvangtoeslag om de opvang te bekostigen. Is de voogd geen natuurlijke persoon, dan is de kinderopvangtoeslag niet beschikbaar. Dit komt erop neer dat niemand voor geïnstitutionaliseerde wezen de kinderopvangtoeslag ontvangt⁶².

De bovenstaande drie toeslagen zijn inkomensafhankelijk. De wezenuitkering wordt aangemerkt als inkomen. Dat betekent dat het recht op en de hoogte van de toeslagen mede (kunnen) worden bepaald door de wezenuitkering. De wezenuitkering kan wel aangemerkt worden als bijzonder inkomen wanneer een voogd of een meerderjarige wees een verzoek indient bij de Belastingdienst. Wanneer de wezenuitkering tot bijzonder inkomen wordt gerekend, heeft deze geen invloed meer op de hoogte van of het recht op de toeslagen⁶³. De pleegvergoeding, die besproken wordt in [paragraaf 5.3.1](#), wordt nooit meegenomen bij de berekening van de toeslagen.

5.1.3 Bijstandsuitkering

Per 1 juli 2021 is het wettelijk minimumloon (WML) €1.701,00 bruto per maand. Wanneer het inkomen van een huishouden ontoereikend is om rond te komen, dan is het mogelijk om een bijstandsuitkering aan te vragen. De bijstandsuitkering vult aan tot een bepaald percentage van het WML, dat afhangt van de gezinssituatie in het huishouden. Zo is de bijstandsnorm voor een gehuwd of samenwonend koppel 100 procent van het WML en is de bijstandsnorm voor een alleenstaande ouder 70 procent van het WML.

Voogden en wezen ouder dan 18 jaar die niet schoolgaand zijn of een opleiding volgen én die geen WML verdienen, kunnen aanspraak maken op een bijstandsuitkering. Het is mogelijk dat netwerkverzorgers en pleegouders minder kunnen werken om een weeskind te verzorgen en op te voeden. Dan kan recht op een aanvullende of volledige bijstandsuitkering ontstaan. We zien dat de pleegvergoeding (zie [paragraaf 5.3.1](#)) automatisch als bijzonder inkomen gerekend wordt en dus geen invloed heeft op het recht op en de hoogte van de bijstandsuitkering. De wezenuitkering wordt niet automatisch op deze manier aangemerkt. Dit leidt in een enkel geval ([portret K](#)) tot verval van het recht op de bijstandsuitkering, omdat het inkomen inclusief wezenuitkering te hoog was⁶⁴.

5.1.4 Wezenpensioen(en) en erfenis(sen)

Soms laten juridische ouders één of meerdere wezenpensioenen na aan hun kind. Het wezenpensioen wordt door een pensioenfonds of pensioenverzekeraar aan de wees betaald. Vanaf welke leeftijd en tót welke leeftijd de wees een wezenpensioen kan ontvangen, verschilt per pensioenfonds. Zo zijn er pensioenfondsen die het wezenpensioen uitbetalen tot het achterblijvende kind 18 jaar wordt en pensioenfondsen die het wezenpensioen uitbetalen vanaf het moment dat het achterblijvende kind 18 jaar wordt (bijvoorbeeld tot 21 of 25 jaar oud). Wanneer de wees jonger is dan 18 jaar wanneer het wezenpensioen vrijkomt, valt het geld onder verantwoordelijkheid van de voogd. Het is dus mogelijk dat een netwerkverzorger of pleegouder het wezenpensioen ontvangt en naar eigen inzicht kan uitgeven. Wanneer het

⁶² Eén netwerkvoogd geeft aan dat de toeslagen van een kind na het overlijden van de laatste/enige juridische ouder direct beëindigd worden, totdat de kinderrechtster een nieuwe voogd benoemt. Het komt voor dat het even duurt voordat er een nieuwe voogd aangewezen kan worden, bijvoorbeeld wanneer er binnen de biologische familie van het kind ruzie ontstaat of wanneer pleegouders nog twijfelen of ze ook voogd willen worden. Totdat er een nieuwe voogd benoemd is, staat het kind onder voogdij van een gecertificeerde instelling. Er zijn dan geen toeslagen beschikbaar, terwijl er wel kosten gemaakt worden, bijvoorbeeld voor de kinderopvang. Het is lastig voor elkaar te krijgen dat de kinderopvangtoeslag met terugwerkende kracht overgemaakt wordt zodra er een besluit over de voogdij is genomen.

⁶³ Bron: *Factsheet. Overzicht financiële regelingen Pleegzorg*. Stelselwijziging Jeugd, april 2015.

⁶⁴ Wettelijk gezien valt de wezenuitkering niet onder het inkomen van de in de bijstand begrepen persoon (namelijk de netwerkouder), maar in de uitvoering is deze kennis niet altijd aanwezig. Dat levert fouten op, zoals bij deze voogd het geval is.

wezenpensioen uitbetaald wordt aan een minderjarige wees die onder voogdij van een gecertificeerde instelling staat, ontvangt de instelling in principe het geld. Deze laatste situatie hebben wij in het onderzoek niet getroffen.

Omdat het wezenpensioen 14 procent van het opgebouwde ouderdompensioen inhoudt, hangt de exacte hoogte van het maandelijkse bedrag af van het inkomen van de juridische ouder(s). Een voorbeeld van een specifiek bedrag dat door een meerderjarige wees maandelijks ontvangen wordt, is €93. Een andere wees in dit onderzoek ontvangt per maand €500 à €600 vanuit drie verschillende wezenpensioenen. De bedragen vanuit het wezenpensioen lopen sterk uiteen. We treffen in het onderzoek ook een aantal wezen wiens enige juridische ouder geen pensioen kon opbouwen voor haar overlijden. In die gevallen is er dan ook geen wezenpensioen voor de nabestaanden.

Zodra de wees meerderjarig wordt, komt er eventueel geld vrij dat door de juridische ouder(s) van de wees opgespaard is in de vorm van een erfenis. Twee volwassen wezen die wij interviewen, hebben een erfenis van hun ouders ontvangen. Het gaat om hoge bedragen. Eén van hen heeft daarnaast een familiehuis geërfd, al was dit huis eigendom van een grootouder en niet van zijn juridische ouders. Vier van de geïnterviewde meerderjarige wezen hebben geen erfenis.

5.2 Aanvullingen afhankelijk van opvangsituatie

In deze en de volgende paragrafen in dit hoofdstuk bespreken we aanvullende financiële regelingen die afhangen van de opvangsituatie van de wees. Per opvangsituatie bepalen we op basis van de interviews de financiële meerwaarde van de wezenuitkering.

5.2.1 Netwerkverzorgers

16 van de wezen over wie wij spreken zijn opgevangen door verzorgers in hun eigen netwerk.

Kindregelingen

Alle netwerkverzorgers die voogdij over een weeskind krijgen, kunnen de kinderbijslag aanvragen. De kinderbijslag is inkomensonafhankelijk (net als de wezenuitkering). De kinderbijslag wordt per kwartaal uitgekeerd door de SVB. De kinderbijslag neemt toe op de 6^e en 12^e verjaardag van het kind en stopt wanneer het kind 18 jaar wordt. De leeftijdscategorieën van de kinderbijslag overlappen niet met de leeftijdscategorieën van de wezenuitkering. In de onderstaande tabel is weergegeven hoe de twee regelingen met elkaar overlappen:

Tabel 5.2. Combinatie van kinderbijslag en wezenuitkering (met en zonder loonheffingskorting) per maand

Leeftijd	0 tot 6	6 tot 10	10 tot 12	12 tot 16	16 tot 18	18 tot 21
Kinderbijslag p/m	€224,87 ÷ 3	€273,05 ÷ 3	€273,05 ÷ 3	€321,24 ÷ 3	€321,24 ÷ 3	-
Wezenuitkering netto p/m	zonder l.h.korting	€264,14	€264,14	€389,08	€389,08	€515,60
	met l.h.korting	€417,72	€417,72	€617,75	€617,75	€752,02
Totaal	€339,10- 492,68	€355,16- 508,74	€480,10- 708,17	€496,16- 724,23	€622,68- 829,10	€515,60- €752,02
Mediaan van totaal*	€415,89	€431,95	€594,14	€610,20	€725,89	€633,81

* De mediaan is weergegeven om verderop in dit rapport vergelijkingen te kunnen maken. In de praktijk heeft het merendeel van de geïnterviewde ontvangers van de wezenuitkering waarschijnlijk de loonheffingskorting toegepast.
Bron bedragen kinderbijslag: *Kinderbijslag bedragen vierde kwartaal 2021*. Sociale Verzekeringsbank.
<https://www.svb.nl/nl/kinderbijslag/bedragen-betaaldagen/bedragen-kinderbijslag>
Bron nettobedragen wezenuitkering: <https://www.st-ab.nl/normanw.htm>

De optelsom van de kinderbijslag en de wezenuitkering neemt met de leeftijd toe, totdat de wees 18 jaar wordt. Dan loopt ook de wettelijke voogdij ten einde. Vanaf die leeftijd heeft de wees bijvoorbeeld recht op een aanvullende beurs en een tegemoetkoming voor scholieren van 18 jaar of ouder, zie [paragraaf 4.5](#).

Gekoppeld aan de kinderbijslag kan een netwerkverzorger ook in aanmerking komen voor het kindgebonden budget en/of de dubbele kinderbijslag. Om het inkomensafhankelijke kindgebonden budget te ontvangen mag de voogd of mogen de voogden geen te hoog (gezamenlijk) inkomen en vermogen hebben. De wezenuitkering wordt noch onder inkomen noch onder het vermogen meegerekend. Het kindgebonden budget is hoger voor alleenstaande verzorgers en neemt toe wanneer het kind 12 of 16 jaar oud wordt⁶⁵. Het kindgebonden budget wordt, in tegenstelling tot de kinderbijslag en dubbele kinderbijslag, maandelijks uitgekeerd.

Ook dubbele kinderbijslag is gekoppeld aan de kinderbijslag. Die moet de verzorger zelf aanvragen en is inkomensafhankelijk. Een verzorger kan recht hebben op dubbele kinderbijslag wanneer het weeskind intensieve zorg nodig heeft of wanneer het weeskind uitwonend is vanwege het volgen van een opleiding. Of een gezin in aanmerking komt voor de kinderbijslag vanwege intensieve zorg, wordt op persoonlijke basis beoordeeld door het Centrum voor Intensieve Zorg (CIZ). Of het gezin in aanmerking komt voor de kinderbijslag om onderwijsredenen, wordt beoordeeld door de SVB⁶⁶.

Meerwaarde wezenuitkering voor weeskinderen in netwerkgezinnen

Behalve de (dubbele) kinderbijslag zijn veel van de beschikbare regelingen voor netwerkverzoekers inkomensafhankelijk. De inkomens van netwerkverzoekers kunnen erg uiteenlopen, daarmee lopen ook de regelingen waarvoor zij in aanmerking kunnen komen erg uiteen. Dit zien we ook terug in de interviews: de wezen die door netwerkverzoekers zijn opgevangen, komen in verschillende inkomenssituaties terecht.

⁶⁵ Berekening kindgebonden budget 2021. Belastingdienst.

⁶⁶ Zie voor een nadere uitwerking o.a. A. Bouwstenen voor beleidsdoorlichting kindregelingen en evaluatie WHK. Verwonderzoek en De Beleidsonderzoekers, 22 juni 2018.

“De wezenuitkering was zeker geen overbodige luxe. We waren vast wel rondgekomen van de twee inkomens, maar het was toch wel een klap. We hadden het zonder ook wel gered, maar dan was het totaalplaatje minder geweest. Met de wezenuitkering konden de kinderen zwemmen, op basketbal, op dansles, een beugel. Zonder wezenuitkering moet je keuzes gaan maken. Dan had hij bijvoorbeeld niet op basketbal gekund, terwijl hij op moeilijke dagen wel veel aan zijn team heeft gehad.”

Ook de meerwaarde van de wezenuitkering is afhankelijk van het inkomen van de netwerkverzorgers. Netwerkverzorgers met een laag inkomen hebben veel baat bij de wezenuitkering, ook al maken zij ook gebruik van de kinderbijslag en het kindgebonden budget. Zij hebben de wezenuitkering deels nodig om dagelijkse kosten van te betalen, deels kunnen zij de wezenuitkering opsparen voor later. De combinatie van een laag inkomen, kinderbijslag en het kindgebonden budget is voor veel verzorgers onvoldoende voor een spaarrekening voor het kind voor later, terwijl netwerkverzorgers wel vinden dat er iets klaar moet staan voor de wees wanneer deze 18 jaar wordt en daarmee de voogdij eindigt. Netwerkverzorgers met een hoog inkomen sparen de wezenuitkering liever op voor het moment dat de wees 18 jaar wordt, voor hen heeft de wezenuitkering eerder symbolische dan praktische betekenis.

Netwerkverzorgers kennen het kind per definitie al voordat de laatste/enige juridische ouders komt te overlijden, daarom speelt hun band met het weeskind natuurlijk ook een rol bij de keuze over zijn/haar opvang. De geïnterviewde netwerkverzorgers geven allemaal aan dat ze het weeskind ook opgevangen hadden zónder de wezenuitkering. Ze meeste netwerkouders wisten immers niet dat de wezenuitkering bestond totdat zij de voogdij toegewezen kregen en de informatiebrief van de SVB ontvingen of er via-via van op de hoogte gebracht werden. De wezenuitkering maakt de opvoeding en verzorging wel makkelijker.

5.2.2 Pleegouders

Wij treffen in het onderzoek ten minste tien wezen die op dit moment bij pleegouders wonen of in het verleden bij pleegouders hebben gewoond.

Wanneer pleegouders voogd worden van een weeskind, krijgen zij recht op de wezenuitkering. Ze kunnen er ook voor kiezen om de voogdij bij een gecertificeerde instelling te laten. Zolang pleegouders de pleegvergoeding ontvangen, hebben zij behalve recht op kinderopvangtoeslag, géén recht op de kindregelingen.

Pleegvergoeding

Alle pleegouders hebben recht op een pleegvergoeding. Dat is vastgesteld in de Jeugdwet. De pleegvergoeding is inkomensafhankelijk, net als de wezenuitkering. De pleegvergoeding wordt berekend aan de hand van het aantal dagen dat het pleeggezin voor een pleegkind zorgt en de leeftijd van het pleegkind. De pleegvergoeding dient ervoor om pleegouders schadeloos te stellen voor de dagelijkse kosten die zij hebben voor het pleegkind. In de onderstaande tabel is weergegeven hoe de combinatie van wezenuitkering en pleegvergoeding eruitziet. We gaan voor deze berekening uit van 30 zorgdagen in een maand, omdat weeskinderen geen ouders hebben om in het weekend bij te logeren. Wel kan het zijn dat weeskinderen doordeweeks bijvoorbeeld in een woon- of behandelgroep doorbrengen en 's weekends naar hun pleegouders toegaan. Deze situatie hebben wij in het onderzoek niet aangetroffen.

Tabel 5.3. Combinatie van pleegvergoeding en netto wezenuitkering (met en zonder loonheffingskorting) per maand van 30 dagen. Ter vergelijking weergeven we ook de totalen van de kinderbijslag en de wezenuitkering zoals weergegeven in Tabel 4.2.

Leeftijd	0 tot 9	9 tot 10	10 tot 12	12 tot 16	16 tot 18	18 tot 21	
Pleegvergoeding p/m	€576,90	€584,70	€584,70	€636,60	€702,90	€710,40*	
Wezen- uitkering netto p/m	zonder l.h.korting	€264,14	€264,14	€389,08	€389,08	€515,60	€515,60
	met l.h.korting	€417,72	€417,72	€617,75	€617,75	€752,02	€752,02
Totaal	€841,04- 994,62	€848,84- 1.002,42	€973,78- 1.202,45	€1.025,68 -1.254,35	€1.218,50 -1.454,92	€1.226,00 -1.462,42	
Mediaan van totaal**	€917,83	€925,63	€1.088,12	€1.140,02	€1.336,71	€1.344,21	
Mediaan kinderbijslag en wezenuitkering	Tot 6: €415,89 Tot 10: €431,95		€594,14	€610,20	€725,89	€633,81	

* Wanneer pleegkinderen na hun 18^e verjaardag nog behoefte hebben aan ondersteuning en begeleiding, kunnen zij tot hun 21ste een beroep doen op voortgezette jeugdhulp. Deze kunnen pleegouders bieden met behulp van de pleegvergoeding. Op dit moment is er op dit onderwerp een bestuurlijke afspraak, een wetswijziging is in de maak.

** De mediaan is weergegeven om verderop in dit rapport vergelijkingen te kunnen maken. In de praktijk heeft het merendeel van de geïnterviewde ontvangers van de wezenuitkering waarschijnlijk de loonheffingskorting toegepast.

Bron: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/jeugdhulp/vraag-en-antwoord/krijg-ik-een-vergoeding-voor-pleegzorg>

De pleegvergoeding is altijd belastingvrij en wordt te allen tijde als bijzonder inkomen gerekend. Hebben pleegouders schulden, dan mag er expliciet geen beslag gelegd worden op de pleegvergoeding^{67 68}.

Tabel 4.3 weergeeft de totalen zoals die er in de meeste situaties zullen uitzien. Er zijn ook situaties waarin de pleegvergoeding verhoogd wordt met een toeslag van €3,84 per dag (ongeveer €115,20 per maand extra):

- Bij crisisopvang in de eerste vier weken (bijv. voor aanschaf kleding en inrichting slaapkamer);
- Vanaf het derde pleegkind (bijv. voor huishoudelijke hulp en aanpassing huis);
- Bij een pleegkind met een beperking (hoogte van de toeslag wordt bepaald door de pleegzorgaanbieder)⁶⁹.

Pleegzorgorganisaties vergoeden bijzondere kosten los van de pleegvergoeding. Elke pleegzorgorganisatie heeft een iets andere definitie van bijzondere kosten. Daar kunnen bijvoorbeeld niet-vergoede zorg, brillen en contactlenzen, OV en de ouderbijdrage onder vallen⁷⁰. Er zijn daarnaast ook fondsen die zich specifiek richten op pleegkinderen en/of pleeggezinnen⁷¹ - naast de fondsen die zich specifiek inzetten voor (half)wezen.

⁶⁷ Bron: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/jeugdhulp/vraag-en-antwoord/krijg-ik-een-vergoeding-voor-pleegzorg>

⁶⁸ We treffen in dit onderzoek één netwerkouder op wiens wezenuitkering beslag is gelegd omdat zij onder bewindvoering staat. De wezenuitkering werd gezien als bron van inkomsten van de aanvrager. De Sociale Verzekeringsbank stort de wezenuitkering nu rechtstreeks op de rekening van de Kredietbank. De wezenuitkering wordt samen haar bijstandsuitkering, huurtoeslag en zorgtoeslag en grotendeels gebruikt om haar schulden af te betalen.

⁶⁹ Bron: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/jeugdhulp/vraag-en-antwoord/krijg-ik-een-vergoeding-voor-pleegzorg>

⁷⁰ Bron: <https://www.pleegzorg.nl/bibliotheek/30-geldzaken/11-kosten-en-vergoedingen/79-wat-valt-onder-bijzondere-kosten>

⁷¹ Zie bijvoorbeeld: <https://www.denvp.nl/fondsen>

Meerwaarde wezenuitkering voor weeskinderen in pleeggezinnen

De financiële situaties van netwerkverzorgers (zie [paragraaf 4.3](#)) en pleegouders zijn zeer verschillend. Pleegouders ontvangen, inclusief de wezenuitkering, grofweg het dubbele voor de opvang van een weeskind. Bovendien worden zij ook op andere vlakken ondersteund vanuit de pleegzorg. Er is één pleegouder die aangeeft dat de wezenuitkering meer ingericht zou moeten worden zoals de pleegvergoeding: met een basistraining, regelmatige controle en een professionele organisatie om advies bij in te winnen.

Sommige geïnterviewde pleegouders hebben (ondanks de pleegvergoeding en wezenuitkering) een laag inkomen. Overeenkomst tussen hen is dat de pleegmoeders in deze gezinnen hun baan hebben opgezegd en dat de pleegvaders ook niet werken. In dat geval is de aanvulling van pleegvergoeding en wezenuitkering zeer waardevol, zeker wanneer er meerdere pleegkinderen zijn (die niet allemaal de wezenuitkering ontvangen). De combinatie van pleegvergoeding en wezenuitkering is dan als het ware een vervanging van inkomsten uit werk van beide ouders. Deze combinatie van inkomsten draagt dan bij aan de dagelijkse kosten van de wees, maar mogelijk ook van pleegouders en eventuele biologische kinderen van pleegouders. In essentie moet de pleegvergoeding ervoor zorgen om pleegouders schadeloos te stellen voor de kosten van het pleegkind. De pleegvergoeding is er immers om te gebruiken voor de zorg van het pleegkind. Hetzelfde geldt voor de wezenuitkering, met het doel om bestaanszekerheid te realiseren voor de wees.

Pleegouders hebben de mogelijkheid om de wezenuitkering opzij te zetten voor wanneer het weeskind 18 jaar wordt, doordat zij voor de dagelijkse zorg de pleegvergoeding ontvangen. Er zijn ook pleegouders die de wezenuitkering niet opzichzelfstaand aan specifieke dingen uitgeven, maar die de wezenuitkering samenvoegen met de andere inkomsten. Zij noemen dat "op één hoop gooien". Voor hen is de wezenuitkering eerder een leuke bijkomstigheid.

De geïnterviewde pleegouders hebben er bewust voor gekozen om pleegzorg te bieden aan kinderen (in ruil voor de pleegvergoeding), de wezenuitkering is voor hen een mooi extra bedrag waarop zij van tevoren niet hadden gerekend. De wezenuitkering is voor pleegouders geen voorwaarde voor de opvang van een pleegkind, aangezien pleegouders vaak pas weten dat de wezenuitkering bestaat op het moment dat zij gematcht worden met een wees of nog later.

5.2.3 Gecertificeerde instellingen

We treffen in dit onderzoek drie wezen die onder voogdij van een gecertificeerde instelling staan en die hiernaast geen pleeg- of netwerkgezin hebben. Zij wonen in een woongroep. Een grotere instelling laat na intern onderzoek weten voogdij te hebben over 26 minderjarigen die de wezenuitkering ontvangen. Wanneer kinderen die onder voogdij bij een gecertificeerde instelling staan 18 jaar worden en dus meerderjarig zijn, komt de voogdij te vervallen. Volgens de geïnterviewde medewerkers van gecertificeerde instellingen (jeugdbeschermers die voogdijtaken uitvoeren) komt het wel vaak voor dat de wezen en hun contactpersonen bij de gecertificeerde instellingen overeenkomen dat er na de 18^e verjaardag een bewindvoerder aangesteld zal worden.

Uit de interviews blijkt dat bij alle gecertificeerde instellingen de wezenuitkering op een spaarrekening van de wees met een bankclausule wordt gezet. Dat betekent dat er alleen aanspraak op de wezenuitkering gemaakt kan worden met goedkeuring van een kantonrechter. De volgende situaties treffen wij:

- In één geval is het nooit nodig geweest geld van deze spaarrekening af te halen, omdat de gecertificeerde instelling zelf alle kosten kon financieren.
- Uit schriftelijk contact met een vierde instelling (niet over één specifieke wees) blijkt dat deze instelling financiële vergoedingen beschikbaar heeft voor bijkomende kosten zoals zak-, klee-, reis- en schoolgeld. In totaal kan de instelling maximaal €680 per jaar vergoeden. De wezenuitkering wordt niet gebruikt voor dit type uitgaven.
- In drie gevallen is het regelmatig nodig geweest om grotere bedragen af te schrijven van de wezenuitkering⁷². Deze gecertificeerde instellingen konden niet zelf de volledige kosten dragen.

Meerwaarde wezenuitkering voor weeskinderen bij een gecertificeerde instelling

Voor weeskinderen die onder voogdij staan bij een instelling, is de wezenuitkering erg belangrijk. Voor deze kinderen zijn er maar weinig andere regelingen beschikbaar, op enkele incidentele gemeentelijke fondsen na. Zij kunnen ook geen aanspraak doen op kindregelingen, omdat deze regelingen zijn voor mensen die kinderen verzorgen. Dat doet een gecertificeerde instelling per definitie niet, waardoor ze ook geen recht hebben op kindregelingen. In sommige gevallen wordt de wezenuitkering gebruikt om opvang van te bekostigen. In andere gevallen wordt de wezenuitkering opgespaard en vormt deze na de 18^e verjaardag de enige directe bron van inkomsten, bijvoorbeeld om binnen zeer korte tijd een woning van de bekostigen.

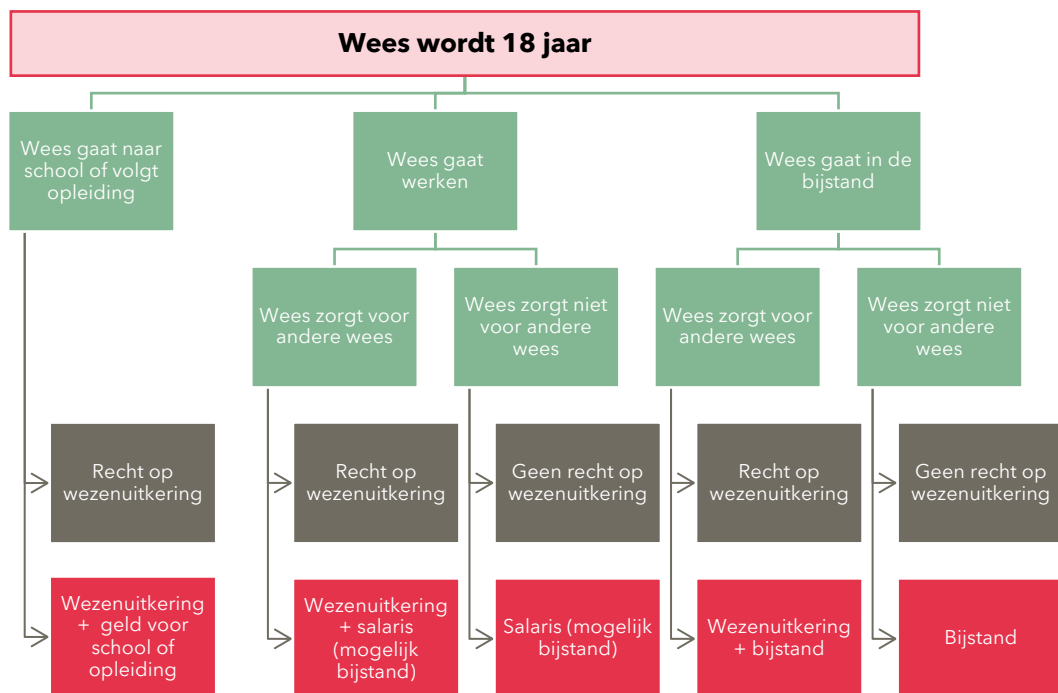
5.2.4 Alleenstaande wezen

In ons onderzoek spreken wij zeven meerderjarige wezen, van wie vijf zelfstandig wonen en twee nog bij hun netwerkverzorgers. In deze paragraaf bespreken we de aanvullende financiële regelingen voor alleenstaande wezen, die in Nederland de op één na grootste groep vormen (zie [Tabel 2.2](#)). Al met al verandert de financiële situatie van wezen behoorlijk na hun 18e verjaardag, er lopen dan zowel regelingen af als dat er regelingen voor hen opengaan.

In [paragraaf 4.2](#) noemden wij al de drie routes die mogelijk zijn voor volwassen wezen: zij kunnen studeren, werken en/of een bijstandsuitkering ontvangen. Deze routes – en de consequenties daarvan voor de wezenuitkering – zijn uitgewerkt in de figuur hieronder.

⁷² Deze wees deelt met ons een bankafschrift van haar 17^e levensjaar met ons. We zien dat zij elke maand de wezenuitkering ontvangt en dat er elk kwartaal een groot bedrag afgeschreven wordt dat lijkt overeen te komen met de kosten voor het gezinshuis. De opvangkosten zijn iets minder dan de wezenuitkering, maar het verschil is niet groot.

Figuur 5.1. Stroomdiagram met scenario's die mogelijk zijn voor wezen na hun 18e verjaardag

Zes van de gesproken meerderjarige wezen hebben ervoor gekozen te gaan studeren. Eén meerderjarige wees studeert ten tijde van het onderzoek niet (zij heeft wel plannen), maar zorgt wel voor een minderjarige wees. Zij ontvangt naast de wezenuitkering een uitkering van het UWV.

De aanname in deze paragraaf is dat alleenstaande wezen allemaal meerderjarig zijn. Volgens de indicatieve gegevens van het CBS zijn er in 2019 géén ontvangers van de wezenuitkering jonger dan 18 jaar die zelfstandig wonen.

Geld voor school of opleiding

In Nederland heeft iedere student ouder dan 18 jaar recht op studiefinanciering als hij/zij studeert of een tegemoetkoming voor scholieren als hij/zij op de middelbare school zit. Daarnaast komen sommige studenten in aanmerking voor een aanvullende beurs/toelage, die niet terugbetaald hoeft te worden. Het bedrag dat geleend kan worden als studiefinanciering of tegemoetkoming voor scholieren, wordt lager naarmate de aanvullende beurs/toelage toeneemt.

Wezen hebben recht op de maximale aanvullende beurs/toelage, omdat hun beide ouders overleden zijn. Zij kunnen geen aanspraak meer maken op de inkomsten van ouders. In de onderstaande tabel is aangegeven hoeveel geld er voor de opleiding of studie beschikbaar is en hoe lang de aanvullende beurs/toelage doorloopt. Daarnaast is er een uitsplitsing te zien tussen het maximale maandelijkse bedrag met en zonder lenen.

Tabel 5.4. Beschikbare financiële regelingen gerelateerd aan school of opleiding in het najaar van 2021

v(s)o-scholieren	mbo-studenten	hbo- en universitaire studenten
<ul style="list-style-type: none"> Basistoelage (gift): €280,45 Aanvullende toelage (gift): €56,33-€92,85 	<ul style="list-style-type: none"> Basisbeurs (gift): €285,15 Aanvullende beurs (gift): €382,29 Studentenreisproduct (gift): geen limiet Lening: €190,34 	<ul style="list-style-type: none"> Aanvullende beurs (gift): €413,78 Studentenreisproduct (gift): geen limiet Lening: €507,39 Collegeldkrediet (lening met rente): €90,33
Totaal zonder lenen: €336,78-€373,30 zonder reizen	Totaal met lenen: €857,78 plus reizen Totaal zonder lenen: €667,44 plus reizen	Totaal met lenen: €1.011,50 plus reizen Totaal zonder lenen: €413,78 plus reizen
Duur aanvullende toelage: tot 30 ^e verjaardag (maximaal 12 jaar)	Duur aanvullende beurs MBO Entree of -2: 10 jaar Duur aanvullende beurs MBO-3 of -4: 4 jaar	Duur aanvullende beurs: 4 jaar
Wezenuitkering netto p/m: €515,60 (zonder l.h.korting) of €752,02 (met l.h.korting)*	Wezenuitkering netto p/m: €515,60 (zonder l.h.korting) of €752,02 (met l.h.korting)*	Wezenuitkering netto p/m: €515,60 (zonder l.h.korting) of €752,02 (met l.h.korting)*
Totaal aanvullende toelage en wezenuitkering (zonder lenen): €852,38-1.125,32	Totaal basisbeurs, aanvullende beurs en wezenuitkering (zonder lenen): €1.183,04-1.419,46	Totaal aanvullende beurs en wezenuitkering: €929,38-1.165,80

* Over de wezenuitkering wordt inkomstenbelasting berekend. De aanvrager van de wezenuitkering kan ervoor kiezen om loonheffingskorting toe te passen (zie paragraaf 2.2.2). Voordat een wees meerderjarig wordt, past de aanvrager meestal de loonheffingskorting toe. Een minderjarige wees heeft immers zelden inkomsten uit een bijbaan die hoger zijn dan de inkomsten uit de wezenuitkering. Wordt een wees meerderjarig en is hij/zij bovendien alleenstaand, dan bestaat de kans dat hij/zij gaat werken om de kosten te dekken. Dan wordt het toepassen van de loonheffingskorting een serieuze afweging, die mag immers maar één keer toegepast worden. Uit ons onderzoek blijkt niet of alleenstaande wezen ervoor kiezen wel of niet de loonheffingskorting over de wezenuitkering toe te passen. Vaak weten ze niet precies hoe de loonheffingskorting werkt.

Wanneer een wees begint met studeren op zijn/haar 18e verjaardag, loopt de aanvullende beurs bij een MBO-3-, MBO-4-, hbo of universitaire opleiding door tot de 22^e verjaardag (een jaar nadat de wezenuitkering afloopt). Echter het is mogelijk om met een hbo- of universitaire opleiding te beginnen vóór de 18^e, dat betekent dat de aanvullende beurs ook eerder eindigt. De aanvullende beurs voor een mbo-opleiding gaat altijd in op de 18^e verjaardag of erna, gelijktijdig aan de basisbeurs. Doet de wees langer dan vier jaar over zijn/haar MBO-3-, MBO-4-, hbo of universitaire opleiding, dan eindigt de aanvullende beurs wel en kan de wees alleen nog maar lenen. De aanvullende toelage is langer beschikbaar, net als de aanvullende beurs voor een MBO-1- of MBO-2-opleiding.

Zowel v(s)o als mbo, hbo en universiteit geven recht op de wezenuitkering. Voor jongvolwassenen boven de 18 die niet schoolgaand zijn of een opleiding volgen, is er de mogelijkheid tot werk of een bijstandsuitkering.

Meerwaarde wezenuitkering voor alleenstaande wezen

Welke meerwaarde de wezenuitkering heeft voor een alleenstaande wees, hangt van meerdere factoren af. De volgende invloedrijke factoren komen naar voren uit de interviews:

- Woonsituatie van de wees: alleenstaand of inwonend (in deze paragraaf spreken wij enkel over alleenstaande wezen);
- Broers of zussen voor wie de wees zorg draagt;
- Leeftijd bij overlijden van laatste/enige juridische ouder;
- Erfenis en eventueel wezenpensioenen.

Vier van de vijf alleenstaande wezen die wij spreken voor dit onderzoek, zijn sterk afhankelijk van hun wezenuitkering. Zij gebruiken de wezenuitkering om hun huur te betalen en in drie gevallen om hun studie van te bekostigen. Wanneer de wezenuitkering eindigt, blijven de helft van hun inkomsten over. Twee van deze vier alleenstaande wezen zorgen ook voor een jongere wees, die ook op jonge leeftijd gedwongen zijn bij te verdienen om het gezin draaiende te houden. Hun salarissen worden in deze gezinnen gebruikt om dagelijkse kosten van te betalen.

Eén wees die wij spreken is wel dankbaar voor de wezenuitkering, maar heeft deze in de praktijk niet nodig. Deze wees heeft een aanzienlijk bedrag geërfd van familieleden. Voor hem heeft de wezenuitkering met name symbolische waarde: hij is blij dat er iets voor wezen. Wel werd deze jongvolwassene wees toen hij nog minderjarig was, waardoor er een netwerkvoogd aangewezen moest worden. Deze voogd had wel erg veel baat bij de wezenuitkering voor de opvoeding en de verzorging van de betreffende wees. Dit is een voorbeeld van een veranderende mate van behoefte aan de wezenuitkering.

5.3 Conclusies

In het vorige hoofdstuk hebben we uiteengezet welke kosten er gemoeid zijn met de opvoeding en verzorging van wezen. De wezenuitkering draagt deels bij aan het betalen van deze kosten. Vanuit de overheid zijn er allerlei financiële aanvullingen mogelijk, maar de beschikbaarheid is afhankelijk van de opvangsituatie van de wees en het inkomen van het gezin. Het gaat dan om toeslagen of andere vormen van inkomensondersteuning, met als laatste vangnet het mogelijke recht op een uitkering in het kader van de Participatiewet. Ook ontvangen wezen soms een wezenpensioen en sommigen van hen krijgen op hun 18^e verjaardag een erfenis van hun overleden ouders. De hoogte van het wezenpensioen en ook van de erfenis loopt uiteen.

Naast deze situatieonafhankelijke aanvullingen op de wezenuitkering zijn er nog bepaalde aanvullingen die afhankelijk zijn van bijvoorbeeld de opvangsituatie. We zien dat de pleegvergoeding relatief hoog is en daarmee veelal alle dagelijkse kosten voor de verzorging van een kind kan dekken. Pleegvergoeding dient dan ook om pleegouders schadeloos te stellen voor de kosten die zij hebben voor een pleegkind. Netwerkverzorger hebben soms voldoende inkomsten uit hun werk om de dagelijkse kosten van wezen te betalen. De wezenuitkering bij pleegouders en netwerkverzorger met voldoende inkomen wordt zodoende grotendeels opgespaard voor wanneer de wees 18 jaar wordt. Netwerkverzorger komen, in vergelijking met pleegouders, voor minder (hoge) financiële regelingen in aanmerking, zij moeten met name steunen op inkomsten uit hun werk of uit hun pensioen. De toeslagen en kindregelingen kunnen ook bijdragen wanneer een netwerkgezin een laag inkomen heeft. Voor sommige netwerkverzorger is dit voldoende, voor anderen is de wezenuitkering een zeer welkome aanvulling om de dagelijkse financiën rond te krijgen. We treffen ook enkele scenario's waarin het recht op aanvullende financiële regelingen komt te vervallen doordat de wezenuitkering als inkomen van de netwerkverzorger wordt gezien.

Wat opvalt is dat pleegouders en netwerkverzorgers uiteenlopende ideeën hebben over waar de wezenuitkering voor bedoeld is. Sommige respondenten geloven dat de wezenuitkering per se opgespaard moet worden (dat werd hen bijvoorbeeld verteld door een medewerker van de SVB of door een jeugdbeschermer), zelfs als er weinig geld overblijft voor dagelijkse kosten. In enkele gezinnen wordt de wezenuitkering lange tijd principieel opgespaard, waardoor de spaarrekeningen voor wezen en niet-wezen in het gezin sterk uiteen kunnen lopen. Andere respondenten geven de wezenuitkering uit aan dagelijkse kosten, maar weten niet zeker of ze daar goed aan doen. In één geval heeft een verzorger zich lange tijd schuldig gevoeld omdat zij de wezenuitkering uitgaf aan dagelijkse kosten, in een ander geval ontstond er binnen een familie ruzie omdat de meningen uiteenliepen over de bestemming van de wezenuitkering. Volgens de geïnterviewde voogden geeft de website van de SVB voor hen geen uitsluitsel over de doelstelling van de wezenuitkering. Hierdoor komt het voor dat de wezenuitkering niet direct bijdraagt aan de bestaanszekerheid van een wees, omdat de voogd zelf gelooft dat deze per se opgespaard moet worden tot de 18e verjaardag.

“Het voelt gek naar mijn biologische kinderen toe. Voor hen hebben wij niet zoveel kunnen sparen.”

– Voogd van één wees, twee biologische kinderen

“Mijn financiële tante [die het vermogensbeheer deed] vond dat mijn verzorger te veel uitgaf, ze dreigde de knop om te draaien. Dat heeft echt iets met mijn verzorger gedaan.”

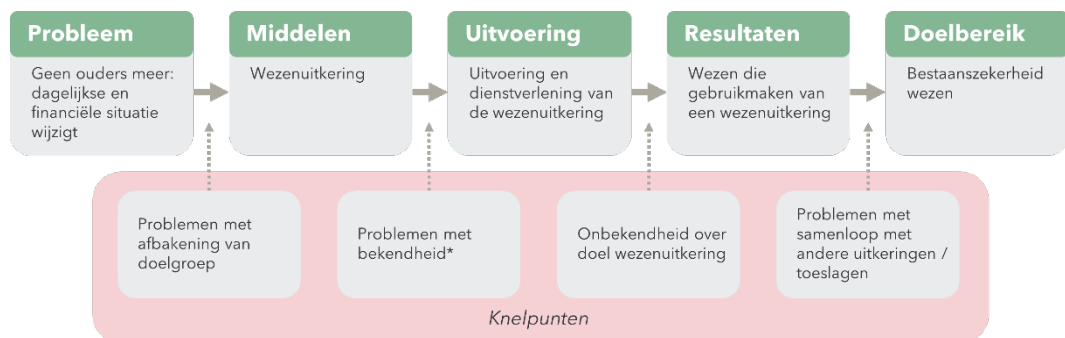
– Volwassen wees, nu alleenstaand

Wezen voor wie geen natuurlijke persoon gevonden kan worden die de rol van voogd op zich kan nemen, blijven bij gecertificeerde instellingen onder voogdij staan. Voor deze geïnstitutionaliseerde wezen zijn vaak geen structurele toeslagen of uitkeringen beschikbaar. Naast de wezenuitkering bestaat er alleen het wezenpensioen, al treffen we die combinatie niet bij geïnstitutionaliseerde wezen in dit onderzoek. Kost en inwoning bij woon- en behandelgroepen worden vanuit de Jeugdwet gefinancierd door gemeenten. Voor andersoortige uitgaven heeft de voogdijinstelling soms intern geld beschikbaar, soms moet dit geld uit de wezenuitkering komen of uit incidentele potjes van gemeenten of fondsen.

Voor alleenstaande wezen zijn veel aanvullingen beschikbaar, maar uit dit onderzoek blijkt dat zij ook de hoogste kosten hebben. Kiest een wees ervoor om niet te gaan studeren, of lukt het een wees nog niet om te studeren door bijvoorbeeld psychische problemen, dan komt de wezenuitkering in principe te vervallen, tenzij hij/zij zorg draagt voor een andere wees (zoals een broertje of zusje). De combinatie van studie en werk komt onder de geïnterviewde alleenstaande wezen zelden voor in zo'n mate dat inkomsten uit werk significant bijdragen aan het inkomen van alleenstaande wezen. De geïnterviewde alleenstaande wezen geven aan geen tijd te hebben om veel te werken of in emotionele zin niet stabiel genoeg te zijn om veel te werken. Een studie heeft hun voorkeur, al wordt die soms ook als zwaar ervaren. Sommige alleenstaande wezen hebben geluk met hun erfenis of wezenpensioen, andere wezen hadden geen ouders die zich in een situatie bevonden waarin erfenis en/of wezenpensioen opgespaard

wezenuitkering, deze vervolgens aanvragen, maar vervolgens **niet gebruiken om dagelijkse kosten te dekken**. Dit komt omdat het voor voogden niet altijd duidelijk is wat het doel van de wezenuitkering is: om deze direct uit te geven (bestaanszekerheid nu) of om deze op te sparen voor wanneer de wees volwassen is (bestaanszekerheid later)? Er zijn ook voogden die de wezenuitkering nodig hebben om kosten voor de opvoeding en verzorging van een wees in het heden te betalen, maar die de wezenuitkering niet op deze manier kunnen inzetten vanwege **de samenloop met andere financiële regelingen**. Het komt voor dat de wezenuitkering een obstakel vormt voor het recht op financiële regelingen zoals genoemd in dit hoofdstuk. De voogd en/of wees moet namelijk zelf een verzoek indienen bij de Belastingdienst om de wezenuitkering te laten gelden als bijzonder inkomen, anders wordt het meegeteld in het inkomen. De bijstandsuitkering is daarvan een voorbeeld: de wezenuitkering wordt in een enkel geval gezien als inkomen van de bijstandsgerechtigde⁷³. Ook het recht op toeslagen kan in het geding komen met de wezenuitkering⁷⁴. Het kan zijn dat de wezenuitkering dat niet alleen bij moet dragen aan de bestaanszekerheid van de wees, maar ook aan de bestaanszekerheid van het hele gezin.

Figuur 5.2. Knelpunten beschreven in dit hoofdstuk

* De CBS-cijfers over niet-gebruik van de wezenuitkering zijn indicatief. Het is niet exact vast te stellen hoeveel niet-gebruik er is. Wel wijzen de geïnterviewde voogden en meerderjarige wezen erop dat zij niet altijd een informatiebrief van de SVB ontvangen en dat zij per toeval hoorden over de wezenuitkering. Partijen in het veld waarmee voor dit onderzoek contact opgenomen is, geven veelal aan geen expertise te hebben op het gebied van wezen en/of niet bekend te zijn met de wezenuitkering.

⁷³ We zien tevens dat de pleegvergoeding breder bekend staat als bijzonder inkomen, zodat deze geen obstakel vormt bij bijvoorbeeld ontvangst van de bijstandsuitkering.

⁷⁴ Al kan een voogd of volwassen wees wel een verzoek bij de Belastingdienst indienen om deze te laten oormerken als bijzonder inkomen. De pleegvergoeding wordt automatisch als zodanig herkend.

Portret L: “Ik vind het fijn dat er in ieder geval één instantie is die aan ons denkt”

Wees L is een 20-jarige student. Momenteel woont ze zelfstandig in een grote studentenstad, waar ze studeert aan de universiteit. Naast haar studie probeert ze te werken om wat extra geld te verdienen. Dit doet ze meestal drie dagen in de week. Soms lukt het haar niet om al deze drie dagen te werken, omdat ze dan naar therapie moet. Deze therapie heeft ze nodig om te kunnen omgaan met het verlies van haar beide ouders.

De vader van wees L overleed aan een ziekte toen zij 11 jaar oud was. Een aantal jaar later werd haar moeder ook ziek. Haar moeder overleed toen zij 14 was. Ze is toen bij een alleenstaande tante gaan wonen, die ook haar voogd werd. Haar tante had het qua geld nooit echt breed. Ze had wel een salaris, maar dit inkomen was niet voldoende om een kind van te onderhouden. Een oom van L - de broer van haar nieuwe voogd - hielp daarom al langere tijd bij financiële zaken. Deze oom was een soort informele budgetcoach. De tante van L was gedwongen de wezenuitkering en de kinderbijslag in te zetten om dagelijkse kosten voor de verzorging van wees L te betalen. Ook andere uitgaven voor het huishouden betaalde zij van de wezenuitkering. Aan het einde van de maand bleef er daardoor maar weinig geld over. Het lukte de tante van wees L hierdoor nauwelijks om te sparen voor de toekomst van wees L. De oom die toezicht hield op de financiën van het gezin, kon zich daar vaak boos over maken: hij vond dat de wezenuitkering bedoeld was voor de toekomst van wees L, niet voor dagelijkse kosten. Volgens hem ging de tante van L onverantwoord om met het geld. Wees L kan zich de ruzies tussen haar oom en tante nog goed herinneren.

Op 16-jarige leeftijd is wees L op zichzelf gaan wonen. In de eerste instantie vroeg L urgentie voor een huurwoning bij de gemeente aan om zelfstandig te gaan wonen, maar deze werd afgewezen. De gemeente redeneerde namelijk dat L niet zelfstandig hóéfde te wonen. Ze zou volgens de gemeente ook bij haar tante kunnen blijven wonen. Maar voor wees L was het belangrijk dat zij haar voogd niet meer tot last was, haar tante had het al zo krap. Uiteindelijk is L via de reguliere route aan een huurwoning gekomen.

Om het zelfstandig wonen te kunnen bekostigen, heeft L vanaf haar 16^e altijd bijbaantjes gehad. Daarnaast ontvangt L vanwege haar studie een aanvullende beurs. L is nu financieel zelfstandig: ze betaalt haar eigen studie, huur, dagelijkse kosten en andere uitgaves. Aan die financiële zelfstandigheid draagt de wezenuitkering heel erg bij, vooral aan het betalen van haar huur (€430). De huren in Nederland worden ook steeds hoger, die kan ze niet betalen van een klein studentensalaris. Ook nu is het soms lastig rondkomen voor L. Als ze de wezenuitkering niet had gehad, dan denkt ze dat ze misschien niet was gaan studeren. Bij de gemeente heeft wees L ooit gevraagd hoe ze bepaalde financiële zaken moest regelen, maar ze geeft aan dat niemand haar goed met haar financiële problemen kon helpen. Voor zover wees L weet, is er in Nederland naast de wezenuitkering niets voor wezen. Ze is de Nederlandse overheid daarom erg dankbaar voor de wezenuitkering.

Gelukkig heeft L veel vrienden bij wie ze terecht kan met haar zorgen. Maar ook haar vrienden zijn niet in staat om concreet advies te geven over haar financiële situatie, zoals over belastingaangifte, gemeentelijke subsidies, huurtoeslag, enzovoorts. Ze kunnen haar alleen maar emotionele steun bieden. Het idee dat wees L geen familie heeft die kan inspringen als ze een financieel tekort heeft, is voor haar vrienden moeilijk voor te stellen. Wat geld betreft heeft wees L het gevoel er alleen voor te staan.

In de toekomst zal haar financiële situatie alleen maar lastiger worden. Dan komen haar aanvullende beurs én de wezenuitkering te vervallen. Wees L heeft namelijk wat studievertraging opgelopen in de periode dat ze veel therapie volgde. Volgens de wet ben je op je 21e geheel onafhankelijk, maar L verwacht niet dat ze op haar 21e zonder het geld uit deze regelingen financieel uitkomt. Ze weet zich nu financieel te redden, maar voelt een donkere wolk boven haar hoofd hangen.

Portret M: “Als je geen ouder hebt wordt het heel anders op je 18^e, je wordt in de volwassenheid gedrukt”

Wees M is een jonge vrouw van 20 jaar met een bijzondere gezinssamenstelling. In haar kleine tweekamerappartement woont zij samen met haar broertje van 17, haar vriend en hun pasgeboren kindje. Het gezin is op dit moment op zoek naar een groter huis. Wees M ontvangt de wezenuitkering omdat zij zorgt draagt voor haar jongere broertje. Binnenkort wil wees M beginnen met een voltijd studie, dan komt haar (kleine) salaris te vervallen. Terwijl ze zorg draagt voor haar broertje, heeft ze geen voorgedij over hem. Die ligt bij de jeugdzorg.

In 2016 overleed de moeder van wees M en haar broertje aan een ziekte. Tot dan toe woonden zij bij haar thuis. Na haar overlijden kwamen zij bij hun vader te wonen. Hun leefsituatie veranderde toen drastisch, want hun vader had schulden. Zo kwamen ze ineens terecht in een situatie waarin ze heel snel volwassen moesten worden. Wees M moest op jonge leeftijd bijvoorbeeld bijverdienen voor het gezin. Een jaar geleden, in 2020, overleed ook de vader van weeskind M en haar broertje.

Wees M heeft haar broertje altijd vooropgesteld. Alles heeft ze geregeld met hem in haar achterhoofd: hij zou een zo normaal mogelijke jeugd hebben. Daarbij werd ze gesteund door familie en kennissen, het meest van allen haar schoonmoeder. Eén van de eerste dingen die ze na het overlijden van haar vader moest regelen, was urgentie bij het vinden van een huurwoning. Gelukkig is dat goed gegaan, anders waren ze op straat beland. Daarnaast moest wees M twee keer de wezenuitkering aanvragen: één keer voor haar broertje (dat ging heel soepel, maar deze wordt door jeugdzorg opgespaard) en één keer voor zichzelf (zij werkte en haar broertje woonde nog niet formeel bij haar in huis, dus dat was vervelender). Wees M merkte dat de medewerkers van de SVB alleen volgens de regels kunnen handelen, uitzonderingen gebaseerd op de persoonlijke situatie waren niet mogelijk. Ze had het prettiger gevonden als iemand daadwerkelijk naar het inkomen van het totale gezin had gekeken, dan hadden ze wel gezien dat de wezenuitkering nodig was.

Nu is de wezenuitkering hun grootste bron van inkomsten, daarnaast hebben ze nog de beperkte salarissen wees M, haar broertje (hij werkt op zijn 17^e al voltijd) en haar vriend. Ook vanuit de UWV ontvangt het gezin een aanvullende uitkering en jeugdzorg biedt een kamervergoeding. In totaal zijn de inkomsten per maand ongeveer €1800, de kosten zijn dan weer minimaal €1400. Momenteel gaat het financieel goed met het gezin, maar dat is volgens wees M ook een kwestie van heel snel de omslag naar zelfstandigheid kunnen maken. Niet iedereen had dat in hun situatie gekund, vermoed zij. Wanneer wees M 21 jaar wordt en haar broertje 18, moeten ze hun financiën wel gaan heroverwegen. Dat wordt nog spannend.

Doelbereik en doeltreffendheid wezenuitkering

In dit hoofdstuk gaan we in op de doeltreffendheid van de wezenuitkering. De doeltreffendheid bepalen we aan de hand van twee aspecten: de bestaanszekerheid van wezen (paragraaf 6.1) en het daadwerkelijke bereik en gebruik van de wezenuitkering door wezen (paragraaf 6.2). In de aansluitende paragraaf gaan we dieper in op de doelmatigheid van de wezenuitkering (paragraaf 6.3) en sluiten af met conclusies over de doeltreffend- en doelmatigheid (paragraaf 6.4). Vervolgens omschrijven we verwonderpunten (paragraaf 6.5). Dit zijn zaken die we zijn tegengekomen tijdens het onderzoek, die niet direct betrekking hebben op de doeltreffendheid en bestaanszekerheid van wezen, maar waarvan we denken dat ze van belang zijn voor de werking van de wezenuitkering en het welzijn van wezen in Nederland. Op basis van knel- en verwonderpunten hebben we verbeterpunten gedistilleerd (paragraaf 6.6). We sluiten het hoofdstuk af met een slotwoord (paragraaf 6.7)

Figuur 6.1. Onderdelen van het onderzoekskader die in dit hoofdstuk centraal staan

6.1 Bestaanszekerheid

De overheid heeft als doelstelling om, zoals eerder omschreven in **Hoofdstuk 1**, nabestaande partners en wezen voor zover nodig te beschermen tegen de financiële gevolgen van het verlies van partner of ouder(s)⁷⁵. Een van de hoofddoelen van het ministerie van SZW is dan ook het bieden van bestaanszekerheid, waar de wezenuitkering zodoende moet bijdragen aan de bestaanszekerheid van wezen. Deze doelstelling, het bijdragen aan de bestaanszekerheid van de wees, gebruiken we in dit onderzoek om te bepalen of de wezenuitkering doeltreffend is. In deze paragraaf operationaliseren we het begrip bestaanszekerheid.

Zoals eerder genoemd bestaat bestaanszekerheid volgens Divosa⁷⁶ uit ten minste de volgende elementen:

1. Voldoende voorspelbaar inkomen;
2. Zekerheid om te wonen;
3. Toegang tot de zorg;
4. De mogelijkheid om een financiële buffer op te bouwen voor onverwachte uitgaven⁷⁷.

Deze vier elementen zijn duidelijker en concreter dan “het beschermen van wezen tegen de financiële gevolgen van het overlijden van de ouders” en gebruiken we daarom in ons oordeel over de doeltreffendheid van de wezenuitkering. Wij operationaliseren het doel van de wezenuitkering als volgt: de wezenuitkering is doeltreffend wanneer de uitkering bijdraagt aan de bestaanszekerheid van wezen.

In dit rapport hebben we gezien dat er grote verschillen zijn tussen wezen die de wezenuitkering ontvangen. Het is van groot belang in welke woonsituatie wezen terecht komen. We hebben gezien dat er vier typen woon- of opvangsituaties zijn voor wezen:

1. Netwerkverzorgers
2. Pleegouders
3. Gecertificeerde instellingen
4. Alleenstaand

We lopen hierna langs in hoeverre bij elk van deze vormen er altijd sprake is van voldoende voorspelbaar inkomen, de zekerheid om te wonen, toegang tot de zorg en of er een mogelijkheid is voor een financiële buffer voor onverwachte uitgaven.

6.1.1 Voldoende voorspelbaar inkomen

Bij netwerkgezinnen hangt het voorspelbaar inkomen vooral af van de inkomenspositie van het gezin. Vaak is er bij netwerkgezinnen sprake van een voorspelbaar inkomen, doordat de netwerkverzorger of diens partner werk heeft. Niet bij alle netwerkgezinnen is hier echter sprake van. Zeker wanneer netwerkverzorgers leven van een laag salaris of een uitkering, vormt het opnemen van een wees in het gezin een grote verandering. Bovendien kan het feit dat er een jong kind in huis komt wonen betekenen dat een netwerkverzorger minder moet gaan werken om de wezen op te voeden en verzorgen. Anders dan bij pleegouders zijn netwerkgezinnen er vaak niet financieel op voorbereid om extra personen op te vangen. Wanneer een netwerkouder

⁷⁵ Rijksbegroting 2021. XV Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Artikel 9 Nabestaanden, p. 124

⁷⁶ Bron: <https://www.divosa.nl/onderwerpen/bestaanszekerheid>

⁷⁷ Een spaarrekening voor in de toekomst behoort niet tot deze onverwachte uitgaven.

ook de voogdij over het weeskind heeft, is er wel altijd recht op kinderbijslag en indien zij voldoen aan de voorwaarden ook aanvullende kindregelingen. Pleegouders krijgen een pleegvergoeding wanneer zij ervoor kiezen pleegkinderen op te vangen. Wanneer een kind wees is, ontvangt een pleegouder daarnaast de wezenuitkering. Deze combinatie van pleegvergoeding en wezenuitkering maakt dat de bestaanszekerheid bij pleegouders vaak wel gewaarborgd is.

De situatie is anders voor wezen die alleen wonen. Een belangrijke invloed op de financiële onafhankelijkheid van een jongvolwassen wees is de leeftijd waarop de persoon wees wordt. Wanneer iemand wees wordt voor zijn 18^e levensjaar heeft deze wees tot de 18^e verjaardag een voogd gehad die mogelijk nog steeds (financiële) ondersteuning kan bieden. Dat is niet het geval bij de wezen die ná hun 18^e wees worden. Zij krijgen geen voogd toegewezen. Deze alleenstaande wezen die na hun 18^e wees worden, moeten direct na het overlijden van hun laatste/enige juridische ouder financieel onafhankelijk worden. De wezenuitkering is niet voldoende om zonder andere financiële steun rond te komen, overigens krijgen deze wezen als zij voltijds een opleiding volgen wel meestal een aanvullende beurs. Als ze niet voltijds een opleiding volgen heeft deze groep geen recht op de wezenuitkering. Al met al is de situatie van alleenstaande volwassen wezen complex en moeten zij meer moeite doen te zorgen voor een voldoende voorspelbaar inkomen.

Over de groep wezen die bij gecertificeerde instellingen terechtkomen is bekend dat er weinig andere regelingen beschikbaar zijn, naast (incidentele) gemeentelijke financiële ondersteuning. Meestal is er onvoldoende geld voor grotere uitgaven voor geïnstitutionaliseerde wezen beschikbaar, waardoor er ook sprake is van een onvoldoende voorspelbaar inkomen.

Voor alle wezen geldt dat wanneer zij een erfenis hebben, deze vanaf een bepaalde leeftijd kan bijdragen aan de bestaanszekerheid. Het kan zorgen voor voldoende voorspelbaar vermogen. De mate waarin de erfenis bijdraagt, hangt af van wanneer deze beschikbaar is voor de wees en uiteraard ook de hoogte van de erfenis.

6.1.2 Zekerheid om te wonen

Er is sprake van zekerheid om te wonen bij wezen die bij netwerkverzorgers, pleegouders of een gecertificeerde instellingen terechtkomen. Zo wordt er bijvoorbeeld door een kinderrechter bepaald of er sprake is van een veilige woonomgeving wanneer iemand voogdij krijgt toegewezen. Bij de overweging van een mogelijk toekomstige voogd speelt de wezenuitkering soms een rol bij de bepaling van de financiële haalbaarheid van het voogdijschap.

Wanneer een wees zelfstandig woont, moet diegene – anders dan bij de andere woonvormen – bijna altijd zelf volledig de woning bekostigen. Deze meerderjarige wezen zijn niet altijd zeker van een woning⁷⁸. Dit geldt nog meer bij jongeren die wees worden wanneer ze al meerderjarig zijn, aangezien zij niet altijd de huur of hypotheek van het huur- of nog niet afbetaalde koophuis van hun overleden ouder(s) kunnen betalen⁷⁹. Het komt ook voor dat zij uit huis worden gezet en dus met veel urgentie op zoek moeten naar een nieuwe woonruimte. De enige situatie waarin dit niet geldt is wanneer een zelfstandige wees in een koopwoning woont die reeds afbetaald is, of wanneer de wees al op kamers woont wanneer de laatste/enige juridische ouder komt te

⁷⁸ Eén inmiddels zelfstandig wonende wees die wij in dit onderzoek troffen, moest na het overlijden van haar laatste juridische ouder tijdelijk verblijven in een dak- en thuislozenopvang. Haar broertje, toen nog minderjarig, was wel verzekerd van een woning.

⁷⁹ Kamerbrief Stand van zaken maatregelen ter ondersteuning jongvolwassenen wezen in huurwoningen, 20 december 2021

overlijden. Al met al is de zekerheid om te wonen met name een probleem voor volwassen alleenstaande wezen.

6.1.3 Toegang tot zorg

Wezen in alle woonvormen hebben recht op basiszorg door het Nederlandse zorgstelsel. Voor jongeren onder de 18 is de zorgverzekering gratis. De bestaanszekerheid in termen van toegang tot zorg is dus niet in het geding voor wezen. Uit het onderzoek komt wel naar voren dat wezen gemiddeld een grotere (psychische) zorgbehoefte lijken te hebben dan andere niet-wezen van hun leeftijd. Meerdere geïnterviewden laten weten dat wezen verschillende soorten therapie nodig hebben die niet altijd inbegrepen zitten in de basisverzekering. Particuliere en alternatieve zorg moet zelf worden bekostigd, wat niet voor iedere voogd/wees tot een mogelijkheid behoort.

6.1.4 De mogelijkheid om een financiële buffer op te bouwen voor onverwachte uitgaven

Bij alle woonvormen waar wezen in terechtkomen is er sprake van onverwachte uitgaven. De onverwachte uitgaven verschillen per woonvorm. Echter, bepaalde onverwachte uitgaven, zoals een beugel of laptop voor school, gelden voor alle wezen onafhankelijk van de type woonvorm waarin ze zich bevinden.

Wanneer wezen intrekken bij netwerkverzorgers, moeten er soms aanpassingen worden gedaan aan bijvoorbeeld de woning. In hoeverre netwerkverzorgers van weeskinderen onverwachte uitgaven kunnen bekostigen, is afhankelijk van hun inkomenspositie en hun vermogen. Doordat deze onverwachte uitgaven hoog kunnen uitvallen, kan dit niet altijd direct worden bekostigd vanuit de wezenuitkering door netwerkverzorgers.

Bij pleegouders is er bijna altijd de mogelijkheid om een financiële buffer op te bouwen, aangezien ze pleegvergoeding ontvangen en daarmee dus de beschikking hebben over ruimere financiën. De meeste pleegouders gebruiken de pleegvergoeding voor dagelijkse kosten en sparen de wezenuitkering op om een buffer op te bouwen (het tegenovergestelde scenario zijn we niet tegengekomen in het onderzoek). Bovendien kunnen pleegouders aanvraag doen voor vergoeding vanuit pleegzorg voor bijzondere kosten, waardoor bepaalde onverwachte kosten worden vergoed (bijvoorbeeld orthodontie of een laptop).

Bij alleenstaande wezen komen, in vergelijking met wezen die bij iemand inwonen, ook onverwachte uitgaven rondom de woonsituatie voor. Hierbij gaat het om bijvoorbeeld onverwachte reparatiekosten van de woning. Het opbouwen van een financiële buffer is voor deze groep vaak moeilijker, aangezien veel wezen in deze groep nog studeren en daardoor weinig tijd hebben om te werken. Zij zijn financieel afhankelijk van de wezenuitkering en het geld voor hun school of opleiding.

Bij gecertificeerde instellingen verschilt het of er een financiële buffer opgebouwd wordt voor onverwachte uitgaven van een wees. Bij de ene instelling wordt er gespaard, terwijl de andere de financiële ondersteuning (dit betreft de wezenuitkering en een mogelijke erfenis of wezenpensioen) gebruikt voor dagelijkse kosten. Zoals eerder genoemd (zie [paragraaf 6.1.1](#)) is de erfenis van een wees ook van invloed op de mogelijkheid tot een financiële buffer voor onverwachte kosten.

6.1.5 Conclusie bestaanszekerheid van wezen

Hierboven hebben we gezien dat de woonsituatie waarin de wees terecht komt invloed heeft op de (verschillende aspecten van) bestaanszekerheid. In de onderstaande tabel hebben we aangegeven hoe groot we de kans op bestaanszekerheid per onderwerp achten voor de verschillende woonvormen.

Tabel 6.5. De elementen van bestaanszekerheid per woonsituatie. Per element is door de onderzoekers een kwalitatieve score gegeven die weergeeft in hoeverre dit element bij de respondenten van dit onderzoek gewaarborgd is⁸⁰.

	Netwerk- verzorger(s)	Pleegouder(s)	Gecertificeerd e instelling	Alleenstaand
Voldoende voorspelbaar inkomen	0	+	-	-
Zekerheid om te wonen	+	+	+	-
Toegang tot zorg	+	+	+	+
Mogelijkheid financiële buffer onverwachte uitgaven	0	+	+	-

Wanneer minderjarige wezen terechtkomen bij netwerkverzorgers of meerderjarige wezen zelfstandig wonen is de kans op bestaanszekerheid over het algemeen kleiner dan in de twee andere situaties. Alleenstaande wezen hebben het grootste risico op een geringe bestaanszekerheid. Wezen die bij een pleeggezin wonen hebben over het algemeen een grotere kans op bestaanszekerheid, aangezien pleegouders van wezen naast de wezenuitkering de pleegvergoeding ontvangen. Door de combinatie van de pleegvergoeding en de wezenuitkering is er bijna altijd sprake van voldoende inkomen om bestaanszekerheid te garanderen wanneer wezen bij een pleeggezin terechtkomen. Als een wees onder voogdij staat van een gecertificeerde instelling en bijvoorbeeld in een gezinshuis woont, verschilt het per instelling of er sprake is van risico op de bestaanszekerheid van een wees. Bij sommige instellingen is de wezenuitkering echter onmisbaar voor de bestaanszekerheid van de wees, omdat er geen andere financiële bronnen zijn.

6.2 Bereik van de wezenuitkering

Hiervoor hebben we beschreven in hoeverre de wezenuitkering de bestaanszekerheid waarborgt. Een ander onderwerp wanneer het gaat om doeltreffendheid is het gebruik van de wezenuitkering. Uit de interviews komen drie groepen naar voren wanneer het gaat om het gebruik van de wezenuitkering.

1. Wezen die de wezenuitkering ontvangen
2. Wezen die niet weten van de wezenuitkering
3. Jongvolwassen wezen die niet in aanmerking komen voor de wezenuitkering

⁸⁰ In deze tabel staat een 0 voor: soms wel, soms niet (inkomens- en situatieafhankelijk). Een + betekent: bijna altijd wel. Een - betekent: meestal niet.

In de volgende paragrafen gaan we in op de doeltreffendheid van de wezenuitkering voor de bovenstaande groepen.

6.2.1 **Wezen die de wezenuitkering ontvangen**

Als iemand onder de 21 jaar oud zijn/haar erkende ouder(s) verliest, heeft diegene recht op de wezenuitkering. Door middel van een aanvraagbrief bij de SVB kan de wezenuitkering worden aangevraagd. Deze brief wordt verzonden naar het adres waar de wees op dat moment ingeschreven staat. Wanneer SVB de aanvraag honoreert, ontvangt de voogd of wees de wezenuitkering.

Bij de groep wezen die de wezenuitkering ontvangt, kán de wezenuitkering bijdragen aan de bestaanszekerheid van een wees. Niet in alle woonsituaties is de bijdrage van de wezenuitkering even groot, we hebben in de vorige paragraaf gezien dat financiële hulp, zoals de wezenuitkering, niet altijd noodzakelijk is om bestaanszekerheid voor de wees te garanderen. De doeltreffendheid van de wezenuitkering hangt samen met het inkomen en het vermogen in het huishouden waar de wees woont, en met de budgettaire keuzes die voogden en wezen maken. Het grootste verschil in budgettaire keuzes over de wezenuitkering is dat het in sommige situaties volledig wordt opgespaard, terwijl de wezenuitkering in andere situaties uitgegeven wordt aan bijvoorbeeld dagelijkse kosten of onverwachte uitgaven.

Wanneer er voldoende inkomen en vermogen is bij de verzorger/de wees, en deze zodoende bestaanszekerheid creëren, levert de wezenuitkering geen bijdrage aan de bestaanszekerheid van de wees. In deze situaties zien we in ons onderzoek dan ook vaak dat de verzorgers de wezenuitkering sparen voor de toekomst van de wees.

Naarmate de wezenuitkering een grotere bijdrage levert aan de bestaanszekerheid van de wees, neemt de doeltreffendheid van de regeling toe. Wanneer er in een woonsituatie bijvoorbeeld sprake is van een minimuminkomen, draagt de wezenuitkering relatief veel bij aan de bestaanszekerheid van de wees. De wezenuitkering wordt in deze gevallen vaak gebruikt voor de dagelijkse kosten die gemaakt worden bij de opvoeding en verzorging van wezen. In dit soort situaties is de wezenuitkering het meest doeltreffend.

6.2.2 **Wezen die niet weten van de wezenuitkering**

Wanneer wezen geen wezenuitkering ontvangen, kan de wezenuitkering niet bijdragen aan de bestaanszekerheid van deze wezen. De wezenuitkering kan in dit geval niet doeltreffend zijn. Het is niet duidelijk hoe groot de groep niet-gebruikers is en wat de precieze verklaringen zijn voor dit niet-gebruik. In dit onderzoek hebben we namelijk geen niet-gebruikers gesproken. Wel hebben we mensen gesproken die niet direct van de wezenuitkering wisten op het moment van het overlijden van de ouders van het weeskind. Deze geïnterviewden werden door iemand in hun omgeving op de wezenuitkering geattendeerd. Een mogelijke verklaring voor het niet-gebruik is zodoende de onbekendheid van de wezenuitkering bij zowel voogden, wezen als professionals. De cijfers van het CBS (zie [Tabel 3.1](#)) maakt aannemelijk dat er een groep is die geen gebruik maakt van de wezenuitkering, maar er wel recht op heeft. We weten de omvang van deze groep niet omdat we die niet nader hebben onderzocht.

6.2.3 **Jongvolwassen wezen die niet in aanmerking komen voor de wezenuitkering**

De voorwaarden om de wezenuitkering te mogen ontvangen na het 16^e levensjaar zijn van invloed op de doeltreffendheid van de wezenuitkering. Er zijn twee momenten wanneer er aanvullende voorwaarden geïntroduceerd worden om recht te hebben op de wezenuitkering:

vanaf 16 jaar en 18 jaar (zie [Tabel 2.4](#)). Deze aanvullende voorwaarden zorgen ervoor dat sommige wezen de wezenuitkering niet ontvangen. Zij zijn volgens de Algemene nabestaandenwet wél wees, maar voldoen niet aan de vereisten om de wezenuitkering te ontvangen. Hierbij moet bijvoorbeeld gedacht worden aan wezen die (tijdelijk) geen voltijd scholing volgen. De oorzaak hiervan kan zijn dat zij te veel psychische last ondervinden na het overlijden van hun ouder(s). Het is de vraag of het de bedoeling van de wet is om deze groep geen recht te laten hebben op een wezenuitkering.

Vanaf de 21^e verjaardag verliest een wees het recht op de wezenuitkering. Hieraan ten grondslag ligt mogelijk de aanname dat een jongvolwassene volgens de wet onafhankelijk is vanaf het 21^e levensjaar^{81 82}. Hetzelfde geldt voor niet-wezen, aangezien hun ouders vanaf die leeftijd geen onderhoudsplicht meer hebben. Ouders zijn dan niet meer verplicht om te voorzien in de kosten van levensonderhoud en studie, de meeste niet-wezen ontvangen wel steun van hun ouders gedurende de studie. Meerdere geïnterviewde jongvolwassen wezen vinden deze leeftijdsgrens arbitrair. Ook enkele geïnterviewde voogden geven aan zich zorgen te maken over de financiën in de toekomst van de wees wanneer deze 21 wordt. Deels is de grens volgens geïnterviewden arbitrair omdat weinig jongvolwassenen op 21-jarige leeftijd financieel onafhankelijk zijn (veel 21-jarigen studeren bijvoorbeeld nog), deels vraagt het specifiek van wezen soms extra tijd om een stabiel zelfstandig bestaan op te bouwen. We horen bijvoorbeeld meermaals dat wezen het lastig vinden om een studie met werk te combineren, ook omdat de nasleep van het overlijden van de laatste/enige juridische ouder extra aandacht vereist.

Wanneer de wezenuitkering op 21-jarige leeftijd komt te vervallen, vereist dit van de wees grote aanpassingen in het dagelijks leven. De financiële verandering van een studerende wees die 21 jaar wordt is door het verlies van de wezenuitkering groot.

6.3 Doelmatigheid van de wezenuitkering

Figuur 6.2. Onderdelen van het onderzoekskader die in deze paragraaf centraal staan

Om de doelmatigheid van de wezenuitkering te bepalen, zetten we het middel (de wezenuitkering) tegenover het doel (bijdragen aan bestaanszekerheid wezen) (zie [Figuur 6.2](#)). De kosten van de opvoeding en verzorging van wezen worden vergeleken met het bedrag van de wezenuitkering. Wanneer de wezenuitkering deze kosten honderd procent dekt, is de doelmatigheid van het beleid optimaal. Over de doelmatigheid van de uitvoering, dus de mate waarin de SVB de uitvoering doet tegen zo laag mogelijke kosten, kunnen in dit onderzoek geen uitspraken worden gedaan.

⁸¹ Burgerlijk Wetboek, Boek 1, Artikel 395a

⁸² <https://www.nibud.nl/consumenten/uw-kind-wordt-18-jaar/>

In **Tabel 2.5** staat omschreven wat de hoogte bedraagt van de wezenuitkering voor de verschillende leeftijdscategorieën. De infographic “Gemiddelde meerwaarde van de wezenuitkering” in **Hoofdstuk 4** geeft weer hoeveel de wezenuitkering bijdraagt aan de totale onderhoudskosten bij de opvoeding en verzorging van wezen. Hierbij wordt een onderscheid gemaakt tussen de verschillende bedragen van de wezenuitkering bij de drie leeftijdscategorieën.

De doelmatigheid is voor de leeftijdscategorieën 0 tot 10 jaar en 10 tot 16 jaar niet optimaal, aangezien de wezenuitkering hoger is dan daadwerkelijk nodig is voor het verzorgen van een kind. Door de wezenuitkering te verlagen is de doelmatigheid te verhogen als je uitgaat van de doelstelling dat de uitkering bedoeld is om bestaanszekerheid te bieden.

Bij de leeftijdscategorie van 16 tot 21 jaar is zit het probleem in de doeltreffendheid: de wezenuitkering is te laag om de kosten te dekken die nodig zijn om bestaanszekerheid te creëren. De doeltreffendheid is te verhogen door het bedrag van de wezenuitkering voor deze groep te verhogen. Het grootste verschil in kosten tussen wezen vanaf 18 jaar en de groep die jonger is dan 18, is dat wezen in de oudere groep vaker alleenstaand wonen. Dit zorgt voor extra kosten, zoals de huur.

Concluderend kunnen we stellen dat de hoogte van de wezenuitkering en kosten van de wezen beter op elkaar af te stemmen zijn, dit kan de doeltreffendheid en de doelmatigheid van het beleid vergroten.

6.4 Conclusie over doeltreffendheid en doelmatigheid wezenuitkering

Dit onderzoek heeft laten zien dat de bijdrage van de wezenuitkering aan de bestaanszekerheid van wezen varieert. Er zijn meerdere factoren die bepalen in welke mate de wezenuitkering doeltreffend is. Een belangrijke factor is de situatie waarin een wees terecht komt. Als er onvoldoende inkomen en vermogen is in de woonsituatie van de wees, en de wees ontvangt de wezenuitkering, dan draagt de wezenuitkering zeker bij aan de bestaanszekerheid van een wees. Daarmee is de wezenuitkering in deze situaties zeer doeltreffend. In andere gevallen ligt het gecompliceerder. De doeltreffendheid van de wezenuitkering hangt dan van meerdere factoren af. Ook bestaat er de mogelijkheid dat de wezenuitkering pas doeltreffend is in de toekomst, als deze wordt opgespaard en later (bijvoorbeeld op de 18^e verjaardag) vrijkomt voor de wees om zodoende bestaanszekerheid te creëren. We lopen de elementen hieronder langs.

6.4.1 Lage of hoge inkomenspositie

De doeltreffendheid van de wezenuitkering hangt af van de inkomenspositie van het gezin waarbij wezen terechtkomen. Gezinnen in een hogere sociaaleconomische klasse en gezinnen in lagere sociaaleconomische klasse lijken de wezenuitkering anders te besteden. Over het algemeen lijkt de wezenuitkering in gezinnen in een hogere sociaaleconomische klasse vooral gebruikt te worden als spaargeld (“Voor later, als hij/zij 18 wordt”). In gezinnen in een lagere sociaaleconomische klasse is de wezenuitkering vaak onmisbaar voor dagelijks gebruik. Wanneer de wezenuitkering voor dagelijkse kosten gebruikt wordt, draagt deze direct bij aan de bestaanszekerheid. Wordt de wezenuitkering opgespaard, dan draagt deze niet direct bij aan de bestaanszekerheid van de wees op dat moment.

6.4.2 Zelfstandig of inwonend bij een verzorger

Als een (jongvolwassen) wees inwoont bij een volwassene, zoals een voogd, heeft een wees vaak minder geld vanuit eigen inkomen en vermogen nodig voor bestaanszekerheid. Als een wees zelfstandig woont is er vaak geld vanuit eigen inkomen en vermogen nodig. De hoogte van de wezenuitkering is inkomens- en situatieafhankelijk. Dat betekent ook dat er wat betreft de hoogte van de wezenuitkering geen verschil bestaat tussen bij een voogd inwonende wezen en zelfstandig wonende jongvolwassen wezen. Uit het onderzoek blijkt dat hun (financiële) behoeften wel uiteenlopen. De wezenuitkering draagt dus meer bij aan bestaanszekerheid wanneer een wees alleenstaand woont dan wanneer hij/zij bij iemand inwoont. Eén deelnemende voogd noemt het pijnlijk dat de weeskinderen voor wie hij zorgt – die na hun 18e verjaardag nog steeds bij hem mogen blijven wonen en voor wie hij tot hun 27e de kosten zal dragen – hetzelfde bedrag ontvangen als jongvolwassen wezen die op straat komen te staan wanneer zij uit het huur- of nog niet afbetaalde koophuis van hun ouders worden gezet. De respondenten met wie wij over dit onderwerp spreken, vinden het geen onredelijke gedachte dat er in de uitvoering van de wezenuitkering zeker voor jongvolwassen wezen verschil wordt gemaakt naar (woon)situatie/inkomen/vermogen.

6.4.3 Pleegouders en andere woonvormen

Wanneer een wees terechtkomt bij een pleegouder, is er financiële ondersteuning vanuit de pleegvergoeding en vanuit de wezenuitkering. Dit geldt niet voor wezen die terechtkomen bij netwerkverzorgers, die kunnen ondersteuning krijgen vanuit de kinderbijslag en de wezenuitkering. Dit betekent dat de wezenuitkering een grotere bijdrage levert aan de bestaanszekerheid van wezen die opgroeien in een netwerkgezin dan bij wezen die opgroeien in een pleeggezin. Voor wezen in gecertificeerde instellingen lijkt de wezenuitkering vaak onmisbaar, aangezien wezen geen recht hebben op andere regelingen.

6.4.4 Informatievoorziening over de wezenuitkering

Een andere invloed op de doeltreffendheid van de wezenuitkering voor wezen en voogden is de informatievoorziening van de SVB, gemeenten, de Rijksoverheid en andere betrokken partijen. De informatievoorziening over de wezenuitkering bereikt niet iedereen in dezelfde mate (bijvoorbeeld omdat een wees na het overlijden van de laatste/enige juridische ouder snel intrekt bij een ander gezin, terwijl het adres van inschrijving niet zo snel aangepast wordt), en maakt ook niet voor iedereen duidelijk hoe de wezenuitkering besteed dient te worden. Verschillende geïnterviewden denken dat ze de wezenuitkering moeten opsparen voor wanneer de wees volwassen is, zelfs wanneer zij met moeite de dagelijkse kosten van het levensonderhoud kunnen financieren. Het gebrek aan openbare informatie over de doelstelling van de wezenuitkering staat doeltreffendheid van de regeling in de weg.

6.4.5 Doelmatigheid van de wezenuitkering

Het maandelijkse bedrag van de wezenuitkering is niet altijd passend bij de maandelijkse kosten die wezen maken. De verschillen zijn vooral waarneembaar tussen de verschillende leeftijdscategorieën waarop de hoogte van de wezenuitkering is gebaseerd. Bij wezen onder de 16 jaar dekt de wezenuitkering vaak meer dan de geschatte dagelijkse kosten voor opvoeding en verzorging, terwijl het bedrag bij de groep van 16 tot 21 jaar niet alle kosten dekt. De doelmatigheid is te vergroten, door het bedrag van de wezenuitkering beter af te stemmen op de leeftijd van wezen en de daarbij behorende dagelijkse kosten.

6.5 Verwonderpunten

Ieder verhaal van iedere wees in Nederland is uniek. De kenmerken, achtergronden, opvangsituaties én toekomstbeelden van de wezen die wij in dit onderzoek treffen, lopen sterk uiteen. Tijdens het onderzoek hebben wij verschillende verwonderpunten gesignaleerd. Dit zijn kwesties die niet zozeer met de doeltreffendheid en doelmatigheid van de wezenuitkering te maken hebben, en die dus niet direct aan de hoofd- of deelvragen van het onderzoek gerelateerd zijn. Deze kwesties kunnen echter wel van belang zijn voor het welzijn van wezen in Nederland, niet alleen in financieel opzicht. Daarom vonden we het toch belangrijk deze verwonderpunten mee te geven in dit rapport. We bespreken ze hieronder.

- Er is een **beperkt netwerk van experts** rondom wezen en hun voogden/verzorgers. De partijen die wel expertise hebben opgebouwd rondom Nederlandse wezen, zoals WeesWijzer, EVE-foundation en Stichting WeesGelukkig, zijn niet altijd bekend onder wezen en hun voogden. Daarnaast bestaan er weinig tot geen platforms waarop wezen en voogden elkaar kunnen opzoeken. Aan contact met lotgenoten heeft ook niet iedereen behoefte, zeker minderjarige weeskinderen niet. Sommige geïnterviewden waren blij meer te leren over de partijen die zich specifiek inzetten voor deze doelgroep. Eén voogd heeft bijvoorbeeld na het interview een wens namens haar (wees)kind ingediend bij Stichting WeesGelukkig. Geïnterviewden hebben behoefte aan een overzicht van partijen die zich bezighouden met financiën rondom (wees)kinderen en volwassen wezen (zoals het Nibud of lokale instanties). Zij denken dat de SVB, die eigenlijk de enige partij is met wie alle ontvangers van de wezenuitkering in contact staan, hier mogelijk een rol bij zou kunnen spelen.
- Er is een groep **ouderloze kinderen/jongeren die volgens de wettelijke voorwaarden niet in aanmerking** komt voor een wezenuitkering, maar waar de bestaanszekerheid door de ouderloze situatie niet altijd gewaarborgd is. Uit interviews komt naar voren dat deze groep kinderen/jongeren wellicht behoefte hebben aan financiële ondersteuning, doordat hun erkende ouder(s) niet altijd financieel kunnen of willen ondersteunen (ondanks de onderhoudsplicht voor ouders⁸³). Volgens de Anw moeten immers beide ouders die het kind erkend hebben zijn overleden om te spreken van een wees. Er zijn echter gevallen waarin één van de ouders al geruime tijd uit beeld is en/of geen contact heeft met hun kind(eren) op het moment dat de andere ouder overlijdt. Kinderen/jongeren in deze situatie hebben geen recht op de wezenuitkering, omdat het kind volgens deze definitie geen wees is: er is nog een levende, erkende ouder. Een uitzondering hierop is als een ouder vóór aanvang van de voogdijmaatregel uit de ouderlijke macht is ontzet, dan is er wel recht op een wezenuitkering.
- Een situatie die wij per definitie niet treffen in dit onderzoek – omdat wij alleen ontvangers van de wezenuitkering hebben geïnterviewd – is de **adoptie van een weeskind of jongvolwassen wees**. Het is denkbaar dat de wezenuitkering meeweegt bij het besluit om een kind of jongvolwassene te adopteren: wanneer hij/zij geadopteerd wordt, komt de wezenuitkering te vervallen. In sommige inkomenssituaties kan het wegvallen van de wezenuitkering een financieel gat achterlaten. We treffen één gezin (met een hoger inkomen) waar de wezenuitkering een reden vormde om de weeskinderen niet te adopteren. Er speelden ook andere dingen mee, zoals het verlies van de achternaam van de biologische ouders bij adoptie.

⁸³ Burgerlijk Wetboek, Boek 1, Artikel 395a

- De **transitie van gecertificeerde instelling naar natuurlijke persoon verloopt niet altijd soepel**. Er zijn vaak onduidelijkheden in de overdracht van de wezenuitkering vanuit de VoVo bij een gecertificeerde instelling naar een natuurlijke persoon (netwerkverzorger of pleegouder). Gecertificeerde instellingen gebruiken bijvoorbeeld vaak een groeirekening waar ze de wezenuitkering opzetten voor de wees. Hierdoor denken voogden soms dat zij ook de wezenuitkering moeten opsparen en niet mogen gebruiken voor dagelijkse kosten. De informatieoverdracht over het doel van de wezenuitkering aan verzorgers kan worden verbeterd.
- De wezenuitkering is inkomensafhankelijk, maar wordt wel **beschouwd als loon**. Daarom betaalt de ontvanger loonbelasting over de wezenuitkering. De geïnterviewden zijn er niet altijd van op de hoogte dat de wezenuitkering als loon van de wees wordt beschouwd. Dat kan bijvoorbeeld als consequentie hebben dat de wees/voogd tweemaal loonheffingskorting laat toepassen – op zowel de wezenuitkering als op een aanvullend loon bijvoorbeeld uit een bijbaantje – en zo een schuld bij de Belastingdienst opbouwt. Of de wees/voogd past geen loonheffingskorting toe (bijvoorbeeld omdat de consequenties daarvan onbekend zijn) en ontvangt dus minder geld vanuit de Anw.
- Meerdere geïnterviewden laten weten dat niet alleen een financieel stabiele situatie nodig is voor een wees om uiteindelijk goed terecht te komen. Met alleen financiële hulp heb je het probleem van wezen niet direct opgelost, want **alle aspecten van de opvang van de wees zijn cruciaal**. Uit de interviews komt naar voren dat een wees bijvoorbeeld iemand nodig heeft die diegene helpt bij het begeleiden richting volwassenheid. Hierbij kan gedacht worden aan iemand waar een meerderjarige wees terecht kan met vragen over financiën, maar bijvoorbeeld ook aan iemand die een motiverende mentorachtige rol op zich neemt. De wezenuitkering helpt wel om een stuk financiële zorg weg te halen bij wezen en/of voogden, of mogelijk als doorslaggevende factor bij gezinnen die wezen opnemen.
- Een specifieke subgroep van wezen die wij in dit onderzoek treffen, zijn jongvolwassenen die al ouder dan 18 zijn wanneer zij hun laatste/enige juridische ouder verliezen. Zij worden als volwassene wees en krijgen daarom geen voogd toegewezen. In plaats daarvan **moet iemand die als jongvolwassene wees wordt alle verantwoordelijkheden overnemen van hun overleden ouders**, bijvoorbeeld administratie, financiën, zorg voor gezinsleden, enzovoorts. Bijna altijd moeten zij zelfstandig zoveel uiteenlopende zaken regelen, dat ze daarnaast geen aandacht kunnen opbrengen voor andere levensdomeinen. Ook bij de mentale gesteldheid van deze groep draagt de wezenuitkering soms bij, aangezien vooral jongvolwassen wezen minder stress ervaren door de bijdrage van de wezenuitkering wanneer het gaat om financiën.

6.6 Verbeterpunten

Op basis van dit onderzoek hebben we een aantal verbeterpunten geformuleerd. Hierbij hebben we zowel verbeterpunten binnen de huidige wet- en regelgeving van de

wezenuitkering, als verbeterpunten die verder gaan dan de huidige kaders van de wet- en regelgeving. In dit onderzoek zijn we vier knelpunten tegengekomen die te maken hebben met:

- Onbekendheid over het doel van de wezenuitkering
- Problemen met de bekendheid van de wezenuitkering
- Problemen met de afbakening van de doelgroep
- Problemen met de samenloop met andere uitkeringen/toeslagen

Op basis van deze gesignaleerde knelpunten en onze verwonderpunten beschrijven we de volgende verbeterpunten voor het beleid en de uitvoering in de toekomst:

- *De doelstelling van de wezenuitkering kan scherper worden geformuleerd.* Vanuit de huidige doelstelling is niet concreet duidelijk wanneer de wezenuitkering precies doeltreffend is. De doelstelling kan namelijk op verschillende manieren worden geïnterpreteerd. Het is goed voor alle betrokken partijen die te maken hebben met de wezenuitkering duidelijker te maken waar de wezenuitkering nu precies voor dient en welk doel bereikt moet worden. Een goed meetbaar doel is beter te evalueren dan het huidige doel van de wezenuitkering.
- *Heroverweeg de voorwaarden van de wezenuitkering.* Een wees ontvangt tot maximaal 21 jaar een wezenuitkering. Uit dit onderzoek komt naar voren dat jongvolwassen wezen op die te oud zijn voor de wezenuitkering niet altijd volledig financieel voor zichzelf kunnen zorgen, vaak omdat zij nog studeren. Sommige wezen studeren voltijds na hun 21^e levensjaar, wat het moeilijk maakt om hiernaast veel te werken. Een ander probleem is dat wanneer een wees niet naar school gaat of geen startkwalificatie heeft en voor een huishouden zorgt, diegene ook geen recht heeft op de wezenuitkering. Wezen vanaf 16 jaar verdienen door het jeugdloon weinig geld. Probeer daarom na te gaan in hoeverre het realistisch is om te verwachten dat wezen tussen de 16 en 21 jaar oud voldoende inkomen hebben om zelf bestaanszekerheid te realiseren. Bovendien is het goed om te heroverwegen of het stoppen van de wezenuitkering om wezen een startkwalificatie te laten behalen het juiste instrument is. Vangnetregelingen voor wezen zijn er onvoldoende, en wezen stoppen meestal niet met hun studie om te willen werken, maar vaak noodgedwongen, doordat deze wezen bijvoorbeeld moeten zorgen voor zusjes/broertjes of tijdelijk niet naar school kunnen vanwege psychische problematiek.
- *Neem de afbakening van de doelgroep 'wezen' in heroverweging.* Er zijn kinderen die na het overlijden van hun moeder geen wees zijn omdat zij wel een tweede ouder hebben die hen erkend heeft. Deze tweede ouder is echter volledig en vaak al jarenlang uit beeld. Deze wezen hebben geen verzorger en dus ook geen financieel vangnet.
- *Zorg ervoor dat er meer informatie beschikbaar is voor wezen, voogden, verzorgers en andere betrokken partijen.* Hierbij is het vooral cruciaal om de informatievoorziening rondom het doel van de wezenuitkering te verbeteren. Het is niet altijd duidelijk waar de wezenuitkering voor gebruikt mag worden, voor wie het is en waarom er een wezenuitkering is. Enkele geïnterviewden laten weten dat ze de wezenuitkering opsparen, omdat ze niet wisten dat ze het ook aan dagelijkse kosten voor wezen mogen uitgeven. Daarnaast moet de informatievoorziening over het laten gelden van de

wezenuitkering als bijzonder inkomen worden verbeterd. Wezen en/of voogden zijn zich er niet altijd bewust van dat de wezenuitkering standaard meegerekend wordt met het huishoudinkomen. Bovendien is het van belang om meer informatie te verstrekken, en deze te herhalen wanneer de wees ouder wordt, over de loonheffingskorting of over het doen van belastingaangifte en de wezenuitkering.

- *Het is van belang om beter in kaart te brengen wat de dagelijkse kosten zijn van wezen per leeftijdscategorie. De hoogte van het bedrag van de wezenuitkering lijkt niet voldoende samen te hangen met de kostenbehoefte van de wezen naar leeftijd. Wanneer deze kosten in kaart zijn gebracht, kan de hoogte van de wezenuitkering worden heroverwogen. Als de wezenuitkering goed past bij de dagelijkse kosten van een wees, wordt bestaanszekerheid in ieder geval gerealiseerd en is de doelmatigheid van de wezenuitkering optimaal.*
- *Om het mogelijke niet-gebruik beter in kaart te brengen is te overwegen een non-respons onderzoek in te stellen. We hebben in dit rapport gesignaleerd dat er mogelijk niet-gebruik is van de wezenuitkering, maar hier kunnen we op basis van dit onderzoek geen betrouwbare uitspraken over doen. Meer onderzoek hiernaar is het overwegen waard. Een andere manier is dat de SVB bijvoorbeeld de respons op de informatiebrieven over de wezenuitkering bijhoudt. Hoeveel procent van de brieven wordt opgevolgd door een aanvraag en hoeveel niet? Op deze manier is er meer zicht te krijgen op het mogelijke niet-gebruik van rechthebbenden op de wezenuitkering.*
- *Overweeg om de wezenuitkering standaard te laten gelden als bijzonder inkomen. In het huidige stelsel moeten wezen/voogden bij de Belastingdienst een verzoek indienen om de wezenuitkering te laten gelden als bijzonder inkomen. De wezenuitkering is ingesteld om bij te dragen aan de bestaanszekerheid van de wees, dus behoort in principe niet tot het geld van anderen in het huishouden. Het is mogelijk een idee om de wezenuitkering meer in te richten zoals dat bij de pleegvergoeding is ingericht, waar het bedrag dus uiteindelijk niet standaard opgeteld wordt bij het huishoudinkomen. Het ministerie van SZW kan overwegen samen met de Belastingdienst te bekijken hoe de wezenuitkering behandeld moet worden.*
- *De gemeente - die immers het dichtst bij de burger staat - zou meer algemene informatie moeten kunnen verstrekken over en aan wezen. Door gemeenten meer handvatten te geven over het netwerk rondom wezen, komen wezen en/of voogden gemakkelijker terecht bij partijen die ze mogelijk kunnen helpen met bijvoorbeeld informatie. Wanneer wezen en/of voogden dan in contact komen met de gemeente, dan kunnen ze beter worden doorverwezen naar betrokken partijen.*

6.7 Slotwoord

Geïnterviewden beschouwen de wezenuitkering allemaal als zeer betekenisvol voor wezen. Het is een kwetsbare groep die veel heeft meegemaakt en die weinig specifieke rechten heeft. De wezenuitkering heeft voor deze groep ook een symbolische betekenis ("de overheid denkt aan

je”). Dit is voor wezen en hun verzorgers van grote waarde. Er zijn immers geen andere regelingen waar wezen recht op hebben.

“Het is goed om te zien dat ons belastinggeld wordt ingezet voor dit soort kinderen die in een onfortuinlijke situatie terecht komen.”

“Het geeft een fijn gevoel dat er aan je gedacht wordt, want er zijn verder geen regelingen voor wezen.”

“De wezenuitkering is een steuntje in de rug.”

Portret N: “Ik wil niet dat ze dingen niet kunnen doen omdat het te veel kost, terwijl we het onze biologische kinderen wel kunnen geven.”

De wezen in gezin N zijn broer en zus, het zijn tieners. Ze gaan naar dezelfde school en wonen momenteel bij vrienden van hun biologische ouders, die een eigen bedrijf hebben. In korte tijd zijn de kinderen N hun beide ouders kwijtgeraakt. Ze waren toen allebei nog geen tien jaar oud. Eerst hun vader, en 3,5 later ook plotseling hun moeder.

Aanvankelijk stond er in het testament dat iemand anders de voogdij zou krijgen, maar dit is door omstandigheden niet doorgegaan. De eerste aangewezen persoon zag daarom op het laatste moment af van de voogdij. De vrienden van de moeder stonden als tweede aangewezen in het testament van de moeder van de wezen N, maar waren hier niet van op de hoogte. De vrienden die aangewezen waren in het testament werden dus min of meer overvallen met de vraag of zij de voogdij op zich konden nemen. De Raad voor de Kinderbescherming liet weten zo snel mogelijk een besluit te willen horen.

Er is toen voor de aangewezen voogden uitgezocht wat de impact zou zijn op het gezin: of het zowel financieel als praktisch haalbaar was. Het gezin zou namelijk ineens uit zes personen komen te bestaan, aangezien zij voorheen al met z'n vieren waren. Bij het maken van de keuze hebben de aangewezen voogden hulp gekregen van onder andere een financieel expert, verschillende zorginstanties en de gemeente. Deze professionele hulp hebben ze zelf op moeten zoeken. Na deze uitgebreide verkenning van hun mogelijkheden hebben de vrienden van de ouders binnen een paar weken na het overlijden van de moeder van de wezen N besloten om het voogdijschap op zich te nemen. Er moesten hierdoor veel aanpassingen worden gedaan aan het huis (bijvoorbeeld nieuwe slaapkamers bouwen) en er moest een grotere auto voor zes personen komen. Dit kostte het gezin behoorlijk wat geld.

Pas ná de keuze over het voogdijschap werden de nieuwe voogden van de wezen N erop gewezen dat de wezenuitkering bestond. De brief van de SVB hebben zij misschien gemist. Uiteindelijk zijn de voogden er via achter gekomen dat de wezenuitkering bestond voor wezen zoals broer en zus N. De voogden van de wezen N sparen de wezenuitkering voor ongeveer 95 procent op voor later, maar soms betalen ze er grotere uitgaven mee voor de twee kinderen, zoals een nieuwe fiets. Op hun 18^e verjaardag zal het grootste deel van de wezenuitkering dus beschikbaar komen voor de wezen N. Hun voogden vinden het namelijk belangrijk dat de twee kinderen dan, net zoals hun biologische kinderen, zelfstandig kunnen zijn. Zij geloven dat het overlijden van de ouders van de wezen N niet van invloed mag zijn op hun toekomst. Zo zouden de wezen niet af moeten hoeven zien van een studie vanwege een gebrek aan geld. Boven op de opgespaarde wezenuitkering zullen de wezen N ook een wezenpensioen ontvangen en mogelijk een erfenis van €25.000 per kind.

Het ondernemersinkomen van de voogden van de wezen N en de pleegvergoeding is momenteel voldoende voor dagelijkse uitgaven, maar de combinatie van deze inkomstenbronnen is niet voldoende om de volledige toekomst van de wezen N van te bekostigen. Het is niet met zekerheid te stellen dat het gezin de grote uitgaven had kunnen betalen en dat ze een spaarrekening voor de wezen N hadden kunnen aanmaken zónder de wezenuitkering.

Portret O: “We hebben onszelf de vraag gesteld: in hoeverre hebben wij het nodig?”

Weeskind O woont ondertussen al meer dan 15 jaar bij zijn pleegouders. Sinds zijn eerste levensjaar woont hij al bij hen, net als zijn biologische broer en zus. Zij werden eerder opgenomen in het pleeggezin, allebei ook ongeveer rond hun eerste verjaardag. De pleegouders van weeskind O hadden zelf ook al biologische kinderen voordat hij, zijn broer en zijn zus bij hen terechtkwamen. Hij is met 16 jaar de jongste in dit gezin, na hem hebben zijn pleegouders niet meer pleegkinderen genomen.

Toen O geboren werd kon zijn moeder niet goed genoeg voor hem zorgen. Ze had veel psychische problemen en had geen stabiele inkomsten. De situatie bij haar thuis was onveilig. Zijn vader kent O niet, zijn moeder had maar een korte relatie met deze man. De kinderrechter heeft zijn moeder uit het ouderlijk ontzag ontzet, sindsdien heeft jeugdzorg de voogdij over hem. De biologische moeder van O kwam te overlijden aan kanker toen hij 13 jaar oud was. Vanaf dat moment, 12 jaar nadat hij bij zijn pleegouders terechtkwam, had hij recht op de wezenuitkering. Ook zijn biologische broer, die een paar jaar ouder was dan O, kreeg toen ineens recht op de wezenuitkering. De biologische zus van O kreeg geen wezenuitkering, want zij was ten tijde van het overlijden van hun moeder al ouder dan 21 jaar. Alle drie hebben zij hun moeder nog gezien op haar sterfbed.

Zijn pleegouders ontvangen en sparen de wezenuitkering voor hem. Ze hadden al 12 jaar de pleegzorgvergoeding ontvangen vóórdat de wezenuitkering daarbij kwam. Wanneer weeskind O 18 jaar wordt, dan krijgt hij dit geld om daarvan een zelfstandig bestaan op te bouwen. Zijn pleegouders blijven dan wel betrokken, zoals ze ook bij zijn biologische broer en zus hebben gedaan. De wezenuitkering is voor O een steuntje in de rug. Het biedt hem vooral later zelfstandigheid, omdat dit geld dan voor hem vrijkomt.

Het gaat momenteel goed met O. Naast dat hij het goed doet op school heeft O een bijbaantje. Daar verdient hij geld mee om af en toe iets leuks voor zichzelf te kunnen kopen en om leuke activiteiten van te kunnen ondernemen. Op dit moment gebruikt hij de wezenuitkering daar niet voor, want daar krijgt hij pas beschikking over op zijn 18e verjaardag. Zo leert hij met ondersteuning van zijn pleegouders alvast op eigen benen te staan, om uiteindelijk een goede plek in de maatschappij te krijgen.

Bijlage 1: Subvragen, zoals door het ministerie gesteld

De onderzoeksvragen per categorie

A. Beleidscontext (Beantwoording SZW en SVB)

1. Wat is de doelstelling van de Anw met betrekking tot wezen?
2. Wie is de doelgroep?
3. Aan welke voorwaarden moeten wezen voldoen om in aanmerking te komen voor de wezenuitkering?
4. Voor deze doelgroep worden verschillende leeftijdscategorieën gehanteerd. Wat is de achterliggende reden hiervan?
5. Hoe zien de vergoedingen/bedragen van de wezenuitkering eruit?
6. Hoe ziet het aanvraagproces eruit na de aanvraag van de uitkering bij de SVB?

B. Kenmerken van de doelgroep

7. Welke kenmerken heeft deze doelgroep?
 - d. Aantal
 - e. Waar wonen ze (familie/tehuizen/zelfstandig),
 - f. Hoe ziet de informatievoorziening voor wezen/voogden eruit voordat zij een wezenuitkering aanvragen? Los van de uitkering wie is er betrokken bij de wees, wat is het sociaal vangnet/netwerk en hoe komt deze tot stand?
 - g. Is er een trend zichtbaar in het aantal wezen? Meer of minder wezen (we worden steeds ouder, betere zorg, maar we krijgen ook op latere leeftijd kinderen)
 - h. Hoeveel wezen wonen in het buitenland en in welk land? Om de anonimiteit te waarborgen kan er een onderverdeling gemaakt worden binnen EU en buiten EU landen. (Beantwoording SVB)
8. Maakt iedereen die er recht op heeft, ook daadwerkelijk gebruik van de regeling?
 - b. Is de regeling bekend onder wezen of voogden?
 - c. Is er niet-gebruik? (Beantwoording SZW/CBS)
 - d. Hoe groot is het niet-gebruik? (Beantwoording SZW/CBS)

C. Financieringsstromen

9. Welke vergoedingen/bedragen krijgen wezen uit andere regelingen, bijvoorbeeld kinderbijslag, kindgebonden budget, pleegvergoeding, wezenpensioen, studiefinanciering, andere toeslagen, etc.?
 - b. Hoe hoog zijn deze vergoedingen?
 - c. Welke leeftijdsgrenzen worden gehanteerd?
 - d. Welke voorwaarden worden gehanteerd?
10. Welke vergoedingen gaan naar wees, voogd, pleegouders en adoptieouders (verzorgers)?
11. Waaraan wordt de vergoedingen besteed en wie (verzorgende/voogd/wezen) besteed dit?
12. Hoe lopen de financiële stromen als kinderen in een opvanghuis/jeugdzorg worden geplaatst?
13. Wat zijn de overige geldbronnen voor wezen zoals een erfenis, fonds of bijbaantje?
14. Hebben wezen meer bijbaantjes vergeleken met kinderen die geen wees zijn?

15. Waren er (financiële) belemmeringen om te gaan studeren?
16. Als je kijkt naar de financiële uitgangsspositie van de wees en zijn/haar omgeving, gaat de wees met de uitkering op vooruit of achteruit vergeleken met de situatie voor het overlijden van de ouders?
17. Wat zijn de verwachtingen als de uitkering stopt?
18. Is de wezenuitkering toereikend volgens de wezen/voogden/verzorgers?

D. Dienstverlening

19. Hoe ervaren wezen/voogden het contact met de SVB gedurende de periode dat ze de wezenuitkering ontvangen?
 - b. Zijn er verbeterpunten?

E. Uitvoering

20. Wat zijn de kosten voor de SVB om de wezenuitkering te kunnen verstrekken? (totaal en per uitkering)
21. Hoe ontwikkelen deze kosten zich in de tijd? (bijvoorbeeld de afgelopen 10 - 20 jaar)
22. Zijn er volgens de SVB knelpunten bij het verstrekken van de uitkering?
 - b. Zo ja, welke?
 - c. En hoe zouden deze kunnen worden opgelost?
23. Zijn er ontwikkelingen in de nabije toekomst waar rekening mee moet worden gehouden?

Bijlage 2: Checklists voor diepte-interviews

Checklist voor verzorgers

Gezinssituatie van het weeskind

1. Introduceren: als het goed is heeft u van de SVB een brief gekregen over dit onderzoek. Graag zouden we u enkele vragen stellen over de wezenuitkering die de wees waar u voor verantwoordelijk bent ontvangt. Hier zou ik graag over doorpraten, maar eerst zou ik graag iets horen over de samenstelling van uw gezin. Kunt u daar iets over vertellen? Wat is de naam van het weeskind?
2. Hoe is het kind bij u terechtgekomen? Welke reis hebben u en het kind afgelegd voordat het kind in uw gezin opgenomen kon worden? Hoe oud was het kind toen, hoe oud is het kind nu?
3. Kende u de ouders van het kind voordat zij kwamen te overlijden? Wat weet u over het vorige gezin van het kind?
4. Bij welke mensen in uw omgeving kunt u terecht met vragen over de opvang van het kind of over de wezenuitkering? Professionals, de gemeente? Familie/vrienden/vriendinnen/kennissen?
5. Met wie kan het kind praten over zijn/haar situatie? Professionals, leraren, de gemeente? Familie/vrienden/vriendinnen?
6. *[Indien professionals:]* hoe bent u/is het kind bij deze professionals terechtgekomen? Hoe wist u/het kind dat deze professional u kon helpen? Waarmee helpt deze professional u?

Bekendheid met de wezenuitkering

7. Hoe wist u dat het kind recht had op de wezenuitkering? Van wie hoorde u van het bestaan van de wezenuitkering?
8. Waren er voor u nog dingen onduidelijk aan de wezenuitkering? Welke vragen had u? Wie heeft uw vragen beantwoord?
9. Om welke reden heeft u de wezenuitkering aangevraagd?
10. Hoe verliep de aanvraagprocedure? Welke stappen heeft u moeten zetten? Was u daar tevreden over?
11. Met welke organisaties heeft u te maken gehad en welke ervaringen had u?
12. Indien de SVB: Hoe heeft u het contact met de Sociale Verzekeringsbank ervaren? Welke dingen vond u prettig, welke dingen konden beter?

Extra kosten

13. Welk bedrag ontvangt u (maandelijks) vanuit de wezenuitkering?
14. Wat betekent de wezenuitkering voor u? In hoeverre is de wezenuitkering voor u belangrijk?
15. In hoeverre weet het kind zelf dat u de wezenuitkering namens hem/haar ontvangt? Wat vindt hij/zij daarvan, voor zover u weet?
16. Welke extra kosten heeft u sinds u het weeskind in uw gezin heeft opgenomen?
 - a. Huur?
 - b. Reiskosten?
 - c. Opleidingskosten?

- d. Overige kosten?
17. *[Indien niet-wezen in het gezin:]* kunt u een vergelijking maken met andere kinderen in uw gezin? Welke overeenkomsten en verschillen bestaan er?
 18. In hoeverre draagt de wezenuitkering volgens u bij aan het voldoen van deze kosten? Voor welke kostenpost vindt u de wezenuitkering een tegemoetkoming?

Alternatieve tegemoetkomingen

19. Heeft het kind zelf ook een inkomen? Of is er bijvoorbeeld sprake geweest van een erfenis? In hoeverre draagt dit inkomen volgens u bij aan de kosten die u voor het kind maakt?
20. Zijn er andere manieren om specifiek aan de kosten van het kind te voldoen, naast de wezenuitkering? De huisvestingskosten? Reiskosten? De studiekosten? Overige kosten?
21. Aan welke voorwaarden moest u/uw gezin voldoen om deze financiële regelingen te mogen ontvangen? In hoeverre was het makkelijk/moeilijk om aan te tonen dat u en uw gezin aan deze voorwaarden voldeden?

Noodzaak van de wezenuitkering

22. In hoeverre kunt u op maandelijkse basis van uw inkomen, de wezenuitkering en de andere tegemoetkomingen rondkomen?
23. Als wezenuitkering afgeschaft werd, wat zou dat op dit moment betekenen voor u en het kind?
24. Welke financiële gevolgen zou het afschaffen van de wezenuitkering voor u hebben?

Checklist voor wezen

Gezinssituatie van het weeskind

1. Introduceren: als het goed is hebben jij of je voogd/verzorger van de SVB een brief gekregen over dit onderzoek. We zouden je graag enkele vragen stellen over de wezenuitkering die je ontvangt. Hier zou ik graag over doorpraten, maar eerst zou ik graag iets horen over je huidige woonsituatie. Kunt je daar iets over vertellen?
2. Hoe ben jij in deze woonsituatie terechtgekomen? Welke reis heb je afgelegd?
3. Wil je ons iets vertellen over je ouders? Werkten ze? Wat deden zij voor de kost? Kun je je herinneren of zij ooit een tekort aan inkomsten hadden?
4. Als jij vragen hebt over zaken als je woonsituatie, je toekomst, je verleden, bij welke mensen in je omgeving kun je dan terecht? Professionals, de gemeente? Familie/vrienden/vriendinnen/kennissen? Waren er in het verleden nog anderen met wie je over dit soort dingen sprak?
5. *[Indien professionals:]* hoe ben je bij deze professionals terechtgekomen? Hoe wist je dat deze professional je kon helpen? Waarmee helpt deze professional jou?

Bekendheid met de wezenuitkering

6. Hoe wist jij/je voogd dat je recht had op de wezenuitkering? Van wie hoorde je van het bestaan van de wezenuitkering?
7. Waren er voor jou/je voogd nog dingen onduidelijk aan de wezenuitkering? Welke vragen had jij/je voogd? Wie heeft die vragen beantwoord?
8. Heb jij de wezenuitkering zelf aangevraagd, of heeft iemand anders dat voor jou gedaan?

9. Om welke reden heb jij de wezenuitkering aangevraagd?/Kun je vertellen welke reden je voogd had om de wezenuitkering aan te vragen?
10. Hoe verliep de aanvraagprocedure? In hoeverre was jij zelf betrokken bij de aanvraag procedure? Welke dingen moest jij doen, welke dingen moest je voogd doen? Was je uiteindelijk tevreden met de manier waarop dat verliep? Waarom wel/niet?

Alternatieve tegemoetkomingen

11. *[Indien zelfstandig, met inzicht in eigen financiën:]* Waaruit bestaan jouw maandelijkse inkomsten? Salaris, studiefinanciering, toeslagen?

Extra kosten

12. Ontvang jij de wezenuitkering, of ontvangt iemand anders die namens jou?
13. *[Indien zelf ontvangen:]* Welk bedrag ontvang jij (maandelijks) vanuit de wezenuitkering?
14. *[Indien ontvangen door voogd:]* Ben je tevreden over de manier waarop de wezenuitkering nu geregeld is?
15. Wat betekent de wezenuitkering voor jou? In hoeverre is de wezenuitkering voor jou belangrijk?
16. *[Indien zelfstandig, met inzicht in eigen financiën:]* Welke kosten maak jij maandelijks?
 - a. Huur?
 - i. Welke manieren zijn er om aan jouw kosten te voldoen?
 - b. Levensonderhoud?
 - i. Welke manieren zijn er om aan jouw kosten te voldoen?
 - c. Reiskosten?
 - i. Welke manieren zijn er om aan jouw kosten te voldoen?
 - d. Opleidingskosten?
 - i. Welke manieren zijn er om aan jouw kosten te voldoen?
 - e. Overige kosten?
 - i. Welke manieren zijn er om aan jouw kosten te voldoen?
17. Aan welke voorwaarden moet je/moet jouw voogd voldoen om deze financiële regelingen te mogen ontvangen? In hoeverre was het makkelijk/moeilijk om aan te tonen dat jij/je voogd aan deze voorwaarden voldeed?
18. In hoeverre draagt de wezenuitkering volgens jou bij aan het voldoen van deze kosten? Voor welke kostenpost vind jij de wezenuitkering een tegemoetkoming?
19. In hoeverre kun jij/kan jouw gezin op maandelijkse basis volgens jou rondkomen?
20. Maak je je wel eens zorgen over geld? Met wie kun je eventuele geldzorgen bespreken?

Noodzaak van de wezenuitkering

21. Als wezenuitkering afgeschaft werd, wat zou dat dan voor jou betekenen?
22. Welke financiële gevolgen zou het afschaffen van de wezenuitkering voor jou/voor je voogd hebben?

De Beleidsonderzoekers

Schipholweg 103
2316 XC Leiden

071 566 59 47
info@beleidsonderzoekers.nl